

სამეცნიერო-საზოგადოებრივი ჟურნალი

სამი საუნჯე

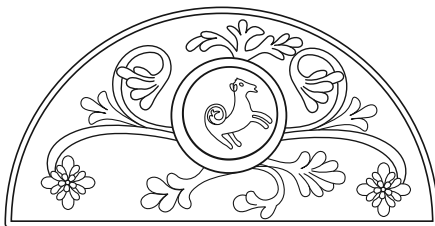

1

მარტი, 2016

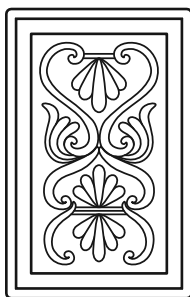
SUMMARY
РЕЗЮМЕ

სამეცნიერო-საზოგადოებრივი ჟურნალი
კვარტალური გამოცემა

სამი საუნჯე

№ 1(17), 2016

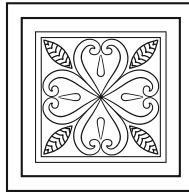
თბილისი
მარტი, 2016

შპს: 070 (479.22)

ს-21

სარედაქციო საბჭო

გიორგი გოგოლაშვილი, †. ბორის დარჩია, ანზორ თოთაძე,
გვანცა კობლატაძე (რედაქტორის მოადგილე), ნოდარ ლომოური,
გრიგოლ რუხაძე (რედაქტორი), გრანი ქაუთარია.

დაიბეჭდა საქველმოქმედო ორგანიზაცია
„სინერჯის“ ფინანსური მხარდაჭერით.

გამომცემელი შპს „სამი საუნჯე“.

ქართლის ცხოვრება

გრიგოლ რუხაძე, წმიდა ილია მართლის პოლიტიკური მრწამსი 4

გვანცა კოპლატაძე, წმიდა ილია მართალი საერთაშორისო პოლიტიკის შესახებ 13

გულბაათ რცხილაძე, ვიზალიბერალიზაცია ანუ ევროპული საპნის ბუშტი ქართველებისთვის 19

ტრადიცია

თინა იველაშვილი, „უხა“ — გამომცხვარი პურის ერთი სახეობის სახელწოდება 26

ხელოვნება

ნათელა არველაძე, თეატრისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის საკითხისათვის 38

ხუროთმოძღვრება

მამუკა ცუხიშვილი, ოძრხეს ციხე და ეკლესია 48

ერთმორწმუნე ერების ისტორია

დეკანოზი ვლადისლავ ციპინი, მაინც ვინ დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი?! 55

მიხეილ ჩისტო, 1936-38 წლების მოსკოვის პროცესები: სხვაგვარადმოაზროვნეთა თუ მეხუთე კოლონის განადგურება? 69

კულტურა

აკაკი შანიძე, დაფარული საუნჯე 88

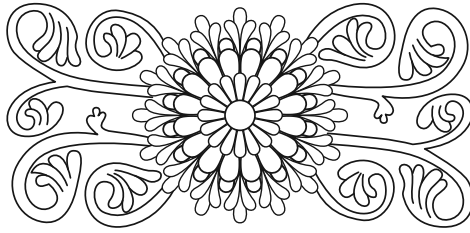
ეპიტაფია

მურმან თავდიშვილი, ბორის დარჩია 119

ჩვენი ავტორები 130

PE3IOME (რუს. თარგ. თამარ ფანცულაიაძი) 133

SUMMARY (ინგ. თარგ. თეონა ჩადუნელისა) 140

ბრიზოლ რუხაძე

წმიდა ილია მართლის პოლიტიკური მრწამსი

რეალური სურათი სოციალური მდგომარეობისა, რომლის ფონზეც ჩვენ დიდი ილიას შეხედულებებს განვიხილავთ, საკმაოდ კარგად ჩანს შემდეგი ცნობიდან: საბჭოთა კავშირის არსებობის მიწურულს, 1987-1991 წლებში ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ოცტომეულის პირველი ხუთი ტომი, თითოეული 80 000-ანი ტირაჟით დაიბეჭდა, ხოლო უკვე დამოუკიდებელ საქართველოში ტირაჟი ჯერ 700-მდე, ბოლოს კი 300-მდე შემცირდა. ასე ასახა ქართული კულტურის კატასტროფა ილიას ბეჭდურ თხზულებათა სტატისტიკურმა მაჩვენებელმა, რომლის მიხედვით ჩამორჩენის კოეფიციენტი 99,6%-ის ტოლია.

მიუხედავად ამისა, პესიმისტური იდეებისთვის თავის მიცემის უფლება არ გვაქვს, რადგან თვით წმიდა ილია მართალი დგას ზნეობის სადარაჯოზე და მარადჟამს შეგვახსენებს, რომ ეროვნულ საუნჯეთა დაცვა და შთამომავლობისთვის გადაცემა ყოველი ჩვენგანის მოვალეობაა. ამ საუნჯეთა შორის კი, ჩვენი აზრით, საკითხი მამულის პოლიტიკური ორიენტაციის გარკვევისა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. მას აქტუალობას ჩვენი ქვეყნის მუდამ რთულ სიტუაციაში ყოფნა სძენს: XVIII ს-ში საქართველომ, სპარსეთისა და ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ, ერთმორწმუნე რუსეთთან მოკავშირეობის გზა აირჩია, ხოლო ამჟამად, XXI ს-ში, აფხაზეთისა და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის გარეშე დარჩენილი საქართველო ორიენტირებულია ლგბტ-ის უფლებათა დამცველ აშშ-სა და ევროკავშირთან თანამშრომლობაზე, რუსეთთან ურთიერთობის პერსპექტივა კი ბუნდოვანი ჩანს; იმის მაგივრად, რომ მეზობელ სახელმწიფოსთან კონფლიქტის მოგვარებას ვცდილობდეთ, გარეშე ძალების ზეგავლენ-

ნის გამო მასთან დიპლომატიურ ურთიერთობასაც ვერ ვახერხებთ.

სამ საუკუნეს შორის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ საკითხებზე პარალელების გასავლებად, პირველ ყოვლისა, ჩვენ ილიას ცნობილ მოთხრობას «მგზავრის წერილებს» მივმართეთ, რადგან ამ მეოთხედი საუკუნის წინ ეროვნულ-პოლიტიკურმა სპექტრმა სწორედ მასში აღმოაჩინა ხალხის ფართო მასებზე ზემოქმედებისთვის საჭირო მაგიური ფრაზა.

«მგზავრის წერილებში», როცა მგზავრი მოხვევ ლელთ ღუნიას ეკითხება, უწინდელი დრო რით იყო უკეთესიო, მოხვევ პასუხობს: ადრე, ავად თუ კარგად, «ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუნდეს» და ამით იყო უკეთესიო. ქართველთა წესთ-წყობაზე სხვა მრავალი აუგის მოსმენის შემდეგ, ავტორი მოთხრობას, უფრო გავრცელებული ვარიანტის მიხედვით, ასეთი განსჯით ამთავრებს: «მართალია თუ არა ჩემი მოხვევ, მე მაგის გასინჯვაში არ შევალ. ან რა ჩემი საქმეა ევა? მე გაკვრით, როგორც მგზავრი, ვიხსენებ მას, რაც მისგან გამიგონია. ჩემი ცდა მარტო იმაშია, რომ იმის აზრისთვის იმისივე ფერი შემერჩინა და იმის სიტყვისთვის იმისივე კილო. თუ ეს შევასრულე, ჩემი განზრახვაც შემისრულებია.

ჩემმა მოხვევმ მე კიდევ ბევრი რამ სხვა მითხრა, მაგრამ ყოველი მისი ნაამბობი დასაწერად არ გამოდგება შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა... მე მარტო ამას ვიტყვი, რომ იმან თავისის სიტყვით თავისს გულისტკივილს მიმახვედრა.

მიგიხვდი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტრითა ხარ ნახვლეტი. „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდესო“ — სთქვი შენ და მე გავიგონე. მაგრამ გავიგონე თუ არა, რაღაც უეცარმა ტკივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამირბინა, იქ, გულში გაითხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის?... ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პასუხი!..»

ძნელი სათქმელია, ამ ნესტრით რამდენი ქართველია ნახვლეტი, მაგრამ, ალბათ, ანგარიშში არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლისა და ე.წ. ეროვნული მოძრაობის დაწყების შემდეგ, ქართულ მედია-სივრცეში ლელთ ღუნიას სიტყვათა ციტირების ინდექსი თვით ილიას ცნობილ ტრიადასაც (მამული, ენა, სარწმუნოება) აღემატება. იგი არა მარტო მომიტინგე პარტიათა ლაიტმოტივად, არამედ მთელი ქართული პოლიტიკის ლოზუნგად გადაიქცა. ერთი თანამედროვე ისტორიკოსი დღესაც შეგვახსენებს: «ზვიად გამსახურდია 1975 წელს, იმხანად გამოუქვეყნებელ წერილ-

ში აღნიშნავდა: „დიდმა ილიამ მთელი თავისი მოღვაწეობის საზრისი ჩააქსოვა ლელთ ღუნიას სიტყვებში: „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდნოდეს“. ამას მიეღობოდა ქართველ მწერალთა რჩეული თაობა მეცხრამეტე საუკუნეში, ამას შეეწირა დიდი ილია“¹.

ამჯერად, ჩვენ საშუალება არა გვაქვს XIX ს-ის ქართველ მწერალთა რჩეული თაობის თხზულებათა განხილვისა, მაგრამ მთავარი საკითხის გამოყოფა მაინც შეიძლება: დიდმა ილიამ მთელი თავისი მოღვაწეობის საზრისი მართლა ლელთ ღუნიას სიტყვებში ჩააქსოვა და მართლა მას შეეწირა თავი? — იმის იმედით, რომ ხვალ მიტინგს არავინ მოაწეობს და ჩემი მოსაზრების დასაგმობად საზოგადოების ეგზალტირებას არ შეეცდება, თავს უფლებას ვაძლევ, დასმული საკითხი კრიტიკულად განვიხილო და მსმენელის წინაშე რამდენიმე არგუმენტი პუნქტობრივად წარმოვადგინო.

1. ილიას მოთხრობაში ლელთ ღუნიას პირით გამოთქმული თეზა XX ს-ის ბოლოს ქართული პოლიტიკის კარდინალურ საკითხად იმიტომ გადაიქცა, რომ „ეროვნული მოძრაობის“ თავკაცებმა მასში არა მარტო სახელმწიფოს დამოუკიდებლობისკენ მიზანსწრაფვა, არამედ რუსეთსა და საქართველოს შორის არსებული კავშირის დარღვევაც იგულისხმეს. იდეურად, აღნიშნული თეზა მათ ამის საშუალებას აძლევდა, რადგან მოხვევე, ფაქტობრივად, გეორგიევსკის ტრაქტატით გაფორმებული კავშირის წინააღმდეგი იყო, ხოლო „ეროვნულები“ — საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირში საქართველოს ყოფნისა.

რამდენადაც ქართულმა სინამდვილემ ილიას მოთხრობა დოკუმენტად აქცია და მასში გამოხატული აზრები თვით ავტორის პოზიციასთან გააიგივა, მაშინ ჩვენც უნდა გავითვალისწინოთ „მგზავრის წერილების“ ყველა იდეური ნიუანსი და შესაბამისი დასკვნაც გამოვიტანოთ.

2. ვფიქრობთ, სადავო არ არის, რომ ლელთ ღუნიას თეზას პოლიტიკური სტატუსი მოთხრობის დასასრულმა მიანიჭა. სწორედ მოხვევის სიტყვათა გამეორებამ და მისით გამოწვეულმა გულისტკივილმა გამოკვეთეს მისი რელიეფური სახე, თორემ მარტო დიალოგის დროს «ავად თუ კარგად» ნათქვამი მოხვეური სიტყვა ისტორიულ მნიშვნელობას ვერ შეიძენდა. გასაგებია, რომ ლელთ ღუნიას ფრაზამ ზემოთ განმარტებული შინაარსი შეითვისა, მაგრამ, გარდა მგზავრის თანაგრძნობისა მოხვევის მიმართ და «რადაც უეცარი ტკივილისა»,

¹ ყორანაშვილი გურამ, ისევ წინამურის ტრაგედიის საიდუმლოს შესახებ, თბ., 2013. გვ. 183.

ჩვენ თვით ავტორის პოზიციას, ანუ სამოქმედო პროგრამას, როგორც ეს თვით ბრძენ ილიას სჩვეოდა, ვერ ვხედავთ.

ამიტომ გვიხსნის: «მართალია თუ არა ჩემი მოხვევე, მე მაგის გასინჯვაში არ შევალ... მე მართო ამას ვიტყვი, რომ იმან თავისი სიტყვით თავისს გულისტკივილს მიმახვედრა». — ეს არც არის გასაკვირი, რადგან სამშობლოში ახლახან დაბრუნებული უგვირგვინო მეფე, თუმცა ჯერ კიდევ 24 წლისა, პასუხს ტკივილების დასაამებლად თავისი საყვარელი მიწა-წყლისგან ელის. მან ჯერ ბევრი რამ არ იცის: «როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორც შემეყრება იგი მე»; «კარგია გაღვიძებული ადამიანი!.. მაგრამ უფრო უკეთესია ადამიანი, რომელსაც ძილშიაც არა სძინავს, ქვეყნის უბედურობით გულალტყინებულსა. ჩემო ლამაზო ქვეყანავ, არიან ამისთანანი შენში? მე მოუნახავ და, თუ ვიპოვე, ვეთაყვანები». — სამწუხაროდ, ამ ლამაზ ქვეყანას არ აღმოაჩნდა უნარი, რომ მისთვის თავგანწირულის ბრწყინვალე ნათელს შესდგომოდა და ღმრთისგან წარმოგზავნილისთვის თაყვანი ეცა, მაგრამ ეს ცალკე თემაა და ჩვენ ისევ «მგზავრის წერილებს» მივუბრუნდეთ.

3. ჩვენი აზრით, ავტორი რომ მოხვევის ნაუბარს არ განსჯის, არამედ მხოლოდ მის კონსტატირებას ახდენს, მთელი დიალოგიდან ჩანს. მაგალითად, მგზავრი არ პასუხობს ემოციებს აყოლილ მოხვევს, რომელსაც მშვიდობიანობის გახანგრძლივებამ (ამ დროისთვის რუსეთის მფარველობაში თითქმის 60 წელი იყო გასული) წარმოდგენა შეუსუსტა: «რაის ვაქნევ ცარიალ მშვიდაბას ცარიალ სტვამაქით... ცარიალ მშვიდაბა მიწაჩიც გვეყოფის»; ეტყობა, რომ მოხვევე ლეკთა, სპარსთა და ოსმალოთა შემოსევების საშინელებასაც სათანადოდ ვერ აანალიზებს: «აწინა მჟალე სვამეჩი უფროს გვაწიოკებს, უფროს სახლს გვიკლებს»; ამასთან, მოხვევს ძმათამკვლელ ომებზე ბევრი კი სმენია: «კახთა ვაჟანი ხვეისანი მრავალნი მოხოცნეს», მაგრამ იმის მადლიერი არ არის, რომ «აწინა ყოველნი ქართველნი ძმანები ვართ».

მოკლედ, ლელთ ღუნია ერთი ჩვეულებრივი ქართველია, რომლის გრძნობები გონებაზე ბატონობენ და ამიტომ აზრიც ყველაფერზე თავისი აქვს, რომლის არც გულწრფელად გამოხატვისა ერიდება. გამომსახველობის თვალსაზრისით, მგონია, რომ ლელთ ღუნია ტიპური წარმომადგენელია ჩვენი საზოგადოებისა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს მისი თვისებების ან აზრების იდეალიზაციას, რაც არც მის შემოქმედს დაუსახავს მიზნად.

4. ამასთანავე, როგორც დოკუმენტური მასალიდან ჩანს, მოთხრო-

ბის ბოლო აბზაცის მიმართ თვით ილიასაც ორჭოფული დამოკიდებულება ჰქონია. ამის თქმის უფლებას ის გვაძლევს, რომ «მეზავრის წერილების» ჩვენამდე მოღწეული სამი ავტოგრაფიდან ერთ-ერთში (ხელნაწ. U, № 149) ბოლო აბზაცი („მიგიხვდი... პასუხი“) მთლიანად გადახაზულია², ხოლო მოთხრობის პირველი პუბლიკაციის (ე. „კრებული“, №5, 1871. გვ. 1-16) ბეჭდურ ტექსტში იგივე აბზაცი, გარდა პირველი წინადადებისა („მიგიხვდი... ნაჩხვლეთი“), ასევე შეტანილი არ არის³.

ჩვენი აზრით, ეს ორჭოფობა იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ მართო ამ გამოთქმნის მოხმობით — „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“ — მეზავრის გულისტკივილის მიზეზი დავიწროებულ შინაარსს იძენს; მოთხრობაში, გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, კიდევ იმდენი საწუხ-არია დასახელებული, რომ ეს თეზა თავის თავში ყველა პრობლემის შემოკრებას ვერ ახერხებს. და, რაც მთავარია, ილია მართლისთვის არა მართო ლელთ ღუნისას სატკივარი, არამედ თვით ლელთ ღუნისას პიროვნებაც მისი ტკივილია; ვინაიდან მოხვევე ცხოვრების სიმძიმით დადარდინებული კაცია, რომელსაც გამოსავლის პოვნაზე არც უფიქრია და სანუგეშოც არაფერი აქვს. ამგვარი ადამიანი ილიას ჩაფიქრებულ საქვეყნო საქმეს, ბუნებრივია, ვერ იტვირთავს და ამიტომ იგი ქვეყნის უბედურებით გულალტყინებული ქართველების მონახვას მხოლოდ იმედოვნებს, ხოლო თუ იპოვის, კიდევ ეთავყვანება.

5. მოხვევს გეორგიევსკის ტრაქტატმა, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, მართო *ცარიელი მშვიდობა* მოუტანა. გარდა იმისა, რომ ცნება ანტინომიურია, ანუ წინააღმდეგობრივ შინაარსს შეიცავს, იგი იმავედროულად უარმყოფელია მეფე ერეკლე მეორის დამსახურებისა, რომლის მიერ მომზადებულმა და გაფორმებულმა დოკუმენტმა, მოხვევის აზრით, მხოლოდ ეს უშედეგო და ფუჭი მშვიდობა მოუტანა საქართველოს. ლელთ ღუნისას დამოკიდებულება ორივე საკითხზე გამოკვეთილია; ახლა ვნახოთ, როგორ აფასებს წმიდა ილია მართალი, ერთი მხრივ, მშვიდობას, ხოლო მეორე მხრივ — პატარა კახის დიდ საქმესა და მის დიდებულ პიროვნებას.

«მშვიდობიანობა, მოცალეობა არის მიწა, რომელზედაც ამოვა ხოლმე მეცნიერების, სწავლის, ლიტერატურის ხე და ნაყოფი... ამ ჩვენს საუკუნეში არის მშვიდობიანობა; მაშასადამე, არის ღროება ლიტერატურისა, სწავლისა და ხელოვნებისა, რომელიცა ადამიანმა

² ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი (ოც ტომად), ტ. II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ეთერ შარაშენიძემ და ლეილა სანაძემ, თბ., 1988. გვ. 562.

³ იქვე, გვ. 448-ის შემდეგ, ჩანართის IV გვ-ზე დაბეჭდილია ფოტოპირი.

სარგოიანად უნდა მოიხმაროს»⁴, ხოლო მეცნიერების ნაყოფიერება თავისთავად ქვეყნის კულტურულ და ეკონომიკურ წინსვლას, სახალხო მეურნეობის დარგების განვითარებას ნიშნავს. ამიტომ მშვიდობა ცარიელი არ შეიძლება იყოს, თუ იგი ადამიანმა სარგოიანად მოიხმარა. მშვიდობიანობის დროს, თუ ვინმეს საკუთარი სტომაქი ლელთ ღუნიასავით ცარიელი აქვს, მიზეზი არა სხვაგან, არამედ თავის თავში უნდა ეძიოს.

უფრო მეტიც, შინაარსთან ერთად თვით ტერმინსაც საკრალური მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან მშვიდობა ქრისტიანული გაგებით კურთხევასთან არის გაიგივებული. ბიბლიურ წიგნებში, პატრისტიკულ ლიტერატურასა და ლიტურგიულ ტექსტებში დალოცვის ძირითად ფორმად მშვიდობის სურვება გამოიყენება: «მშვიდობა თქვენ თანა», «მშვიდობა სახლსა ამას», «მშვიდობა ყოველთა»... ანგელოზებიც ამ მაღლიანი სიტყვით ლოცავენ ქვეყნიერებას: «დიდება მაღალთა შინა ღმერთსა, და ქვეყანასა ზედა მშვიდობა, და კაცთა შორის სათნოება» (ლუკ. 2,14). დაბოლოს, ერის სათნო მოძღვარს, წმიდა გაბრიელ ეპისკოპოსს მოუხსმინოთ: ღმრთისმსახურება, ცხოვნება და ზეცისადმი მისწრაფება მხოლოდ იქ შეიძლება, სადაც მშვიდობა სუფევს. ღმერთი ამ ზეგარდმო ნიჭს იმ ქვეყანასა და ერს ანიჭებს, რომელშიც კეთილი სარწმუნოება და ღმრთის მსახურება სუფევს, რომელშიც წმიდა მართლმადიდებელი ეკლესია მტკიცედ და დამყარებული და ერის ზნეობას აშენებს.⁵

შეიძლება მშვიდობის მნიშვნელობაზე ამდენის თქმაც არ იყო საჭირო, მაგრამ, როგორც ჩანს, მას ყოველთვის დაცვა სჭირდება.

6. ახლა, ამ სანუკვარი მშვიდობის მოძპოვებელზეც ვთქვათ ორიოდ სიტყვა. მართალია, მეფე ერეკლეს მიერ გაფორმებულ ხელშეკრულებას საბოლოოდ ხორცი მისმა უფროსმა შვილმა, ქართლ-კახეთის მეფემ გიორგი XII-მ შეასხა, როცა რუსის ჯარი თბილისში შემოვიდა (1799 წ.), მაგრამ საფუძველი ამისთვის 1783 წელს ხელმოწერილი გეორგიევსკის ტრაქტატით იყო მომზადებული.

რაც შეეხება თვით ილია მართლის დამოკიდებულებას ერეკლე მეფის პიროვნებისადმი, ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ითქვას, რომ ილიასთვის ერეკლე ყოველთვის «ბრწყინვალე მეფე და რკინის კარი იყო საქართველოსი»; იგი პატარა კახის სახელის განსაღიღებლად ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ვაჟა-ფშაველასა და გრიგოლ ორბელიანის

⁴ ილია ქავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. V, თბ., 1991. გვ. 94-95.

⁵ იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი (ქიქოძე), ქადაგებანი, ტ. II, თბ., 1913. გვ. 135.

სტრიქონებსაც უშურველად იმოწმებდა,⁶ ილიას სიტყვით, ერეკლე II ის დიდებული მეფეა, «რომლის შუქი დღესაც კი გვინათებს»⁷.

7. ბოლო საკითხი, რომლითაც თემის ამოწურვა, ჩვენი აზრით, შეიძლება, ეს არის არა ახალგაზრდული მგზნებარებით ანთებული «მგზავრის», არამედ სამოცს გადაცილებული ბრძენკაცის მიმართება რუსეთისადმი. აი, რას ამბობს წმიდა ილია მართალი XIX ს-ის მიწურულს: «რა საჭიროა დამალვა: ჩვენ უცილობელად გვიყვარს ჩვენი სამშობლო, ხოლო არც საჭიროა სიყალბე. მარტო მით რომ ჩვენ ჩვენი სამშობლო გვიყვარს, გვიყვარს რუსეთიცა. ეს ისეთი ბუნებრივია, ისე ცხადია, ისე ადვილად გასაგებია საგანთა არსების მიხედვითა. **რუსეთმა დაიხსნა ჩვენი ქვეყანა წახდენისა და განადგურებისაგან, იგი დღესაც იფარავს მას ყოველ წამებისა და ტანჯვის განმეორებისაგან, მან გაუკურნა ჩვენს სამშობლოს მისი წყლულნი...** ეს სიყვარული ჩვენი ჩვენის სამშობლოსი თავით თვისით წარმოადგენს იმ ნაყოფიერს ნიადაგს, რაზედაც იზრდება და ჰხარობს ჩვენი ერთგულება და სიყვარული რუსეთისა. ეს ჩვენი სიყვარული ჩვენი სამშობლოსი იგი მაგარი და შუამდგომელი ჯაჭვია, რომელიც აერთიანებს ჩვენს ზრახვასა და სასოებას უკეთესს რუსთა ზრახვასა და სასოებასთან. სწორედ ამ ჩვენი სამშობლოს სიყვარულში უნდა მოიძებნოს ნასკვი ნაწილთა დაახლოებებისა და გაერთებისა მთელთან საკეთილდღეოდ ყოველთა და ყოვლისათვის. წაართვით ადამიანს ეს სიყვარული სამშობლოსი და მის გულში ვეღარ იპოვით ამისთანა ღრმას და მაგარ ადგილს, რომ ზედ ამოიყვანოთ საფუძველი ერთგულებისა და სიყვარულისა».⁸

ასეთია სამშობლოს თანამდევი სულის ერთგულებისა და სიყვარულის აპოლოგია, რომელიც მართლაც ცხადია და ადვილად გასაგები, ოღონდ მხოლოდ იმისთვის, ვისაც გულისხმიერება წართმეული არა აქვს. არც ის უნდა გამორჩეს ვინმეს მხედველობიდან, რომ ჩვენი დიდბუნებოვანი ქართველისთვის უცხო იყო ყოველგვარი პირმოთნეობა, ქედადრეკილობა და, ახლანდელი ტერმინოლოგია რომ გამოვიყენოთ, ორმაგი სტანდარტი; მან ზედწოდება მართლისა სწორედ თავისი მართალი ცხოვრების, პატიოსნებისა და ღირსების გამო შეიძინა.

დიდმა ილიამ არავისზე ნაკლებად არ უწყოდა, რომ «ძალიან ხშირად ჩნდებოდნენ ჩვენში ისეთი გავლენიანი პირნი, მთავრობის

⁶ ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. XIII, თბ., 2007. გვ. 99-101.

⁷ ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. V, თბ., 1991. გვ. 566.

⁸ ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. XIV, თბ., 2007. გვ. 292-293.

ვითომ ერთგულნი და ვითომ რუსის ინტერესებისათვის მზრუნველნი, რომელთაც თითქო განგებ განიზრახეს, რომ ჩვენი ერის მომაგონებელი კი რაც რამ იყო, ფეხით გაეთულათ, დაეთრგუნათ, მოესპოთ»⁹, მაგრამ ამ გავლენიან პირთაგან ქვეყნის გასათავისუფლებლად ცეცხლის ხაზზე ყველაზე წინ ყოველთვის თვით დგებოდა. ამიტომ არის ყოველი მისი სიტყვა წრფელი, სარწმუნო და უცილობელი; ხოლო მის ნააზრევში დაუნჯებელი სიბრძნე იმდენად მრავალმხრივია და მასშტაბური, რომ გონიერი ერი მასზე უკეთეს მეგზურს ამ წუთისოფელში ვერც ინატრებდა, მაგრამ ჯერ-ჯერობით, როგორც ჩანს, ათასი ჯურის ექსპერტ-პოლიტიკოსთა მიერ მოტყუებულ საზოგადოებას სჯერა, რომ ილიასეული არჩევანი ევროპული იყო და, თუ სასწაული არ მოხდა, საუკუნის წინ დაშვებული შეცდომის გამეორებისთვისაც მზად არის.

ჩვენც, იმ იმედით, რომ ქართველთა უგვირგვინო მეფის სიტყვამ შეიძლება ერთი-ორი კაცი მაინც დააფიქროს რუსეთის როლზე ჩვენს ისტორიაში, ნარკვევს დავასრულებთ ამონარიდით ილია მართლის პუბლიცისტური წერილიდან «ასი წლის წინათ»: «ცალკე სპარსეთი, ცალკე ოსმალეთი ხმალამოდებულნი თავს ადგენენ დამარცხებულს საქართველოს და მუქარას მუქარაზე უთვლიდნენ... გაძლიერება რუსეთისა, რომელმაც მაშინ საქართველოს საზღვრამდე მოაღწია ჩრდილოეთის მხრით, ერთსაც თავზარსა სცემდა და მეორესაც... სხვა გზა არ იყო, მეფე გიორგის ან ოსმალეთთან უნდა დაეჭირა საქმე, ან სპარსეთთან და ან რუსეთთან, რომ როგორმე გადაერჩინა საქართველო ამოდენ ერთად ზედმოსეულ უბედურებისაგან. ამ საქმეს აჩქარება უნდოდა. ღვთისმოსავმა და ღვთისმოყვარე მეფე გიორგიმ, რა თქმა უნდა, ერთმორწმუნე რუსეთი ირჩია. ამას ეუბნებოდა წინაპართა ანდერძიცა, რადგანაც, მისდა მეფობის წინათაც, ჯერ კიდევ 1576 წლითგან, საქართველოს მეფენი ბევრჯერ გამოჰლაპარაკებიათ რუსეთს და მისგან ხელშეწყობას და ხელის გამართვას მოჰლოდებიათ. ქრისტეს ჯვარისათვის ჯვარცმულ ერის მეფემ ქრისტეს ჯვარისვე მოსავი ერი მოიწვია საშველად და მფარველად...

იმპერატორმა პავლემ, მოისმინა რა გაჭირვება მეფე გიორგისა და საქართველოსი და იუწყა-რა ახალი მუქარა სპარსეთისა, აწიოკება ქვეყნისა ოსმალეთისა და ლეკთა თარეშობისაგან, მსწრაფლ შეუდგა, რომ მეფე გიორგის გადაწყვეტილი პასუხი მისცეს. 23 თებერვალს 1799 წელს ბრძანება მისცა ჩრდილო-კავკასიის ჯარის მთავარმ-

⁹ ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. XV, თბ., 2007. გვ. 359.

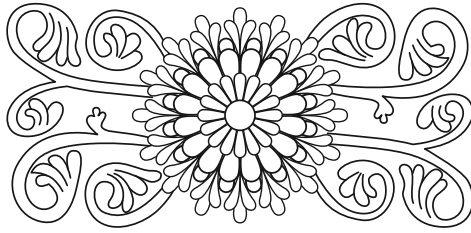
მართველს, მოამზადოს საქართველოში წასასვლელად მეშვიდმეტე ეკერის პოლკი გენერალ-მაიორ ლაზარევისა...

დიდის ყოფით და ამბით დახვდა რუსეთის ჯარს მეფე და ერი. სასოწარკვეთილმა მეფემ და ერმა ძღვოს ნუგეშითა და იმედით გაიცოცხლა გული. მეფის კარიდამ დაწყებული უკანასკნელ ქოხამდე სიხარულმა გაშალა თავისი სანატრელი ფრთა, სიხარულმა ხსნისამ და ნუგეშისამ. დიდი ხანია საქართველოს ამისთანა ბრწყინვალე დღე აღარ ენახა. ყველას, დიდიდამ პატარამდე, ქალით კაცამდე, გული ავესო იმ სანატრელ იმედითა, რომ რუსის მხედრობის დაბინავება საქართველოში საქართველოს მოუვლენს იმ მშვიდობიანობას, იმ მოსვენებას, იმ პატრონობასა და მფარველობას, იმ ბედნიერადა და უტკივრად შინაურ ცხოვრებას, რომელთათვისაც ამდენს საუკუნეების განმავლობაში ასე თავგამეტებით, ასე თავდადებით იბრძოდა საქართველოს შვილი და თავისის სისხლით პრწყავდა ყოველს კუთხეს თავისის ქვეყნისას. ამ ღირსსახსოვარ დღიდან საქართველომ მშვიდობიანობა მოიპოვა. შიში მტრისა ერთმორწმუნე ერის მფარველობამ გაუფანტა, დამშვიდდა დიდი ხნის დაუშვიდებელი, დაღალული ქვეყანა, დაწყნარდა აკლებისა და აოხრებისაგან, დასცხრა ომისა და ბრძოლისაგან. დადუმდა ჟღერა ხმლისა და მახვილისა, მტრისა ხელით მოდერებულისა ჩვენზე და ჩვენს ცოლ-შვილებზე, გაჰქრა ცეცხლი, რომელიც სწავდა და ჰბუგავდა ჩვენს მამა-პაპათა ბინას, ჩვენს საცხოვრებელს, გათავდა რბევა და აკლება, მიეცა წარსულს და მარტო საშინელ და შემაძრწუნებელ სახსოვრადლა დაგვრჩა.

დაუდგა ახალი ხანა, ხანა მოსვენებულის, უშიშარის ცხოვრებისა, სისხლდანთხეულ და ქრისტეს ჯვრისათვის ჯვარცმულ საქართველოს, რომელიც დმერთმა სააქაო სამოთხედ გაუჩინა ადამიანს და კინადამ ერთ დიდ სასაფლაოდ არ გადაექცა მისს თავდადებულ შვილებს, რომელნიც უმწედ, უნუგემ, ყველასაგან შორს, მარტოდმარტო იზოცებოდნენ ქრისტეს სარწმუნოების სადიდებლად და თავისის ვინაობის გადასარჩენად. დაიდვა საზღვარი მშვიდობისმყოფელ ცხოვრებისა. ის დღეა და ეს დღე, ველარავინ გადმოლახა იგი საზღვარი ცეცხლითა და მახვილით ხელში და 26 ნოემბერს 1799 წელს, კვლავ სასოებაგადვიძებული მეფე და ერი, გულწრფელად მიენდო თავისს მოძავალსა, დიდის რუსეთის მფარველობის იმედითა და ნუგეშითა ფრთაშესხმული.

დღეს, 26 ნოემბერს 1899 წ., სწორედ ასი წელიწადია მას აქედ».¹⁰

¹⁰ ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. XIV, თბ., 2007. გვ. 304-315.

გვანცა კოკლატაძე

წმიდა ილია მართალი
სამართაშორისო პოლიტიკის შესახებ
ნაწილი I

კაცობრიობამ ისტორიული გამოცდილებით იცის, რომ პოლიტიკურ საქმიანობას უმეტესწილად ის ადამიანები ეტანებიან, რომელთაც უზნეობასთან კომპრომისზე წასვლა არ ეძნელებათ, რადგან ეს დანაშაულად და ცოდვად არ მიაჩნიათ და, აქედან გამომდინარე, არც სინდისის ქენჯნა და არც სინანულის განცდა არ აწუხებთ. მაგრამ ეს სრულიად არ გვაძლევს უფლებას იმის თქმისა, რომ თვითონ პოლიტიკა, რომელიც პლატონის განმარტებით, სახელმწიფოებრივი საქმიანობაა, თავისი არსითაა უზნეო და ამდენად ადამიანთაგან, რომელნიც მას ემსახურებიან, უზნეობასთან შერიგებას და მიზნის მისაღწევად უცილობლად ზნეობრივი თვალსაზრისით მიუღებელი საშუალებებისა და ხერხების გამოყენებას მოითხოვს.

სინამდვილეში პირიქითაა. სახელმწიფოსა და მის სათავეში მყოფთა ძირითადი ფუნქცია — მზრუნველობა საზოგადოებრივი ყოფის მოწესრიგებაზე, მისი წევრების უფლება-მოვალეობის დადგინებითა და მათი დაცვით, იმთავითვე, ანტიკურ ეპოქაშივე გამოიკვეთა. თუ ქრისტემდე ყველა სოციალური ფენა საზოგადოების სრულუფლებიან წევრად არ ითვლებოდა და ამდენად არც სახელმწიფოებრივი ზრუნვის ობიექტს წარმოადგენდა, განკაცებულმა ღმერთმა ღმრთის ხატად შექმნილ ადამის მოდემას, რომელიც ცოდვის მონობისაგან საკუთარი სისხლით გამოისყიდა, უფლება მისცა ცათა და ქვეყანის შემოქმედი ღმერთისათვის მამა ეწოდებინა, ანუ, თავი მის შვილად ეგრძნო. აქედან გამომდინარე, არცერთ ფილოსოფიურ მიმდინარეობასა და არც ერთ სხვა რელიგიას არ აქვს ისეთი სრულყოფილი სწავლება ცალკეულ ადამიანთა, როგორც განუმეორებელ ინდივიდთა ფასდაუღებელ ღირებულებაზე და

მათ შორის უფლებრივ თანასწორობაზე, როგორც ქრისტიანობას.

მიუხედავად ამისა, როგორც ისტორიული გამოცდილება, ასევე თანამედროვე ყოფაც მხოლოდ იმას გვიდასტურებს, რომ ადამიანი და მისი სიცოცხლე თანდათან უფრო უფასურდება, ხოლო თანასწორობისა და ძმობის იდეალებზე ლაპარაკი უკვე ნიღბადაც კი არ სჭირდება გაშიშვლებულ ძალადობასა და მუშტზე დამყარებულ პოლიტიკას.

მიზეზი ამისა არა ქრისტეს მოძღვრების არასრულყოფილება, არამედ მისი მიუღებლობა და, უფრო მეტიც, მისგან გაუცხოება და მასთან დაპირისპირებაა, რაც უფრო და უფრო მკვეთრად იგრძნობა. კაცობრიობის დიდმა ნაწილმა შემოქმედისაგან ბოძებული უდიდესი ჯილდო — თავისუფალი ნება მისივე ტანჯვისა და მწუხარების მიზეზად აქცია, სულმოკლეობა გამოიჩინა და ჭეშმარიტებისა და მარადიული ნეტარებისკენ მიმავალი გზის ნაცვლად, ამქვეყნიური წარმატებული ძალაუფლების, სიმდიდრისა და ფსევდოდიდების მოხვეჭის გზას დაადგა, რომელიც შედარებით სუსტისა და უძლურის დაჩაგვრა-დამონებასა და გაძარცვას აუცილებლობით გულისხმობს.

კაცობრიობას უფლება არა აქვს უსაყვედუროს ღმერთს, თავისი სისხლიანი და ადამიანთა ტანჯვა-ვაებით აღსავსე ისტორიისათვის, რომელიც საკუთარი არჩევანით შექმნა და დღესაც აგრძელებს.

წმინდა ილია მართალს არ ჰქონია პრეტენზია პოლიტიკური მოღვაწისა, მაგრამ რამდენადაც ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მიზნად მშობელი ერის სამსახური და მის სულიერსა და ფიზიკურ გადარჩენაზე ზრუნვა ჰქონდა არჩეული, გრძნობდა რა განსაკუთრებით დიდ პასუხისმგებლობას, როცა მისი გადარჩენის გზებს სახაზდა, როგორც ამას მისი „ივერიაში“ გამოქვეყნებული წერილები გვიდასტურებს, საფუძვლიანად სწავლობდა საერთაშორისო, განსაკუთრებით ევროპის ქვეყნების პოლიტიკას, რომელსაც როგორც დღეს, ასევე მე-19 საუკუნეშიც მთელს მსოფლიოში წამყვანი ადგილი ეკავა. მან კარგად იცოდა, რომ რამდენადაც მთელი მოდგმა ადამისა, როგორც პავლე მოციქული გვასწავლის, **ურთიერთას ასოებ ვართ**, არც ქართველი ერის აწმყოსა და მოძავლის განხილვა შეიძლება ცალკე, საერთო კაცობრიული ყოფიდან ამოვარდნილად. პოლიტიკური მოვლენებისა და ფაქტების ანალიზისა და შეფასებისას წმ. ილია მართალი ყოველთვის ქრისტიანულ მოძღვრებას ეყრდნობა, რომელიც კაცთმოყვარებასა და ღმრთის წინაშე ადამიანთა თანასწორობას ქადაგებს. ვითარცა ჭეშმარიტად ქრისტიანს, რომელსაც, შესაბამისად მაცხოვრის სწავლებისა, მთელი არსებით უყვარდა ღმერთი და მოყვასი თვისი, რო-

გორც საკუთარი თავი, ღრმად სჯეროდა, რომ ადამიანზე დიდი ღირებულება ამ სამყაროში არ არსებობს და აქ ყოველივე, მათ შორის პოლიტიკაც, მის გადარჩენას უნდა ემსახურებოდეს. ანალოგიურად მაცხოვრისა, რომელიც გვასწავლის, რომ სჯული შეიქმნა ადამიანისათვის და არა ადამიანი სჯულისათვის, ილია, არჩევს რა პოლიტიკურ სარბიელზე ორ დაპირისპირებულ მოძღვრებას, წერს: „გამგებელნი სახელმწიფო ბედისანი იძახიან, რომ ერი პოლიტიკისათვის არის ქვეყანაზედ გაჩენილი და ამიტომაც სუო; სახელმწიფოს გულშემატკივარნი, ერის მოყვარენი — კი პასუხად ეუბნებიან: უკაცრავად, პოლიტიკაა ერისათვის გაჩენილი და არა ერი პოლიტიკისათვისო“.¹ მისი აზრით, „მთელი პოლიტიკური ისტორია ევროპისა ამ ორთა მოძღვრებათა ერთმანეთთან ბრძოლაა და სხვა არაფერი“ და გარემოებებიდან გამომდინარე ასკვნის, რომ ევროპის ქვეყნების ხელისუფალნი პირველი მოძღვრების — ერი პოლიტიკისათვის მსახურები არიან, რომლის შედეგადაც ერი იწირება.

ამავე წერილში, „მილიტარობა ევროპაში“, რომელიც პირველად 1898 წელს გამოქვეყნდა, ევროპას იგი ადარებს კაცს, რომელიც გარედან მტერს უყენებს თვალს, ხოლო შიგნიდან — მოყვარეს, რადგან მშვიდობა, რომელიც მის ქვეყნებს შორის სუფევს, მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც გამალებულ შეიარაღებაზეა დაფუძნებული, გარეგნულია. ამგვარ მშვიდობას წმ. ილია მართალი **შეთოფიარალებულ მშვიდობას** უწოდებს და ამ გზით მშვიდობიანობის დაცვა დიდ უბედურებად მიიჩნია, მით უმეტეს, რომ შეიარაღებისათვის წარმოუდგენელად დიდი თანხები ევროპის მკვიდრთა ჯიბიდან იყო ამოღებული.

ამავე თემაზე დაწერილ სხვა წერილში ილია იხსენებს გამოჩენილ ფრანგ ფილოსოფოსს მონტესკიეს, რომელიც ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში „სჩიოდა, ევროპა თანდათან უმატებს ჯარებსა და თოფიარაღს, ამისთვის არა ჰზოგავს არავითარს ხარჯს და ამით თავს იღარიბებს და ილატაკებსო“ და აგრძელებს: „მონტესკიეს სიტყვას არავინ გაფრთხილებია და დღეს ევროპის სახელმწიფონი თოფ-იარაღში სხედან და მზად არიან ერთმანეთი სისხლის მორევში დაარჩონ“.²

მეცხრამეტე საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს, როცა ეს წერილები იწერებოდა, ევროპას 16 მილიონამდე ჯარისკაცი, ანუ მისი მოსახლეობის შრომისუნარიანი ნაწილის ერთი მერვედი ჰყოლია და უახლოეს მომავალში მათი რიცხვის გაზრდას 20 მილიონამდე აპირებდა. საინტერესოა, რომ ამ დროს ჩრდილოეთ ამერიკაში შეერთ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, მილიტარობა ევროპაში // თხზ. ათ ტომად, ტ. VIII, თბ., 1957. გვ. 51.

² იქვე, გვ. 55.

ბულ შტატებს მხოლოდ 27 ათასი ჯარისკაცი ჰყოლია. ილია ჩვეული სიღრმით ანალიზებს ამ ფაქტს და შეერთებული შტატების ევროპის ქვეყნებზე ბევრად დიდ დაწინაურებას მრეწველობასა და ვაჭრობაში იმით ხსნის, რომ სახელმწიფო მცირერიცხოვანი ჯარის შენახვასა და შეიარაღებაზე შემოსავლის ძალიან მცირე ნაწილს ხარჯავდა, ხოლო დანარჩენს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას ახმარდა. წინასწარმეტყველურად ჟღერს ილიას სიტყვები იმის თაობაზე, რომ „ამერიკა მხედრობით გატაცებულს ევროპას კიდევ უფრო დასცემს ეკონომიურად და მსოფლიო მექვიდრეობასაც დაიმკვიდრებს“.³

ევროპაში გამეფებული ძალადობის პოლიტიკის მრავლისმეტყველ მაგალითად მიიჩნევს წმ. ილია მართალი ინგლისის დამოკიდებულებას მეზობელ ირლანდიასთან. აღსანიშნავია, რომ ამ დამოკიდებულებას სათავე რომის პაპმა, შთამომავლობით ინგლისელმა, ადრიანე IV-ემ, დაუდო, რომელმაც 1154 წელს ინგლისის მეფეს ჰენრი IV-ს, ირლანდია, რომელიც რომის ეპარქიად ითვლებოდა, თითქოს მისი საკუთრება ყოფილიყო, აჩუქა. 1154 წლიდან 1649 წლამდე ირლანდია, დიდი წინააღმდეგობის ფასად, ინგლისის მიერ სრულ დაპყრობას ბევრჯერ გადაურჩა. 1648 წელს ქვეყანა კრომველმა დაამარცხა და დამარცხებულთა მიმართ ისეთი სისასტიკე გამოიჩინა, რომ თავზარი დასცა. მან ხალხი მშობლიური მიწა-წყლიდან აყარა და უცხო მხარეებში გადაასახლა, ხოლო მრავალი ირლანდიელი ინდოეთში გაყიდა. 1800 წელს ინგლისმა ირლანდია სრულიად დაიმორჩილა და შეიერთა და პარლამენტიცა და საერთოდ, თვითმმართველობის ყველა ნიშან-წყალი, გაუუქმა. კიდევ უფრო ძვირად დაუჯდათ ირლანდიელებს კათოლიკური რწმენის ერთგულება. მათ თანდათანობით ჩამოართვეს მიწა-წყალი და ინგლისელსა და შოტლანდიელ პროტესტანტ ლორდებს დაურიგეს. ბოლოს საქმე იქამდე მივიდა, რომ ირლანდიელებს სასკოლო განათლებასთან დაკავშირებული, „ერთი მშვენიერი ჩვეულება“ — როგორც ილია უწოდებს, ბავშვების ღია ცის ქვეშ, ხის ძირას, ან სადმე ლამაზ მღელღოზე განსწავლა — აუკრძალეს. ეს 1830 წელს მოხდა.

მეზობელი ქვეყნისაგან ირლანდიელების გაუმართლებელ ჩაგვრას ზედ დაერთო ბუნების რისხვაც: ზედიზედ სამი წლის განმავლობაში მოუსავლიანობა კარტოფილისა, რომლითაც მიწებწართმეული ხალხი სულს იბრუნებდა. ამ მოვლენამ მის დიდ ნაწილს სამშობლოს დატოვება და ბედის სხვაგან ძებნა აიძულა. 1841-1861 წლებში ორ მილიონზე მეტმა ირლანდიელმა აშშ-ს მიაშურა. გახიზნულებმა ყველას დაუმტკიცეს, რომ მათი უბედურების მიზეზი თვითონ ერის ბუნება კი არ იყო,

³ იქვე, გვ. 56.

როგორც ამას ინგლისელები ამტკიცებდნენ და ღღესაც გავრცელებულია, კერძოდ, რომ ირლანდიელები ლოთები, მცონარები, წინდაუხედავნი, მფლანგველნი, ბედოვლათები, უმეცარნი არიან, არამედ, როგორც ილია წერს: „იგი არისტოკრატიული წესი მიწათმფლობელობისა, რომელიც ინგლისმა შეიტანა ირლანდიაში და რომელმაც გლეხობას ხელიდამ გამოაცალა მამული და მშრალზე დასვა“⁴, და ირლანდიელთა მიმართ თანაგრძობით განმსჭვალული სვამს კითხვას: თუკი ამ ხალხის უბედურების მიზეზი ზემოთჩამოთვლილი თვისებები იყო, როგორ მოახერხეს და შეძლეს უქნარებმა და ლოთებმა 17 წლის განმავლობაში ირლანდიაში დარჩენილი თანამემამულეებისთვის ამერიკიდან სამასოცდახუთი მილიონი ფრანკის გაგზავნა.

მძლავრისაგან ყველა დაჩაგრულისა და დაბეჩავებულის თანამღმობსა და მოსარჩლეს არც ის უსამართლობა გამორჩენია მხედველობიდან, რომლითაც ინგლისი ევროპის ერთ პატარა ქვეყანას — პორტუგალიას, მოექცა. კერძოდ, როცა ევროპის „დიდმა სვაებმა გერმანიამ და ინგლისმა თავიანთი ხარბი თვალი აფრიკას მიჰმართეს“ და მისი ადგილების მისაკუთრება დაიწყეს, მათ შორის ერთი იმისთანა ადგილიც მოხვდა, რომელიც „ძველადვე ჰქონდა დაჭერილი“ პორტუგალიას. ინტერესთა შეჯახების შედეგად პორტუგალიამ სადაო საკითხთა გადასაჭრელად სამართალის გამოყენება კრძალვით ითხოვა: სამართალი ხომ აქ არის, ამოვარჩიოთ შუა კაცები (თანამედროვე ტერმინოლოგიით — კომისია) და ვისაც აკუთვნებენ, იმ ქვეყანას აკუთვნონო. ახლა ისევ ილიას კომენტარს მოვუსმინოთ:

„ნეტა ღონიერი და ძლიერი ინგლისი რად იკადრებდა სამართალს, როცა მოპირისპირედ უღონო და პატარა პორტუგალია უდგა. საცა ერთის მხრით პირდაღებული ვეშაპია და მეორეს მხრით — მობუზული კრაუი, იქ, ეწლანდელს დროში, სამართალს დაეკითხებოდა ვინმე? განათლებულმა ინგლისმა ეს იუარა და შეუთვალა, ხელი აიღე, თორემ მიწასთან გაგასწორებო. „ძალა შესწვეს ქადილისა“ და საწყალმა პორტუგალიამაც ხმა გაკმინდა“⁵.

სამაგიეროდ, წმ. ილია მართალი აღფრთოვანებულია ეროვნული თავმოყვარეობისა და ღირსების გრძნობით, რომელიც პორტუგალიის მკვიდრთ აღმოაჩნდათ. მათ ხელი ინგლისთან სხვაგვარი ომისათვის გამოიღეს: თუ ხმლით ვერას დავაკლებთ, ჯიბეს ხომ ცოტად თუ ბევრად მოვაჭრითო, — სთქვეს და ყოველივე ადებ-მიცემობა, სავაჭრო ურთიერთობა ინგლისთან გაწყვიტეს. ინგლისელები, რომელნიც მათ

⁴ იქვე, გვ. 34.

⁵ გვ. 58-59.

ქვეყანაში მსახურობდნენ, სამუშაოებიდან დაითხოვეს, ხოლო ლონ-ლონში განათლების მისაღებად გაგზავნილი შვილები უკან დააბრუნეს.

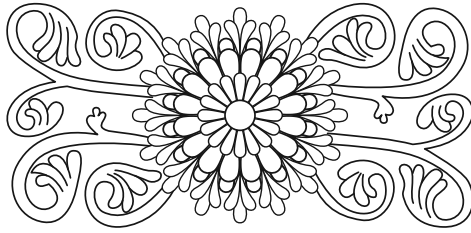
ილია შენატრის ერის მიერ ამ გზით გამოჩენილ თავმოყვარეობას და ღირსებას და ერთგვარ მაგალითად უსახავს თავის ქვეყანას, როცა წერს: „ძლიერია ერი, რაც უნდა პატარა იყოს, როცა მამულიშვილობა, თავისი ქვეყნის სიყვარული ასე ამხნეებს, ასე ამოქმედებს, როცა უბედურება რამ, განსაცდელი რამ, გულზე ხელს კი არ აკრებიანებს, როგორც იმედგადაწყვეტილს, სასოებადაკარგულს, არამედ იმოდენად ძლიერ აღვიძებს, ძლიერ მისძრაჲ-მოსძრავს, რამდენადაც ძლიერია თვით მის თავზე მოსული უბედურება და განსაცდელი“.⁶

მიუხედავად ამისა, ქვეყნად სამართლიანობის დამკვიდრებისათვის თავდადებულ მებრძოლს მხედველობიდან აფრიკის იმ მხარის მიმართ, რომელიც ეპყრა და რომელსაც ინგლისი ედაგებოდა, არც პორტუგალიის უსამართლობა გამორჩენია. „სამართალიო, იძახის პორტუგალია, ქვეყანაზე რომ სამართალი იყოს, ინგლისსაც პირში ჩაღას გამოავლებდა და პორტუგალიასაც, საიღამაც მოსულხართ, იქაუ წადითო, თქვენ იქ ხელი არა გაქვთ, იქაური პატრონები — იქაურივე მკვიდრნი არიან და თქვენ რაზე შესჩენიხართ ჭიასავით, მაგრამ სად არის ეს სამართალი? იგი თვალწინ ლამპარსავით უნთია ადამიანს მართო იმ დრომდე, ვიდრე გახელებული ძალა არ მოვა და ერთის შებერვით არ ჩააქრობს ხოლმე“.⁷

საინტერესოა, რომ ეს დედა აზრი წერილისა — ნატურა სრული სამართლიანობისა, და იმავდროულად გააზრება იმისა, რომ მატერი-ალურ სამყაროში მისი არსებობა შეუძლებელია, წერილის სათაურ-შივეა გამოტანილი „ევროპის დიდი და პატარა ონავრები“ (დაწერილია 1890 წელს, 20 იანვარი). სიტყვა ონავარი, როგორც ვიცით, ფრინველებთან მიმართებაში მტაცებელსა და თავდამსხმელს ნიშნავს, ხოლო ადამიანებთან, განსაკუთრებით ბავშვებთან, მიმართებაში ცელქისა და ანცის იგივეობრივი მნიშვნელობა აქვს. არა გვეგონია ეს სათაური ავტორის მიერ გაუაზრებლად იყოს შერჩეული. მართლაც, ყრმის გონება უნდა ჰქონდეს ცალკეულ ადამიანსაც და ერსაც, ზნეობრივი იდეალებისა და მათი სამსახურით მოპოვებულ მარადიულ ცხოვრებას, უზნეობით მოპოვებული და ისიც კვამლივით წარმატალი ამო დიდება ამჯობინოს და აღიძრას იმავ მიწისთვის (და აქ მიწაში საერთოდ ამქვეყნიური ძალაუფლება და სიმდიდრე იგულისხმება), რადაც დღეს თუ ხვალ თვითონვე უნდა იქცეს.

⁶ გვ. 59-60.

⁷ გვ. 60.

გულგაბათი რცხილაძე

ვიზალიზირებულია ანუ ეპროკული სახნის გუშტი ქართველეთისთვის

საქართველოში ბოლო წლებში აშკარა გახდა ხალხის საკმაოდ დიდი ნაწილის იმედგაცრუება დასავლეთის მიმართ. ამ განწყობების ცვლილებას თავისი მიზეზები აქვს. ასევე უმიზეზო არ არის ის გარემოება, რომ ხელისუფლების, პოლიტიკური პარტიების, მასმედიისა და არასამთავრობო სექტორის უდიდეს ნაწილზე ეს ცვლილებები თითქმის არ აისახა და აღნიშნული სოციალური კატეგორიების წარმომადგენლები კვლავინდებურად რელიგიური აღტაცებით საუბრობენ „დასავლეთისკენ მიმავალ ურყევ კურსზე“. მაგრამ აშკარაა, რომ დღევანდელი ვითარება, საზოგადოებრივი აზრის თვალსაზრისით, ბევრად განსხვავდება წინა წლებისა და ათწლეულებისაგან — დასავლეთის იმიჯი დღესდღეობით სერიოზულად შერყეულია საქართველოში.

საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც დასავლეთისადმი კრიტიკულად და, ზოგ შემთხვევაში, მტრულადაც განეწყობა, დასავლეთში ძირითადად მოიაზრებს ამერიკის შეერთებულ შტატებს და ჩრდილოატლანტიკურ ალიანსს — ნატოს, რომლებმაც საქართველოს უბიძგეს რუსეთთან კონფლიქტისაკენ და ამ კონფლიქტში იგი მიატოვეს. ნატო აღიქმება რუსეთისადმი გამოწვევად და ზედმეტ თავის ტკივილად, სადაც „მაინც არ მიგვიღებენ“. შეერთებული შტატებისადმი იგივე პრეტენზიებია, თან ეს ზესახელმწიფო დიდი ხნის მანძილზე უჭერდა მხარს და დღესაც მფარველობს „ნაციონალებს“. დაახლოებით იგივე კრიტიკა ისმის ევროპის მიმართაც, თუმცა ევროპაში, შეერთებულ შტატებთან ერთად, ჩვენი საზოგადოების ბევრი წარმომადგენელი ხედავს ზნეობის დაცემას, „ღვბტ“-თემატიკის მხარდაჭერას და ტრადიციულ ფასეულობებთან ბრძოლას.

მაგრამ დასავლეთისადმი ამგვარად განწყობილ ადამიანებშიც ჯერ ბოლომდე არ გაფერმკრთალებულა დასავლეთის, კერძოდ კი, ევროპის სოციალურ-ეკონომიკური მიმზიდველობა. სახელმწიფო პროპაგანდა, ისევე და ისევე დასავლეთიდან მხარდაჭერილი, შედარებით ეფექტურია ამ მიმართულებით — ნატოში ინტეგრაციასზე საუბარი უფრო მეტად იწვევს ადამიანების გაღიზიანებას, ვიდრე ევროკავშირში ინტეგრაციის პროპაგანდა, რადგან ევროპა „ვიზალიზერალიზაციას“ გვპირდება, ეს კი, თავის მხრივ, ჩვენს საზოგადოებაში შინაგანად აღიქმება, როგორც დუხჭირი ცხოვრებისგან თავის დაღწევის გზა და ევროპული ცხოვრების დონის მეტ-ნაკლებად გადმოტანა ქართულ რეალობაში ან, ბოლოს და ბოლოს, უმუშევარი საქართველოდან ევროპაში სამუშაოდ გადაბარგება.

რეალურად რომ შევხედოთ ვითარებას, საქართველოში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ძალზე ძლიერია საბჭოთა კავშირის ალტერნატივის პოვნის სურვილი — რომელიმე ცენტრისა, რომელიც საქართველოს შეიფარებდა და ისევე უზრუნველყოფდა მას თითქმის მუქთა ცხოვრებით, როგორც ამას საბჭოთა ცენტრი აკეთებდა. ოღონდ ახლა ქართველობას იგივე უნდოდა დამოუკიდებლობის საკუთარი ატრიბუტებით და ასეთ ცენტრად, პირველ ყოვლისა, იმთავითვე ევროპა (შემდგომში — ევროკავშირი) მოიაზრებოდა. ობიექტურობისათვის უნდა ითქვას, რომ ასეთი ლტოლვის ნიშნები პოსტკომუნისტურ სივრცეზე — ყოფილი ვარშავის პაქტის ქვეყნებშიც (მაგალითად, რუმინეთი, ბულგარეთი) გამოკვეთილია, მაგრამ საქართველოსთან შედარებით უფრო ნაკლებად.

ეს არც უნდა გაგვიკვირდეს და საამისო მიზეზები ნაკლებად უნდა ვეძებოთ „ქართულ ხასიათში“ (რითაც ასე გვიყვარს ქართველებს თვითგვემა), არამედ უფრო იმ გარემოებაში, რომ საბჭოთა კავშირში საქართველოს მოსახლეობის ცხოვრების დონემ არნახულ სიმაღლეებს მიაღწია. თამარ მეფის ეპოქის შემდეგ საქართველოს არასოდეს უცხოვრია იმგვარი ეკონომიკური დოვლათის პირობებში, როგორც საბჭოთა კავშირში. ჩვენი ქვეყანა საუკუნეების მანძილზე იმყოფებოდა მუდმივ ომებში, გაჭირვებაში და უპერსპექტივობაში. ქვეყანამ მშვიდობა ჰპოვა, კვლავ გაერთიანდა და სული მოითქვა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, მაგრამ სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, საქართველო მხოლოდ გვიანდელი სტალინის ეპოქისა და შემდგომი ათწლეულების საბჭოეთში ავიდა ხარისხობრივად ახალ სიმაღლეზე (იგივე ითქმის მეცნიერებაზე,

კულტურაზე, ხელოვნებაზე და სხვ.). როგორც ჩემმა კოლეგამ და მეგობარმა გოჩა გვასალიამ აღნიშნა თავის ერთ-ერთ შესანიშნავ ანალიზში, საბჭოთა კავშირის პირობებში „ქართველი პირდაპირ ქერის ორმოში ჩავარდა“. ამიტომ არც უნდა გაგვიკვირდეს, რომ 1991-1992 წლებიდან მოყოლებული, ცხოვრების დონის მკვეთრი დაცემა და შემდგომი სიდუხჭირე ქართველებისათვის სოციალურ-ეკონომიკურთან ერთად, *უდიდესი მორალური დარტყმაც* იყო. სწორედ ამ მორალურმა დარტყმამ წარმოშვა ახალი, მდიდარი და ხელგაშლილი ცენტრის პოვნის წყურვილი.

საბჭოთა კავშირის ცხოვრების დონისადმი ნოსტალგიის პროექცირება მოხდა ევროკავშირზე (სადაც არის მდიდარი ცენტრი, რომელიც შედარებით ღარიბ ქვეყნებს „ეხმარება“). მართალია, ევროკავშირიც ისე მომხიბლავად არ გამოიყურება დღეს, როგორც უწინ, და ხალხში ბევრი ისევ უშუალოდ საბჭოთა კავშირის ნოსტალგიას აჰყვამ, მაგრამ ქართულმა ბიუროკრატია ნამდვილად ჰპოვა თავისი „ახალი საბჭოთა კავშირი“ ევრობიუროკრატის სახით, რომელიც ქართულ ბიუროკრატias სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში დახმარებას უწევს და, ფაქტობრივად, თავის სხეულზე ჰყავს მიბმული (შეერთებული შტატების მხრიდან ამ პროცესის პოლიტიკური კონტროლის პირობებში).

სწორედ ამ ბიუროკრატია იზეიმა „შალახოს“ ფონზე ევროპასთან ასოცირების ხელშეკრულების დადება. „ასოცირებით“ ხალხს ბევრ სიკეთეებს ჰპირდებოდა ბიუროკრატია, მაგრამ რეალურად უკვე წელიწადნახევარზე მეტი გავიდა ამ მომენტიდან და ვერც ერთი ეკონომისტი ვერ დაგვისახელებს რაიმე პოზიტიურ ცვლილებას ჩვენს ეკონომიკაში, რომელიც ასოცირების ხელშეკრულებამ მოიტანა.

პოლონეთის რადიკალურად ანტირუსული და სააკამვილთან „ჩახუტებული“ კაჩინსკის ხელისუფლების მიერ 2008 წელს ევროკავშირში ინიცირებულ იქნა ე. წ. „აღმოსავლური პარტნიორობა“, რომელიც ყოფილი საბჭოთა კავშირის ექვს სახელმწიფოსთან (აზერბაიჯანი, ბელორუსია, მოლდავეთი, საქართველო, სომხეთი და უკრაინა) ურთიერთობების გაღრმავებასა და ინტეგრაციას აცხადებს თავის მთავარ მიზნად. ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის ამ პროექტში საქართველოს მონაწილეობა კიდევ უფრო ფუყე და უსარგებლო აღმოჩნდა, ვიდრე ასოცირების ხელშეკრულება. „აღმოსავლური პარტნიორობის“ ფარგლებში ინტეგრაციის უმ-

თავრეს წინაპირობად გამოცხადებულია აღნიშნულ ექვს სახელმწიფოში დემოკრატიის განვითარება, მაგრამ სწორედ 2008 წლიდან სააკაშვილის ხელისუფლებამ კიდევ უფრო დაამძიმა ისედაც მძიმე ვითარება ადამიანის უფლებების სფეროში. აგვისტოს ომის შემდგომ რეჟიმს ხელ-ფეხი გაეხსნა ჯაშუშობის ბრალდებით პოლიტიკური ოპონენტების დევნის გასაძლიერებლად. რეჟიმი ახდენდა ამბოხისა და სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობების ინსცენირებას, შედეგად კი კრიტიკულად მოაზროვნე სამხედროებს და ოპოზიციონერებს უსწორდებოდა. საზოგადოებამ შემდგომში იხილა ყოფილი შს მინისტრის ვანო მერაბიშვილის უშუალო მონაწილეობა ამგვარ ამაზრზენ სპექტაკლებში, როდესაც იგი ამბობდა — „ორი გეგამი მჭირდება“. ევროპელები ყოველივე ამას თვალს ადევნებდნენ, ისევე, როგორც 2011 წლის 26 მაისის მიტინგის უსასტიკეს დარბევას. თვალს ადევნებდნენ, მაგრამ სდუმდნენ. სამაგიეროდ, შანსს არ უშვებდნენ ხელიდან, რომ გაეკრიტიკებინათ და სხვადასხვა პროვოკაციები მოეწყოთ ბელარუსიის პრეზიდენტის, ალექსანდრე ლუკაშენკოს მიმართ. ლუკაშენკოს ბევრად უფრო მცირე დარღვევებსაც არ პატიობდნენ თვალთმაქცი ევროპელი ვაი-დემოკრატები, ხოლო სააკაშვილის რეჟიმს მკვლელობები, ციხეში გაუპატიურებები და კიდევ ათასგვარი უბედურების განხორციელება დაუსჯელად გასდიოდა. მიზეზი ცხადია: ლუკაშენკო დამოუკიდებელი ფიგურაა, სააკაშვილი კი — ვაშინგტონის მონა და ბრიუსელის ლაქია.

„აღმოსავლურმა პარტნიორობამ“, საკუთარი დეკლარირებული მიზნების საწინააღმდეგოდ, არც ეკონომიკური ინტეგრაცია და არც თავისუფალი ვაჭრობის ზონების შექმნა მოიტანა, ხოლო საქართველოს ხელისუფლება ანგარიშვალდებულია ევროჩინოვნიკების წინაშე, საქართველოს ენერგეტიკულ პროექტებთან დაკავშირებით. ერთადერთი, „აღმოსავლური პარტნიორობის“ მიზნებიდან, თითქოს ვიზების ლიბერალიზაციას მივალწიეთ. ეს ფაქტი იმდენად მნიშვნელოვნად საღდება, რომ სწორედ ამ „მიღწევის“ ფონზე გადადგა პრემიერის პოსტიდან ირაკლი ღარიბაშვილი, რომელმაც ევროკავშირთან სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაცია თავის მოღვაწეობაში წარმატებების ზენიტად მიიჩნია.

ევროკავშირის ე. წ. შენგენის ზონაში თავისუფალი, უვიზო გადაადგილება ნამდვილად არ იქნება ცუდი ფაქტი, თუმცა ქართულ საზოგადოებას არ უხსნიან, რომ ეს ლიბერალიზაცია, თუკი იგი ძალაში შევა, არასგზით არ იძლევა ევროკავშირის ტერიტორიაზე

დასაქმების საშუალებას. ევროკავშირი არც იმას დაუშვებს, რომ საქართველოს მოქალაქეები არალეგალურად იქნან დასაქმებულნი. არსებობს ისრაელის მაგალითი: ისრაელმა უკვე ორიოდე წელია, გააუქმა სავიზო რეჟიმი საქართველოსთან, მაგრამ ისრაელიდან დეპორტირებული ქართველების რიცხვი საგრძნობლად გაიზარდა სწორედ ვიზების გაუქმების შემდეგ. ასევე მოხდება ევროკავშირის შემთხვევაშიც — ევროპაში გაურკვეველი წარმომავლობის ქალების გაუპატიურებაზე, ძარცვა-ყაჩაღობასა და სხვა მძიმე დანაშაულებებზე დახელოვნებულ სუბიექტებს უფრო მიიღებენ, თანაც ძალიან დიდი რაოდენობით, ვიდრე სამუშაოს ძებნაში დატანჯულ ქართველებს. ასეთი ირაციონალურია დღეს ევროპა — ეს არის ფაქტი, რომელსაც ვერსად გავექცევით.

მაგალითები: გერმანული გაზეთი „ფრანკფურტერ რუნდშაუ“ (18.01.2016) გვაუწყებს, რომ გერმანიაში 7 ათასზე მეტი უკრაინელი ელის თავშესაფარს. ეს ხალხი უკრაინიდან ომს და ამ უსამართლო ომში ჯარში გაწვევის ვალდებულებას გამოექცა. მათ, ვინც უკრაინაში უარს აცხადებენ ჯარში წასვლაზე, სახელმწიფო „მოლაღატეებად“ აცხადებს და პატიმრობას უსჯის. გარდა ამისა, მათი ოჯახის წევრებზე ხორციელდება ზეწოლა სხვადასხვა ექსტრემისტური ორგანიზაციის მხრიდან. მაგრამ გერმანია ამ გარემოებებს საკმარის საფუძვლად არ მიიჩნევს, რათა თავშესაფარი მისცეს უკრაინელ დევნილებს. „**სულ უფრო და უფრო მეტი უკრაინელი დეპულობს უარს თავშესაფრის მოთხოვნაზე... გერმანიაში დევნილთა თემაზე დღესდღეობით წარმოებული დებატების შედეგად, ეს ტენდენცია კიდევ უფრო გაძლიერდება. კონსერვატორი პოლიტიკოსები მოითხოვენ, რომ უკრაინა გამოცხადდეს უსაფრთხო ქვეყნად, საიდანაც ლტოლვილებს არ მიიღებენ. ... ამას ემატება ისიც, რომ ომი, როგორც ასეთი, თავშესაფრის მოთხოვნის საფუძველს არ წარმოადგენს**“, — წერს გერმანული გაზეთი.

ახლა დავფიქრდეთ, თუკი ევროპის კონტინენტზე მდებარე უკრაინა, თავისი საკმაოდ მაღალკვალიფიციური სპეციალისტებით, ევროპული მენტალიტეტის მქონე ხალხით, ასე მიუღებელია ევროკავშირის უმთავრესი სახელმწიფო გერმანიისათვის, რისი იმედი უნდა ჰქონდეს აზიის კონტინენტზე მდებარე, ნაკლებად განვითარებულ საქართველოს? ვინ ელის ჩვენს მოქალაქეებს ევროპაში? სამწუხაროდ, ქართულ მასმედიაში იშვიათად აშუქებენ ევროპიდან ქართველების დამამცირებელი გამოძევების ფაქტებს, არადა,

სამწუხაროდ, ასეთი ფაქტები უხვად მოიპოვება. აუცილებელია, ხალხს სრული სიმართლე ვუთხრათ, რათა შემდგომი იმედგაცრუება ცუდად არ შემოუბრუნდეს ჩვენი სახელმწიფოს სტაბილურობას.

P.S.

აქვე გაცნობებთ ერთი ახალი ფილმის შესახებ.

ევრაზიის ინსტიტუტის მიერ მომზადდა და ინტერნეტის საშუალებით გავრცელდა დოკუმენტური ფილმი, სახელწოდებით „გურჯისტანის ვილაიეთი“, რომელშიც განხილულია სირიის მოვლენების გამომწვევი მიზეზები, თურქეთის საგარეო პოლიტიკა და, ამასთან დაკავშირებით, საქართველოსათვის არსებული ისლამისტური საფრთხე. ფილმი დასათაურებულია „გურჯისტანის ვილაიეთად“, რადგან ე. წ. ისლამურმა სახელმწიფომ საქართველო თავის ერთ-ერთ ვილაიეთად, ანუ პროვინციად გამოაცხადა. გარდა ამისა, კეთდება მინიშნება, რომ საქართველო ისტორიულად ოსმალეთის იმპერიის აგრესიას განიცდიდა.

ფილმი საათი და თორმეტი წუთიანია და მისი ნახვა შეიძლება „იუთუბზე“ — youtube.com, თუკი საძიებო სისტემაში ჩავეწერთ სიტყვათწყობას: „გურჯისტანის ვილაიეთი (დოკუმენტური ფილმი)“.

ფილმის სიუჟეტი აგებულია დოკუმენტურ კადრებზე და კადრსმიღმა ავტორისეულ კომენტარზე, შუალედებში კი სპეციალურად ამ ფილმისათვის ჩაწერილი ქართველი პოლიტოლოგებისა და პოლიტიკოსების შეფასებებია გადმოცემული.

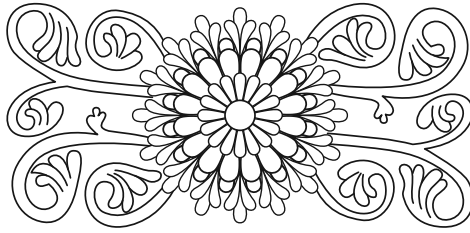
სიუჟეტი იწყება სირიაში განვითარებული მოვლენების მოკლე მიმოხილვით, სირიის ქრისტიანული მოსახლეობის მდგომარეობის წარმოჩენით. ფილმში დოკუმენტურ კადრებზე დაყრდნობით აღნიშნულია, რომ პრეზიდენტი ასადი, რომელსაც დასავლეთი ბრალს ადამიანის უფლებების უხეშ დარღვევაში სდებს და მის გადადგომას მოითხოვს, სირიის უმცირესობების — ქრისტიანების, ასევე შიიტი მუსლიმებისა და ქურთული მოსახლეობის უსაფრთხოების გარანტია. მეტიც, ასადის გადადგომის შემთხვევაში საფრთხე ექმნებათ სუნიტური ისლამის მიმდევარი მოსახლეობის უმეტესობასაც, რომელთაც არ სურთ რადიკალურად ვაჰაბისტური და ტერორისტული „ისლამური სახელმწიფოს“ დიქტატურის ქვეშ ცხოვრება.

შემდგომ, ფილმში განხილულია ტერორისტების მთავარი სპონსორების — საუდის არაბეთისა და თურქეთის რესპუბლიკის პოლიტიკა რეგიონში, განსაკუთრებით კი საქართველოსთან მიმართებაში.

უკვე საკმაო ხანია, რაც საქართველოდან წასული ისლამისტების თურქეთის სპეცსამსახურებთან კავშირის ფაქტი ვედარ მალავს თავს. თურქეთი კი, არა მარტო სირიაში, არამედ საქართველოშიც უწყობს ხელს რადიკალურად განწყობილი ისლამის გაძლიერებას, რის საფუძველსაც პირველ ეტაპზე საქართველოში მეჩეთების, მედრესეების, ასევე გარკვეული კატეგორიის საერო სკოლების უკონტროლო მშენებლობები წარმოადგენს. განსაკუთრებული საფრთხის ქვეშ არის ამ მხრივ აჭარა და სამცხე, რადგან ამ ტერიტორიებს თურქეთი თავის ისტორიულ ნაწილად განიხილავს.

თავიანთი კომენტარებითა და ანალიზით ფილმი გაამდიდრეს პოლიტოლოგებმა, ისტორიკოსებმა და პოლიტიკოსებმა: ჰამლეტ ჭიპაშვილმა, გოგი თოფაძემ, გიორგი ოთხმეზურმა, ლევან ჩაჩუამ, დავით გოგიშვილმა, გიგლა ბარამიძემ, ხოლო ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის პოზიციებიდან რუსთავის მიტროპოლიტმა იოანემ (გამრეკელი) ისაუბრა.

თინა იველაშვილი

„უხა“ – გამოცხვარი პურის ერთი სახეობის სახელწოდება

ჩვენი დაინტერესება გამოიწვია გამომცხვარი პურის ერთი სახეობის „უხის“ ანუ ე. წ. „სომხური ლავაშის“ შესახებ ამ ბოლო დროს გავრცელებულმა ერთმა ინფორმაციამ, რომელსაც ოპონენტების მხრიდან საკმაოდ ხმაურიანი გამოხმაურება მოჰყვა. საქმე ეხება მსოფლიოს არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისადმი მიძღვნილ 2014 წლის 26 ნოემბერს პარიზში UNESCO-ს საერთაშორისო მეცხრე ყრილობაზე სომხეთის მიერ შეტანილ განაცხადს „ლავაში როგორც სომხური პური“-ს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა სიაში შეტანას. განაცხადს თან ერთვოდა ფაილი სახელწოდებით „ლავაში: მომზადება, დანიშნულება და გარეგნული სახე ტრადიციული სომხური პური როგორც კულტურის გამოხატულება (Лаваш — приготовление, значение и внешний вид традиционного армянского хлеба как выражение культуры)“ და, ალბათ, პურის ამ სახეობის შესახებ დაწვრილებითი მონაცემებიც. არსებული ინფორმაციით UNESCO-ს კომისიამ ეს ფორმულირება მიიღო, რასაც მაშინვე აზერბაიჯანის, თურქეთის, ირანის და სხვა მუსლიმური ქვეყნების მხრიდან საპროტესტო განცხადებები მოჰყვა.

ამ საპროტესტო განცხადებების შემდეგ UNESCO-მ ფორმულირება ოდნავ შეცვალა და შემდეგი სახე მისცა: „ლავაში — დამზადება, დანიშნულება და გარეგნული სახე ტრადიციული პურისა როგორც კულტურის გამოხატულება სომხეთში (Лаваш — приготовление, значение и внешний вид традиционного хлеба как выражение культуры в Армении)“. ამით თითქოს აჩვენა, რომ ლავაში წარმოადგენს არა სომხების შემოქმედებას, არამედ მხოლოდ სომხეთის კულტურის ელემენტს. მაგრამ მოწინააღმდეგენი მაინც უკმაყო-

ფილონი დარჩნენ, რადგან ამ ფორმულირებაში მხოლოდ სომხეთი ფიგურირებს, მაშინ როდესაც ამ სახის პურს ამ ტექნოლოგიით აზიის არაერთ ქვეყანაში აცხობდნენ და დღესაც აცხობენ.

ელემად ალილის მითითებით მისი დამზადების ტექნოლოგია ასეთია: „Хлеб-лаваш – это название тонкой пресной лепешки, из белой муки. Исторически с таким названием он распространен на Кавказе, в Турции, Иране, Средней Азии...ни одной из этих стран не дошли до такого абсурда чтобы присвоить изобретение лаваша исключительно своему этносу. Но вот армянская сторона в деле присвоения чужого по всему миру слишком вольготно себя чувствует....Этот вид хлеба в Армении готовится только в тендире. А в Азербайджане и в Турции кроме тендира готовится в печи и особенно на садже. Сам садж, который не используется армянами, является изобретением кочевников и важным атрибутом полевой кухни. В пути он очень практичен применении. Хлеб-лаваш изобретен не из за формы, или вкуса, а из за необходимости. Некоторые виды тонкого хлеба-лаваша в сухом виде могут не портится неделями и месяцами. Такой хлеб выгодно иметь при себе во время кочевий, или странствий. Стоит слегка увлажнить сухой хлеб-лаваш, и он готов к употреблению. Завернутый в такой хлеб сыр, творог, каймак, масло можно было употреблять не сходя с лошади...Обычно во время остановок в пути можно приготовить хлеб-лаваш на садже под открытым небом и сделать хлеба на несколько недель.“ მისი მითითებით: «именно на садже готовится самая тонкая и вкусная лепешка, а не тендире. На садже также легко готовятся лаваша-подобные мучные изделия начинками на подобии кете, кутеби, гезлеме, гатлама-каттама, катмер и т. д. Сам раскатанный хлеб-лаваш в тюркском мире больше известен под названием *йуха, йука, йуйга, йувга йуфка, жука, жупка* и т. п.“ (Алили, , 2-3).

იგი, მიმოიხილავს რა ლავაშის შესახებ არსებულ ლექსიკურ მასალას, მიღის იმ დასკვნამდე, რომ:

“1. Тонкая пресная лепешка изготовленная из белой муки под названием лаваш, исторически распространен на Кавказе, в Турции, Иране, Средней Азии, Поволжье. В некоторых других странах Востока подобный хлеб имеет свой региональные названия. Уже только с этой причине все потуги армянской стороны

присваивать данное изделие исключительно к своей культуре вызывает недоумение.

2. Слово лаваш распространенное среды многих турецких языков является не сугубо названием хлеба, а распространяется ко многим тонким, раскатанным, слоенным складчатым видам пищи, как мучных, так и не мучных изделий.

3. Сам хлеб-лаваш в турецких языках имеет другое и аутентичное название в таких фонетичемких модификациях как *йуха*, *йухка*, *йуйга*, *йувга* *йуфжса*, *жука*, *жупка* и т. п., что отмечается еще в текстах древнетюркского периода и свидетельствует о практике приготовления тонко раскатанного хлеба среди древних тюрков.

4. Но даже при этом в армянской хлеб-лаваш изготавливается только в тендире. В Турции и Азербайджане кроме тендира готовится так же в печи и на выпуклой стороне саджа. Садж является отрибутом полевой кухни и являктся незаменимым практическим предметом во время кочевий. Сам хлеб-лаваш тоже является изобретением кочевников, так как тонкий хлеб, изготовленный на выпуклой стороне саджа“[Алили, 10].

საჯ-ლავაში

რამდენადაც სომეხ და აზერბაიჯანელ მკვლევარებს შორის დამოწმებული პურის ეს სახეობები „უხა“ და სადავო ე. წ. „ლავაში“ ფართოდ იყო გავრცელებული სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრ ქართველ მოსახლეობაში, ამდენად მიზანშეწონილად ვცანიით ამ პრობლემასთან დაკავშირებით ჩვენი პოზიცია დაგვეფიქსირებინა. ე. წ. „სომხური ლავაში“ თავისი დამზადების ტექნოლოგიით ძალიან დიდ

სიახლოვეს ამქდაენებს სამცხე-ჯავახეთში ფართოდ გავრცელებულ გამომცხვარი პურის ისეთ სახეობასთან, როგორცაა „უხა“. მოკლედ მიმოვიხილოთ მისი დამზადების ტექნოლოგიის ქართული ვარიანტი.

უხის გამოცხობა საჯზე (აზერბაიჯანი).

XX ს-ნის 60-70-იან წლებამდე უხას დოლის ან დიკის (გამონაკლის შემთხვევაში ქერ-დიკის) ფქვილისაგან (პურის დედის, ანუ საფუარის გარეშე) მოზედილი მაგარი გაუფუფეველ-გაუღვიველებელი ცომისაგან აცხობდნენ. ცომი საკმაოდ მაგარი და სქელი უნდა ყოფილიყო, თორემ უხად, ანუ თხლად არ გაიშლებოდა. კარგად დახელილ ცომს, დაახლოებით მუშტის სიდიდის ნაჭრებად, ამოაგუნდავებდნენ, თითოულს ხელახლა დახელდნენ, მრგვალ ფორმას მისცემდნენ, ცოტა ხანს (4-5 წუთი) „თავის ასაღებად“ ასე დატოვებდნენ, შემდეგ კი დაიწყებდნენ უხის გაშლას. უხას ფეხშუშზე (ფეშხუმი) ან მაგიდაზე, ვისაც როგორ ეხერხებოდა, უხლავის გამოყენებით სიფრიფანად, ძალიან თხლად შლიდნენ. დოლის ან დიკის ფქვილისაგან მოზედილი ცომი საკმაოდ ხასია, წვეკადა, ამიტომ ადვილი იყო მისგან უხლავით სიფრიფანა უხის დამზადება-გაშლა. უხლავი ხისგან მრგვლად გამოთლილი, დაახლოებით ერთი მეტრის სიგრძის ჯოხია, რომელიც შუა წელზე ოდნავ სქელია, ბოლოებში კი შედარებით წვრილი: „უხლავი — ხის იარაღი, ერთი მეტრის სიგრძისა, ხმარობენ ცომის გასაშლელად“ [ბერიძე, 1983: 126]. გაშლილ, ზომასზე გათხელებულ უხის ცომს უხლავის საშუალებით გახურებულ საჯზე გადააფარებდნენ, ცოტა ხანს აცლიდნენ და უხლავით ან ხელით მეორე პირზე გადააბრუნებდნენ. რემდენიმე წუთში ეს მხარეც შეცხვებოდა თუ არა, გადმოიღებდნენ და

ორად ან ოთხად გაკეცილს გაშლილი ტილოს ქვეშ ამოვებდნენ, რომ არ გამხმარიყო, არ „გაფხეჭილიყო.“ უხა სახელდახელოდ და ადვილად გამოსაცხობი იყო, თბილ-თბილს, სხვადასხვა მისატანებელთან (ყველი, კარაქი, მაწონი, მწნილი, ერბო, წვნიანი თუ მშრალი კერძები) ერთად ჭამდნენ. მას ერთი დღის სამყოფს თუ გამოსაცხობდნენ. ფაქტობრივად, ეს იყო უღვივარი ცომისაგან გამომცხვარი ჩვეულებრივი პური.

საჯი-საჭი — ეს იყო საგანგებოდ დამზადებული 50-60 სანტიმეტრის დიამეტრისა და 2-3 მილიმეტრის სისქის მქონე ოდნავ კონუსური, ქამა სოკოს გაშლილი ქუდის მსგავსი, ფორმის მქონე თუჯის მრგვალი ნაჭერი. უხის გამოცხობისას საჭის შიდა მხარეს (რომელიც ცეცხლის მხარეს ექცეოდა) ნაცრის სქელი ტალახით 0,2 სმ-ის სისქეზე გალესავდნენ-დაქულავდნენ და სამფეხზე-ზედადგარზე, ან ორ-სამ სპეციალურად დაწყობილ (ზედადგარივით გამართულ) ქვასა თუ აგურზე შემოდგამდნენ, ქვეშ კი ცეცხლს შეუთებდნენ. იმისათვის, რომ გაეგოთ, საჭი გახურდა თუ არა, ზედაპირზე თხლად ფქვილს მოაბნევდნენ. ფქვილი ოდნავ რომ შეწითლდებოდა, საჯი გახურებული იყო, ზედაპირიდან ფქვილს ტილოთი გადაწმენდნენ და გამოსაცხობად გაშლილ უხას გადაათარებდნენ.

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, XIX საუკუნის 30-იან წლებში სამცხე-ჯავახეთში კომპაქტურად შემოცხოვრებული სომხებისთვის საჯზე უხის ცხობის ტექნოლოგია და თვით ტერმინიც სრულიად უცნობი იყო.

გამომცხვარ უხას არა მარტო პურის სახით იყენებდნენ საკვებად, არამედ თითქმის ყველა ოჯახი მისგან ერიშტას, ანუ საკვებ ნახევარფაბრიკატსაც საზამთროდ და საგაზაფხულოდ მარაგის სახით (საკმაოდ დიდი რაოდენობით) ამზადებდა. მისი მომზადება საკმაოდ შრომატევადი საქმე იყო (ცომის მოხელა, გაშლა, გამოსაცხობა, დაჭრა და ა. შ.), ამიტომ რამდენიმე ქალი ერთდროულად მუშაობდა. გამომცხვარ უხას თბილ-თბილს სათითაოდ წვრილი მილივით დაახვევდნენ და დანით რგოლებად დაჭრიდნენ. როცა ყველა უხას დაჭრიდნენ, ამ დაჭრილ მასას წინდაწინ გახურებულ და გამოგვილ-გამოსუფთავებულ ფურნეში გაშლილად შეყრიდნენ და ფურნის კარებს რკინის საფარებელს მიაფარებდნენ. ადროვებდნენ და, როცა მტვერევადი გახდებოდა, დაჭრილ რგოლებს ფურნიდან გამოიღებდნენ და გაცივების შემდეგ სუფთად შეინახავდნენ.

კერძის მომზადება შემდეგნაირად ხდებოდა: გამხმარ ერიშტას

საწურში (სეზადში) ჩაყრიდნენ, დაასხამდნენ მღულარე წყალს ისე, რომ ყველა ნატეხი კარგად დასველებულიყო, დამბალ ერიშტას დიდ ჯამში გადაიღებდნენ, გამდნარი კარაქიდან დამზადებულ ერბოს წამოადუღებდნენ და ცხელ-ცხელს მოასხამდნენ ერიშტაზე, კარგად აურევდნენ და კერძი საჭმელად მზად იყო.

მოტანილი მასალებიდან აშკარად ჩანს, რომ გამომცხვარი პურის ამ სახეობის სახელწოდება, რომელზედაც მეზობელი ქვეყნების მკვლევარები ერთმანეთს ედავებიან, ფაქტობრივად არის არა ლავაში, არამედ თურქული უხა. მისი ცხობის ტექნოლოგია თავდაპირველი სახით და ნამდვილი სახელწოდებითაც დღემდე უცვლელადაა შემორჩენილი სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრ ქართულ მოსახლეობაში.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ ერთი შეკითხვა გვაქვს აზერბაიჯანელ კოლეგებთან: როგორ მოხდა, რომ სამცხე-ჯავახეთის ძირძველმა მკვიდრმა ქართულმა მოსახლეობამ სხვა სახეობის პურის — ლავაშის თუ შოთის გვერდით დღემდე შემონახა უღვივარი ცომისაგან გამომცხვარი პურის დამზადების ტექნოლოგია და მისი თავდაპირველი თურქული სახელწოდება — უხა, ხოლო აზერბაიჯანულ მოსახლეობაში ტერმინი უხა რატომ შეცვალა ლავაშმა?

სამწუხაროდ, ჩვენი დაუდევრობით თუ უყურადღებობით დღეს საქართველოს სავაჭრო ქსელებში ფართოდ შეტანილია გასაყიდად პურის ეს სახეობა სომხური ლავაშის სახელწოდებით. ფაქტობრივად, იგი (თუნდაც დამზადების ტექნოლოგიით) არა სომხური ლავაში, არამედ თურქულ-აზერბაიჯანული უხაა.

როგორც მოტანილი მასალა გვიჩვენებს, სამცხე-ჯავახეთში შემორჩენილი უღვივარი ცომისაგან მომზადებული გამომცხვარი პური მომზადების ტექნოლოგიითა და თავდაპირველი თურქული სახელწოდებით — უხა, ყველაზე სრულყოფილი სახით არა თურქულენოვან აზერბაიჯანის, არამედ ამ რეგიონის მკვიდრ ქართულ მოსახლეობაშია შემორჩენილი. ეს მოსახლეობა გამომცხვარი პურის ამ სახეობას ლავაშის სახელით არ იცნობს.

რაც შეეხება ლავაშს, სამცხე-ჯავახეთში მას აცხობდნენ, ძირითადად საახალწლოდ, მხოლოდ ფურნეში ხორბლის ან დიკის გამტკიცული ფქვილის „გაღვივებული“ (გაფუებული) ცომისაგან. ახალწლის დღით მეკვლეს ოჯახის წევრები და ხშირად საქონელიც კი ბაქმასხა თუ თაფლში ამოვლებული ლავაშის ნატეხით „ტკბილად უნდა დაებერებინა.“

ლავაში მოგრძო ფორმის (სიგრძით დაახლოებით 50-60 სმ,

სისქით 1-2 სმ, ხოლო სიგანით — 15-20 სმ) პური იყო. მომზადებულ ცომს მუჭის ზომაზე ამოაგუნდავენდნენ, კარგად დახეიდნენ და დამრგვალებულს რამდენიმე წუთს გააჩერებდნენ, რათა ცომს თავი აეღო. შემდეგ მას თითების მოძრაობით სივრცით გააბრტყელებდნენ (ნიჩბის პირის სივრცის შესაბამისად), გადაიტანდნენ ფურნის ნიჩაბზე და გახურებულ, ნაცრისაგან გამოსუფთავებულ ფურნეში სათითაოდ ფრთხილად შეაწყობდნენ. საერთოდ, საახალწლოდ რამდენიმე პირ (სახეობის) პურს აცხობდნენ, გახურებულ ფურნეში პირველად ლავაშს „შეყრიდნენ“ — „ლავაშს გამოატარებდნენ,“ შემდეგ შოთს, მერე კაკალა ან ჩაწყვილ პურს, ბოლოს კი სომინს.

ფურნეში გამომცხვარი ლავაში (სამცხე-ჯავახეთი).

კახეთში ლავაში მრგვალი ფორმისა იცოდნენ. მას აცხობდნენ თონეში. კარგად გახურებულ თონეში ჯერ პურისათვის მომზადებული გაფუებული ცომისაგან მრგვლად გაბრტყელებულ (1-3 სანტიმეტრის სისქით) რამდენიმე ლავაშს ამოატარებდნენ — ჩააკრავდნენ, მისი გამოცხობის შემდეგ კი — მოგრძო დედას პურებს, ანუ შოთი პურებს. ჯერ ისევ თბილ ლავაშს წასულების სახელზე წვერს წაატეხდნენ და გადააგდებდნენ, დარჩენილს კი სახელდახელოდ მიირთმევდნენ. ყველაზე არსებითი ლავაშთან დაკავშირებით ის არის, რომ იგი რიტუალური დანიშნულების პურია. ეთნოგრაფიული მასალებით დასტურდება, რომ ლავაშს მიცვალებულების სახელზე აცხობდნენ, თავის რიგზე ანუ ქელების დროს. იცოდნენ ლავაშის მკვდრის გულზე გადატეხვა და შემდეგ, სამწუხარო სერობის დაწყების წინ სასაფლაოდან მობრუნებულებს, ამ ნატეხების ღვინოში ჩამბალი ლუკვით უმასპინძლებოდნენ, გარდაცვალებულის სულის მოსახსენიებლად [ბარდაველიძე, 1953: 127].

აკად. გ. ჩიტაიას მითითებით, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში, „აცხობდნენ სხვადასხვა ფორმის პურს: მრგვალს (გ

ო მ ი ჯ ი), ოვალურს, თხელს (ლ ა ვ ა შ ი), გრძელს (შ ო თ ი) და ა. შ.“ [ჩიბაია, 2001: 152].

„სიტყვა „ლავაშ“ სპარსულია. იგი „გაბრტყელებულ“ თხელ პურს ნიშნავს. ამგვარი ფორმის პური, როგორც წინა აზიური კულტურის მონაპოვარი, ფართოდაა გავრცელებული მთელს წინააზიაში და, რა თქმა უნდა, კავკასიაშიც. ცნობილია სომხური, აზერბაიჯანული და ასირიული ლავაშები. ქართული ლავაში ორი ფორმითაა გავრცელებული: მრგვალი და ოვალური (მოგრძო), სისქით დაახლოებით 2-3 სმ-ია და აშკარად განსხვავდება სომხური, ხელზე გადასაკიდი „ბლინისებური“ ლავაშისაგან. ქართული ლავაში უწინარეს ყოვლისა გაფუებული, ამოსული ცომისაგანაა, სომხური კი აუფუეებელი. მათ შორის საერთო მხოლოდ ის არის, რომ ორივე მათგანი თონეში ცხეება.... ქართული ლავაში თვითმყოფადი ეროვნული ფენომენია“ [გოცირიძე, 2007: 137-138], ისავე როგორც თურქულენოვანი მოსახლეობისთვის „უხა“.

სამცხე-ჯავახეთში სიტყვა ლავაში სხვა დანიშნულებითაც იხმარება დღემდე, კერძოდ, სიგრძის აღმნიშვნელად. მაგალითად, სარის ლობიოს ნედლი, დაუმწიფებელი ბეწვო პარკის სახელწოდებად. რაც შეეხება დაბალ, კუტ ლობიოს, მისი დაუმწიფებელი მარცვლების ბუდეზე მხოლოდ „პარკს“ ამბობენ. სარის ლობიოს მოსავალს თუ კარგი პირი უჩანს, მასზე იტყვიან „კარგი, მტკაველზე გრძელი ლავაში აყრია“-ო. ივ. ჯავახიშვილი ლობიოს ერთი სახეობის შესახებ აღნიშნავს: „დანამდვილებით ძნელი სათქმელია, თუ რას უნდა ნიშნავდეს „ლაბაშა ლობიო“იბადება აზრი „ლაბაშა“ ხომ „ლავაშა“-ს დიალექტური ფორმა არ არის?“ [ჯავახიშვილი, 1986: 64].

გარდა ამისა, დღესაც სიტყვა ლავაში ხშირად იხმარება გადატანითი მნიშვნელობითაც: როცა ერთი ადამიანი მეორეს გაშლილ ხელს სიგრძივ მეორეს სახეში გაართყამს, იტყვიან „რა გემრიელად გაულავაშა“-ო. როცა ბავშვს ემუქრებიან, სიგრძივ გაშლილ ხელს აჩვენებენ და ეტყვიან — „ამ ლავაშს ხომ ხედავ“-ო. „ლავაშის ჭმევა — გართყმა ლოყაში, ცემა. ნდღ. „იმ თავხედს, მეტი გზა არ იყო, თქვენი მოწონებული ლავაში ვაჭამე და ისიც გაჩუმდა,“ მიმსგავსებუღია, გაშლილად მოქნეული ხელი საჭმელ ბრტყელ ლავაშს“ [სახოკია, 1979:351-352].

საერთოდ, თავსართი „ლავ“ კომპონენტის მონაწილეობა არაერთ სიტყვათა კომპოზიციაში გვხვდება. ასე მაგალითად:

ლავ-გარდანი — „1. შენობის კედელზე ან ჭერზე შემოვლევ-

ბული არშია-კარნიზი. 2. კლდის თავზე გადმოშვერილი გაყინული თოვლი [ორბელიანი, 1955: 401]. „გრეხილი შენობისა, ან კედლის ძირი, რომელზედაც შეიკვრის კამარა“ [ჩუბინაშვილი, 1985: 639].

ლავგარდი — „1. ოთხკბილიანი რანდა; იღებს ოთხ ღარს; 2. ლავგარდიანი, ლავგარდით დამუშავებული ოთხღარიანი, ოთხნაწიბურიანი ფიცარი“ [ქართული დიალექტის ლექს., 1981: 262].

ლავიწი — „1. ადამიანის მორკალული თხელი ძვალი, რომელიც აერთიანებს მკერდის ძვალსა და ბეჭს. 2. პირუტყვისა და ფრინველის შიდა პირველი ნეკნი“ [ქ.ე.გ.ლ. 1986: 274]; „ყელის მრუდე ძვალი“ [ორბელიანი, 1955: 401].

ლავრა — „[ბერძ.] ზოგიერთი დიდი მამათა მონასტრის სახელწოდება, მთავარი მონასტერი, დიდი მონასტერი“ [აბულაძე, 1973: 207; ქ.ე.გ.ლ. 1986: 274].

ლავა — „ვულკანიდან დედამიწის ზედაპირზე ამოფრქვეული დამდნარი მინერალური მასა“ [ქ.ე.გ.ლ. 1096: 274]. ვულკანიდან ამონთხეული გავარვარებული მასა, „რომელიც კრატერის ყელიდან მთელ სიგრძეზე ეშვება დაბლობისაკენ. ამა თუ იმ საბადოს „ლავა“ — მალაროებში მთლიანი სახგრევი ზოლი დიდი სიგრძისა (25-30 მ-იდან 200 მ-მდე)“ [უცხო სიტყვათა, 1973: 233].

ლავანოსი — „მირონის სუნ(ნ)ელია“ [ორბელიანი, 1966: 401].

ლავაში — „ბრტყელი გრძელი პური“ [ორბელიანი, 1966: 401].

ლავლავა — „თხელი ქსოვილის ტანსაცმელი“ [ქართული დიალექტის, 1981: 262].

ლავრინთო — „მთა კრეტას, შინაქვაბებიანი და მღვიმეოანი, ძნელ შესასვლელ-ამოსავლიანი“ [ორბელიანი, 1966: 401].

ლავირება — „1. იალქნიანი გემის სვლა-ცურვა ისე, რომ ქარი ხამ ერთი მხრიდან უბერავდეს, ხან მეორედან; საერთოდ, გემის სვლა კურსის (მიმართულების) ზმირი ცვლით წყალქვეშა ქვების, თავთხელების გვერდის ასაქცებად“ [უცხო სიტყვათა, 1973: 233].

ლავანდა „[იტალ.] — ბუჩქი ან ბუჩქისნაირი ერთგვარი; ხარობს სამხრეთის ქვეყნებში, შეიცავს ეთერზეთს, რომელსაც იყენებენ პარფიუმერიაში“ [უცხო სიტყვათა, 1973: 233].

ნიმუშების მოტანა კიდევ შეიძლება, მაგრამ, ვფიქრობთ, ესეც საკმარისია იმისათვის, რომ ნათლად დავინახოთ, რომ ქართულ სიტყვარებში მოცემული „ლავ“ ფუძიანი ტერმინების მიშვნელობები არანაირად არ მიესადაგება მეზობელი ქვეყნების მკვლევართა მიერ მოცემულ განმარტებებს. ამავე დროს არსადაა მითითებული, რომ

რომელიმე სიტყვაში ფუძე ლავ უშუალოდ „კარგის“ ან „პურის“ მნიშვნელობითაა დატვირთული. ამ მონაცემებიდან გამომდინარე, არ შეიძლება პურის ამ სახეობის წარმომავლობა მხოლოდ და მხოლოდ ტერმინ „ლავაშის“ ეტიმოლოგიით აიხსნას. ასეთი საკითხის კვლევისას, პირველ რიგში, ყურადღება უნდა გამახვილდეს პურის მომზადების ტექნოლოგიაზე, გავრცელების არეალზე და ამ არეალში მცხოვრები ხალხების ეთნიკურ კუთვნილებაზე და, რა თქმა უნდა, ტერმინთა ეტიმოლოგიაზეც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას შემდეგი:

1) საერთოდ, ქართული ლავაში დამზადებისა და ცხობის ტექნოლოგიით, თავისი რიტუალური დანიშნულებით თუ ფორმით, მეზობელი ხალხების იმავე სახელწოდების პურისაგან დიამეტრულად განსხვავდება.

2) საქართველოს ყველა კუთხეში, სადაც კი პურის ეს სახეობაა გავრცელებული, ლავაშს გაღვივებულ-გაფუებული ცომისგან, სადაოდ ქცეულ ე. წ. ლავაშს კი გაუღვივებელი//უფუარი ცომისაგან აცხობენ. აქედან გამომდინარე, მართებული იქნება, თუ მას თავისი ისტორიულად ნამდვილი თურქულენოვანი სახელი — „უხა“ აღუდგება.

3) ქართული ლავაში შედარებით სქელია; მისი სისქე 1,5-2,5 სმ მაინც არის, ხოლო სომხურის — 0,2-0,3 სანტიმეტრია.

4) წარსულში საქართველოში ლავაში გარკვეულ დღეებში (სახალწლოდ, სააღდგომოდ, მიცვალებულის მოსახსენებელ სუფრაზე) ცხებოდა როგორც სარიტუალო პური და არა როგორც ყოველდღიური საკვები. რაც შეეხება, მეზობელ ხალხებში გავრცელებული გამომცხვარი პურის ამ სახეობას, იგი ყოველდღიური კვების მენიუში შედიოდა და რიგ შემთხვევაში დღესაც შედის.

5) ე. წ. „სომხური ლავაში“ თავისი დამზადების ტექნოლოგიით (გაუღვივებელი მაგარი ცომი, მისი უხლავით გაშლა, ცხობის ტექნიკა, დანიშნულება და ა. შ.) არა ლავაშად, არამედ წარსულში სამხრეთ საქართველოში ფართოდ გავრცელებული უხის ნაირსახეობად უნდა ჩაითვალოს. ამას გვაფიქრებინებს არა მხოლოდ კავკასიაში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც მცხოვრებ თურქულენოვან ხალხებში აღნიშნული პურის სახეობის ფართოდ გავრცელებული სახელწოდება: йуха, йука, йуйга (Древнотюркский словарь, 1969: 177-182).

6) მოტანილი მასალებიდან აშკარად ჩანს, რომ გამომცხვარი პურის ამ სახეობის, რომელზედაც მეზობელი ქვეყნების მკვლევარე-

ბი ერთმანეთს ედავებიან, ფაქტობრივად, სახელწოდება არის არა ლავაში, არამედ თურქული სახელი უხა. მისი ცხობის ტექნოლოგია თავდაპირველი სახით და ნამდვილი თურქულენოვანი სახელწოდებაც დღემდე უცვლელადაა შემორჩენილი მხოლოდ სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრ ქართულ მოსახლეობაში.

7) საერთოდ, შეიძლება ითქვას, რომ სამცხე-ჯავახეთში გავრცელებული გამომცხვარი პურის ამ სახეობის, უხის სახელდახელოდ მომზადების გადმოღებისა და დღემდე შემონახვის ფაქტი, მეზობელ ხალხებთან, თუნდაც მხოლოდ მესაქონლე-მომთაბარეებთან, მჭიდრო და ახლო ურთიერთობაზე მეტყველებს. არ არის გამორიცხული, რომ ქართულ მოსახლეობას პურის ცხობის ეს უმარტივესი ხერხი XVII-XVIII საუკუნეებში აქ შემოსახლებული სხვა ეთნიკური წარმომავლობის ხალხებისაგან შეეთვისებინა და გაჭირვების ჟამს, თუ ექსტრემალურ სიტუაციებში გამოეყენებინა. ამას გვაფიქრებინებს ადგილობრივ მოსახლეობაში დღემდე შემორჩენილი მათი სახელწოდებანი და ცხობის ტექნოლოგიებიც.

8) ადვილი შესაძლებელია, საზაფხულო საძოვრებზე წასულ ქართველ მეურნეს გამომცხვარი პურის ეს სახეობა თავისი სახელწოდებითა და დაშნადების ტექნოლოგიით მეზობელი თურქულენოვანი მოსახლეობისაგან გადაეღო და თანდათანობით მისი ცხობის ტექნოლოგიაც გაეუმჯობესებინა [ხორბლის გაცრილ-გამტკიცული ფქვილი, საჯის დაქულვა, გამომცხვარი უხისაგან ერიშტის დაშნადება, ქადისათვის ცომის უხლავით უხის მსგავსად გათხელება და ა. შ.].

9) სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრი ქართველებისათვის ადრეული ხანიდანვე ცნობილი იყო გაღვივებული ცომისაგან განსხვავებული ტექნოლოგიით ფურნეში (ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში — თონეში) გამომცხვარი პურის სახეობა ძველი სპარსული სახელწოდებით „ლავაში“.

10) ფაქტია, რომ სომხებმა პურის ამ სახეობის ცხობის ტექნოლოგია თურქულენოვანი მოსახლეობისგან გადაიღეს, სახელწოდებად კი საქართველოში ფართოდ გავრცელებული და მყარად დამკვიდრებული ირანული ტერმინი აიღეს და UNESCO-ში, როგორც სომხური არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის მონაპოვარი, ისე წარადგინეს.

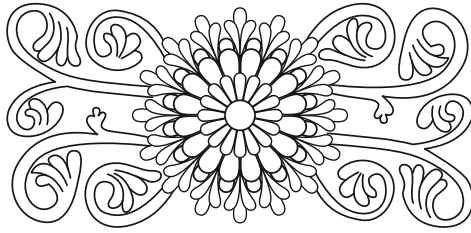
11) გამომცხვარი პურის ეს სახეობა რა სახელითაც არ უნდა მოვიხსენიოთ, მისი დაშნადების ტექნოლოგია და სამცხე-ჯავახეთში დღემდე შემორჩენილი სახელწოდებაც გვიჩვენებს, რომ ის

თურქულენოვანი ხალხების კულტურულ მონაპოვრად უნდა ჩაითვალოს და UNESCO-ს არამატერიალური კულტურის ძეგლთა ნუსხაში არა სომხების, არამედ პირველ რიგში აზერბაიჯანელებისა და თურქების სახელით და „უხის“ სახელწოდებით უნდა შევიდეს.

უხის ცხოვის ტექნოლოგიის აღწერისა და გავრცელების არეალის რუკის ჩვენებით, მათ სრული უფლება აქვთ UNESCO-ს წინაშე დასვან საკითხი, რომ პურის ეს სახეობა, თავისი თურქული სახელწოდებით და დამზადების ტექნოლოგიით, მსოფლიოს არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა სიაში შევიდეს არა სომხეთის, არამედ როგორც თურქულენოვანი ხალხების (პირველ რიგში, თურქებისა და აზერბაიჯანელების) კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა ერთ-ერთი უძველესი ნიმუში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
2. ვ. ბარდაველიძე, ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბ., 1953.
3. გ. ბერიძე, ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1981.
4. გ. გოცირიძე, კვების ხალხური კულტურა და სუფრის ტრადიციები საქართველოში, თბ., 2007.
5. გ. ზედგინიძე, ჯავახური ლექსიკონი, თბ., 2014.
6. თ. იველაშვილი, ხალხური სამზარეულო, თბ., 1991.
7. თ. სახოკია, ქართული ხალხური სიტყვა-თქმანი, თბ., 1979.
8. სულხან საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, 1, თბ., 1966.
9. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
10. ქართული დიალექტის ლექსიკონი, თბ., 1981.
11. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1972.
12. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 5, თბ., 1986.
13. გ. ჩიტაია, შრომები, ტ. 4, თბ., 2001.
14. დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
15. Древнотюркский словарь, Ленинград, 1969.
16. Эльшад Алили, Об этнологии слова „лаваши“.

ნათელა არველაძე

თეატრისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის საკითხისათვის

პროფესიული თეატრის, როგორც სახელმწიფოს მონაპოვარის როლი და ადგილი კულტურის განვითარებისთვის, შესაბამისი სპეციალისტების მიერ უკვე განსაზღვრულია. თეატრის ისტორიის შესწავლის შედეგად, ჩამოყალიბებულია მისი მნიშვნელობაც სოციუმისა და სახელმწიფოს თანაცხოვრების პროცესისათვის. ასე გამოიკვეთა კიდევ თეატრი — სახელმწიფოსა და თეატრი — სოციუმის პრობლემა, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე ყალიბდებოდა და ზოგჯერ დომინანტურ ფუნქციას იძენდა. ცივილიზაციის განვითარების კვალდაკვალ, იცვლებოდა ეს ურთიერთობაც, მაგრამ თეატრის როლი საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი ყოფისათვის, მაინც საგრძნობი გახლდათ.

ბუნებრივია, რომ სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებას კორექტივი შეჰქონდა ამ ურთიერთობათა განვითარებაში, მაგრამ თავად პრობლემა თეატრი — სახელმწიფო და თეატრი — სოციუმი არ მოხსნილა დღის წესრიგიდან. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საუკუნეთა მანძილზე თეატრი იყო ერთადერთი ვიზუალურ-ვერბალური და, ამდენად, უნივერსალური საშუალება სოციუმზე აქტიური ზემოქმედებისათვის. ყოველი ფორმაციის სახელმწიფო ემუხრებოდა მასე-ბზე ზემოქმედების საშუალებათა გამოყენებას, თუნდაც იდეოლოგიური ზეწოლის მომგებიანად „შეფუთვისათვის“.

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება ახალი ეტაპი თეატრი — სახელმწიფოს ურთიერთობათა სისტემის რეგულირებისათვის. კინოხელოვნების, მასმედიის, ტელევიზიის ბუმის ეპოქამ საგრძნობი კონკურენცია გაუწია თეატრს ინფორმაციის მიწოდება-გავრცელების

თვალსაზრისითაც. თანამედროვე ტექნიკურმა მიღწევებმა, კომპიუტერული კომუნიკაციის ფორმებმა, ახალი რეალობის წინაშე დააყენა სასცენო ხელოვნებაც, სოციალური, სახელმწიფოც. მიუხედავად ასეთი ძლიერი კონკურენციისა, თეატრი განაგრძობს არა მარტო არსებობას, არამედ ინარჩუნებს ერთგვარ პრიორიტეტსაც კი, როგორც მაყურებელზე ცოცხალი ზემოქმედების, ინფორმაციის პირდაპირი და ვიზუალური მიწოდების, უშუალო ზეგავლენისა და ორმხრივი კომუნიკაციის, ინტელექტუალურ-ემოციური საშუალება.

როგორც ცნობილია, ცოცხალი და უშუალო ზემოქმედება მაყურებელზე არის თეატრის უნიკალურობის ნიშანი, რომლის ამოქმედებასაც ასე ეშურება და თანაც უფროთხის ნებისმიერი სახელმწიფო. თანამედროვე ეპოქა მეტ-ნაკლები ძალით გამოხატავს ამ კანონზომიერებას, მით უფრო მაშინ, როდესაც თეატრი ცდილობს მაქსიმალურად შეასრულოს თავისი მისია — არა მარტო გაართოს მაყურებელი, არამედ შეაგონოს კიდევ. იდეალურ შემთხვევაში, როცა ეს პროცესი თანაფარდობით მიმდინარეობს, მაღალია ბილატერული კომუნიკაციის პოტენციალი.

თეატრის განსაკუთრებულ დამსახურებად შეიძლება ჩაითვალოს მისი ხვედრითი წონა სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების თვალსაზრისით. თუკი კაცობრიობის განვითარების მრავალსაუკუნოვან გზას (ანტიკური ეპოქიდან დღემდე) განვიხილავთ, როგორც სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესსაც, მაშინ სრულიად ნათელი ხდება, რაოდენად მნიშვნელოვანია ყოველი საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტის, მათ შორის თეატრის, როლი ამ მეტად საგულისხმო სისტემის არსებობისათვის.

თავის დროზე თეატრი დაწინაურდა სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტთა შორის, ვინაიდან საკუთარი იდეოლოგიის დანერგვის მიზნით ხელოვნების გონებრივ-ემოციური სახეობის „გამოყენება“ მასებზე ზემოქმედებისთვის, სახელმწიფო პოლიტიკის შეფარული, მაგრამ უადრესად ღირებული იარაღი აღმოჩნდა. გაარღვია რა ვიწრო, სპეციფიკური არეალის რეალი, თეატრმა სხვა ვიზუალურ, შემდგომ კი, ვიზუალურ-ვერბალურ ხელოვნებათა შორის, განსაკუთრებული ადგილი მოიპოვა სწორედ ბრეზტიესული ფორმულის შემწეობით: თეატრის მიზანია მაყურებლის დამოძღვრა გართობის საშუალებით, მასებზე უნივერსალური ზემოქმედების შემწეობით (მხედველობაში მაქვს გონით-გრძნობადი, ინტელექტუალურ-ემოციური, ცოცხალი, იმპროვიზირებული, იმავდროულად, ბილატერული კომუნიკაცია).

თეატრმა ხელი შეუწყო სოციუმის ფორმირებასაც, ადამიანთა თვით-შეგნების ამაღლებასაც, საზოგადოებრივი თანაცხოვრების, გაწონასწორებული თანაცხოვრების ფორმათა ძიებასაც, ღირებულებათა სისტემის ჩამოყალიბება-განმტკიცებასაც, ადამიანის საკუთარი თავის შეცნობასაც, სპეციფიკური ამოცანის გადაჭრასთან ერთად.

პარაბოლური, ენიგმატური, უშუალო ენობრივი სტრუქტურის შემწეობით, თეატრი მოძღრავდა სოციუმს, მაგრამ ამავე დროს — ხელისუფლებასაც. რაც უფრო ნიჭიერი და მოქალაქეობრივი თვითშეგნებით გამორჩეულია შემოქმედებითი გუნდი (მწერალი — თეატრი), მით უფრო ღრმა და მნიშვნელოვანია ის ხნული, რომელსაც გააუღებს ხოლმე თეატრი და რომელზეც უნდა ამოიზარდოს მაყურებლის „ასოციაციური ნაკადი“. ეს კი, თავისთავად ზრდის თეატრის პოტენციალს. ზოგჯერ პირდაპირი მინიშნების მეთოდსაც მიმართავს თეატრი, მაგრამ თუ ამ კერძო შემთხვევას ზოგადი, საყოველთაო, მასშტაბური ნიშანი არ ახლავს, მხოლოდ კალენდარული დროის ზერეფე გააზრების ფაქტად შეიძლება მივიჩნიოთ. კერძო, ზოგადი მინიშნება იმ ღრმა ხნულის შემწეობითაც ხორციელდება, რომელსაც აუღებს დამდგმელი გუნდი მთელი სასცენო ქმედების მანძილზე.

ახლა თეატრის ისტორიის ერთ მაგალითს მოვუხმობ, როგორც აღნიშნული საკითხის სასცენო ტრანსფორმაციის კლასიკურ ნიმუშს. ანტიკური ეპოქის ბერძნული თეატრი ამ თვალსაზრისითაც მეტად ღირებულია. ამჯერად სოფოკლეს ტრაგედიას („ოიდიპოს მეფე“) მხოლოდ ამ ნიშნით განვიხილავ. აღნიშნული ტრაგედია არაერთგზის გამხდარა ლიტერატორთა, ფილოსოფოსთა, რეჟისორთა, თეატრმცოდნეთა და სხვ. კვლევისა და შეფასების ობიექტი, ძალზე საგულისხმოა ფილოლოგთა მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგი, აგრეთვე, ფილოსოფოსთა და სხვა მეცნიერთა სტრუქტურული, ფენომენოლოგიური ანალიზი, ფსიქო-ანალიზიც. როგორც აღვნიშნე, ახლა მითითებული საკითხის წარმოჩენა-ანალიზია ჩემი ამოცანა.

რადგანაც ნებისმიერი ტექსტი გახსნილი მოცემულობაა და ყოველი ახალი წაკითხვის დროს ბუნებრივად ხდება „ტექსტის გაცოცხლება“ (ბარტი), დასაშვებია ყოველი ადამიანის (მათ შორის მეცნიერის) მიერ ახალ მოსაზრებათა აღნიშვნაც, თუნდაც საკამათო იყოს მისი პოზიცია. ამ ორი პრინციპის გათვალისწინებით გავუზიარებ მკითხველს ჩემს მოსაზრებას ტრაგედიის მიხედვით თეატრი — სოციუმისა და თეატრი — სახელმწიფოს ურთიერთობათა წარმოჩენის დროს.

უწინარესად აღენიშნავ, რომ „ოიდიპოს მეფე“ მიმაჩნია ამჟამინდელი სამყაროსათვის, მით უფრო დღევანდელი ქართული სინამდვილისათვის, მეტისმეტად აქტუალურ ნაწამოებად. გამოვყოფ სოფოკლეს ორ პრინციპს: 1. ქალაქ-სახელმწიფოს მმართველის არჩევას პიროვნული თვისებების ნიშნით; 2. მმართველის პიროვნულ პასუხისმგებლობას დემოსის, ანუ ამომრჩეველთა წინაშე. ამიტომაც სარგებლობს ოიდიპოსი ავტორიტეტით, რაც გამოიხატა მის მიმართ დემოსის დამოკიდებულებით; თებელები შავი ჭირისაგან თავდახსნის მოთხოვნით მიმართავენ ოიდიპოსს, როგორც მათზე მზრუნველ ფიგურას. მან ხომ ერთხელ უკვე იხსნა თებე და, ამდენად, თებელები ღმერთების გარდა, მასაც მიმართავენ, მისგანაც ელიან პასუხისმგებლობის აღსრულებას.

თეატრი ხომ თავისი არსით მებრძოლი, შემტევი, აქტიური ბუნებისაა. წარმოაჩენს რა იგი რეალობის წინააღმდეგობებს, ზოგჯერ უპირისპირდება მმართველი ელიტის პოზიციას, რადგანაც უმეტესად ცდილობს კლასიკურ ღირებულებათა განმტკიცებას. საგულისხმო ინფორმაციის ემოციურ-ინტელექტუალური ხარისხით მიწოდების ჟამს, იგი თანამშრომლობს კიდევ სახელმწიფოსთან სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესში. ამ თვალსაზრისით თეატრი ტრიბუნის სტატუსს იძენს. ამ საძირკველზე იყო წამომართული ათენის ქალაქ-სახელმწიფოს პოლიტიკური თეატრი. ასე გამოიკვეთა თეატრი — სახელმწიფოს და თეატრი — საზოგადოების ურთიერთობის პრობლემაც.

სოფოკლემ მთელის სიღრმითა და მასშტაბით გამოხატა რა თავისი დროის „დრამატურული პროდუქცია“ (ბრეხტი), სამომავლო ორიენტაციის სიმბოლოც წარმოქმნა მმართველის (სახელმწიფოს პირველი პირის) პიროვნული ვალდებულების, პასუხისმგებლობის, ზნეობრივი პრინციპების წარმოჩენის თვალსაზრისით.

„ოიდიპოს მეფე“, როგორც ბედისწერის ტრაგედია, გვიჩვენებს ღმერთების მრისხანების ხარისხსაც (დაწყველილია ლაბდაკიდების მოდგმა და არა მხოლოდ ლაიოსი, ჩადენილი დანაშაულის გამო!). ამასთანავე, წარმოაჩენს ბედისწერის წინააღმდეგ ამხედრებულ, გონიერ და მამაც პიროვნებას, მის სულიერ კონსტიტუციას, მსოფლმხედველობას, არჩევანის გარდუვალობასაც — საკუთარი ფესვების ძიებით გამოვლენილი სიმართლის პირისპირ დარჩენილი ოიდიპოსი, თავად გამოუტანს საკუთარ თავს სასტიკ განაჩენს და თავადვე აღასრულებს მას! პარალელურად სოფოკლე გამოხატავს

დემოსის (ქოროს) მსოფლგანცდას, მენტალიტეტს, „ჟამთააღმწერ-
ლურ ეპოქას“. ტრაგიკოსი თვალნათლივ გამოკვეთს ცივილიზაციის
ცენტრალურ დილემას — მმართველის (ოიდიპოსის) და დემოსის
ურთიერთობას.

ამ პრობლემის წარმოჩენის დროს სოფოკლემ მიმართა მითს,
არ გამოიყენა მისი თანამედროვე დროების რაიმე ამბავი, თუნდაც
შეთხზული სიუჟეტი. აქ რამდენიმე მიზეზია დაშიფრული, რაც
მიგვითითებს შემოქმედისა და სახელმწიფოს ურთულეს ურთიერთო-
ბათა ფორმაზე. ათენის დემოკრატიის პირობებში დრამატურგებს
და, შესაბამისად, თეატრსაც აკრძალული ჰქონდათ თანამედროვე
ცხოვრების ამსახველ მოვლენებზე წერა, ეს საკითხი ტაბუირებული
იყო. სოფოკლემ კი, რომელიც დაახლოებული გახლდათ პერიკლეს-
თან (ეჭირა ატიკის საზღვაო კავშირის ხაზინადარის თანამდებობა)
და იზიარებდა მის პოლიტიკურ ორიენტაციას, იძულებული იყო მხ-
ოლოდ მითების დამუშავებით შეექმნა ტრაგედიები.

სრულიად სამართლიანად მიმაჩნია იმ მეცნიერთა მოსაზრება,
რომლებიც მითს განიხილავენ, როგორც სამყაროს არქეტიპულ მო-
დელს. თუკი მითი სრულად მოიცავს, სრულად აღწერს, სრულად
გამოხატავს სამყაროს, მაშინ შესაძლებელია გაკეთდეს ლოგიკური
დასკვნა, რომ მითი მივიჩნიოთ სამყაროს თაობაზე არსებულ გარკვეულ
კანონად. მითი, როგორც ისტორიული მოვლენა, ხომ დამყარებულია
მსოფლმხედველობრივ საფუძველზე და ამდენად, იქნეს დიდაქტი-
კურ მნიშვნელობასაც. ამასთანავე, მითი, როგორც ზნეობრივი სრუ-
ლყოფილების გამოხატულება, ხდება მიმართულების მაჩვენებელი,
ორიენტირის გამოხატულება. როგორც ჩანს, პერიკლეს მმართველო-
ბის დროსაც კი, ათენის ქალაქ-სახელმწიფოს ესაჭიროებოდა ამგვარი
ზნეობრივი ორიენტირის არსებობა. ამ თვალსაზრისით, შესაძლოა
სოფოკლე პოლისის სოციალურ-პოლიტიკურ სისტემაში ამჩნევდა
ბზარს და ამიტომაც ქმნიდა ამგვარი იდეით დამუხტულ სანახაობებს.

ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ შემთხვევაში მითიური სიუჟეტი
განსახილველია, როგორც პარაბოლა, როგორც დიშიფრული ტექს-
ტი თანამედროვეთა დამოძღვრისათვის. აქ მხედველობაშია მისაღები,
რომ შეგონება ეხება ორივე მხარეს — სახელმწიფოს სუბიექტსაც და
დემოსსაც. მმართველი — ქურუმი — ქორო შესაძლებელია გამოის-
ახოს ასეთი სისტემითაც: სახელმწიფო — დემოსი, ანუ სახელმწიფო
— საზოგადოება. როდესაც თეატრი გამოსახავს, ითვალისწინებს,
ვერდნობა ამ „ფორმულას“, საზოგადოება — სახელმწიფოს დამოძ-

ღვრას, შესაძლებელია ითქვას, რომ თეატრი ასრულებს თავის უმთავრეს მისიას; ცდილობს, გართობით შეაგონოს ორივე მხარეს.

როგორც ვხედავთ, სოფოკლემ შენიღბული ფორმა გამოიყენა, რათა ემოქმედა თავის თანამედროვეთა გრძნობა-გონებაზე და ამ გზით მიეღწია კათარზისისთვისაც. და რადგანაც ეს მითიური სიუჟეტი ეხება მმართველისა და საზოგადოების ურთიერთობათა პრობლემას, შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ სოფოკლემ გაიანზრა რა არსებული პოლიტიკური ვითარება, ჩაუღრმავდა რა პერსპექტივასაც, აღიარა იგი სამყაროს ცენტრალურ საკითხად. თუ იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ ტრაგიკოსმა შექმნა „ანტიგონე“, როგორც ამბავი ტირანიაზე, უზენაესი კანონისა და ადამიანის (მმართველის) მიერ გამოცემული კანონის შეუთავსებლობაზე, შესაძლებელია აღინიშნოს, რომ ის ამგვარ საფრთხეს უკვე ხედავდა თავის ქალაქსახელმწიფოში და ეს გაფრთხილება გადასცა შთამომავლობას.

მმართველის პასუხისმგებლობაზე, მის ვალდებულებათა აღსრულების აუცილებლობაზე ალაპარაკდა დემოკრატიული ათენის მოქალაქე, პერიკლეს სასახლის კარზე დაწინაურებული პიროვნება, თავადაც გამორჩეული პოლიტიკური ფიგურა და მოაზროვნე შემოქმედი, მაგრამ ალაპარაკდა იგაუური შეგონებით, პარაბოლათა შემწეობით. ეს თავისთავად საგულისხმო ფაქტია დემოკრატიული ათენის სახელმწიფოებრივი ყოფის შესაცნობად, ამასთანავე, სახელმწიფო — შემოქმედის ურთიერთობათა ჭეშმარიტი სახეობის ამოსაცნობადაც.

ცივილიზაციის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე იცვლებოდა სახელმწიფო — შემოქმედის, სოციუმი — შემოქმედის ურთიერთობები, მაგრამ თავად პრობლემის სიმწვავე დამოკლეს მახვილივით გახლდათ წამომართული ხელოვანის თავზე. აღორძინების ეპოქაშიც კი, შექსპირიც ხან დანიაში, ხან რომსა თუ ვენეციაში, ვერონასა თუ ათენში ჩაასახლებს თავის პერსონაჟებს. ესეც ერთგვარი შენიღბვის, პარაბოლური აზროვნების ნიშანია, რადგანაც არც ელისაბედის მმართველობის დროს იყო, უთუოდ, გაწონასწორებული ურთიერთობა სახელმწიფოსა და შემოქმედს შორის, მით უფრო თეატრსა და სახელმწიფოს შორის. ტრაგედია ხომ არ არის თანაბარუფლებიანი სუბიექტების დაპირისპირებით აღმოცენებული ამბავი. მისი განვითარება მოცემულ პირობებში პროტაგონისტის არაადეკვატურ, უჩვეულო, რისკიან მოქმედებათა ჯაჭვითაა გამაგრებული, ტრაგედის სიუჟეტი ამოზრდილია ჩვეულებრივ ვითარებაში პროტაგონისტის გაუთვალისწინებელი შეჭრით, „საწინააღმდეგო მიმართულებით

ცურვის“ მოთხოვნულებით, შესაძლებლობით და, რაც მთავარია, ამ ქმედების *აუცილებლობით*.

ამდენად, ამ განსაკუთრებული მოვლენის შემოქმედი თავად პროტაგონისტია, ის ხდება მამოძრავებელი იმპერატივი. მოვლენა, რომელსაც ის წარმოქმნის, მხოლოდ მისი შემწეობაა, მისი დამსახურებაა, მხოლოდ მისი მიზეზით იქმნება. ამიტომაც, პროტაგონისტი გამორჩეული და აღმატებულია პიროვნული თვისებებით — გონით, ძალით, ემოციით. ის არ ექვემდებარება არსებულ ნორმას, არღვევს დადგენილ ყალიბს, რაც კიდევ უფრო მეტად გამოკვეთს მის გამორჩეულობას. ეს ყოველივე ჩაქსოვილია „ოიდიპოს მეფის“ სიუჟეტურ ქარგაში, ლოგიკურად გამოკვეთს ოიდიპოსის პიროვნულ თვისებებსაც და მის განსაკუთრებულ მისიასაც, რის გამოც ტრაგედია საუკუნეთა მანძილზე არ კარგავს აქტუალობას.

როდესაც სოფოკლემ მიმართა თებეს ციკლის მითოლოგიას, უთუოდ ამბავისა და დიდაქტიკის გამოყენება სცადა სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვანი პრობლემის წარმოსაჩენად. მან შექმნა კიდევ ტრაგედია გამორჩეულ, ძლიერ, მთლიან, გონიერ პიროვნებაზე, რომელსაც ძალა და უნარი შესწევს აუშხედრდეს ბედისწერას (დამარცხება ამ „შერკინებაში“, სრულიადაც არ აკნინებს ოიდიპოსს. ამ უთანასწორო „ბრძოლის“ შედეგი კიდევ უფრო წარმოაჩენს ოიდიპოსის შინაგან შხაობას — არ მიიღოს ბედისწერის „განაჩენი“. აქ, ვგონებ, მთავარია არა მარტო შედეგი, არამედ თავად ფაქტი — ბედისწერის მორჩილებისაგან გაუცხოებისა, არჩევანის შესაძლებლობისა); სოფოკლემ შექმნა ტრაგედია არა ბედისწერის გარდუვალობაზე, არამედ გონიერ მმართველზე, რომელსაც გაასმაგებელი აქვს პასუხისმგებლობის გრძნობა, აღმატებულია ვალდებულებათა შევნებით, ჯვრის ტარების ნიჭითა და უნარით.

ამ შემთხვევაში ზნეობრივი, ღირსებით აღმატებული პერსონაჟის სასცენო წარმოსახვა, პროტაგონისტის მიერ იმ პერიოდისათვის შეუძლებელი, დაუშვებელი, გაუგონარი გმირობის ჩადენა (ღმერთების ნების დაუმორჩილებლობამ, ანუ შენი დროის ყველაზე დიდი წინააღმდეგობის დაძლევის უნარმა, აღამაღლა ოიდიპოსი გმირის რანგში), შესაძლებელია მივიჩნიოთ თავად დრამატურგისა და თეატრის ზნეობრივი აღმატებულობის ფაქტად, მოქალაქეობრივ ვალდებულებათა აღსრულების ფაქტად. ამ ასპექტის გათვალისწინება კიდევ უფრო აღამაღლებს ტრაგედიას და დაგვაფიქრებს თეატრის ისტორიის ამ მეტად საგულისხმო პერიოდზე, მის სადღეისოდაც

აქტუალურ და მნიშვნელოვან პრინციპებზე, თავად შემოქმედის მასშტაბურ ფიგურაზეც.

როგორც ცნობილია, ძველ საბერძნეთში წარმოდგენები იმართებოდა ღია ცის ქვეშ. ეს იყო ადამიანის ღმერთებთან ვიზუალურ-ვერბალური დაკავშირების სურვილიც, შესაძლებლობაცა და ვალდებულებაც. მასშტაბური იდეებიცა და მათი გამოსახვის მასშტაბური ფორმებიც ამ მოცემულობის გათვალისწინებითაც იბადებოდა. ამდენად, მსახიობთა ღმერთებისადმი მიმართვა, აბსტრაქტული მოცემულობა კი არ იყო, არამედ კონკრეტული მიზანი. თეატრი ისევე, როგორც დემოსი და მმართველი კორპუსი, ღმერთებს მიიჩნევდა უმაღლეს ინსტანციად, ორიენტირად, ამიტომაც მათს სამსჯავროზეც გამოჰქონდა ღრმა აზრითა და ძლიერი ვნებათაღელვით დამუხტული, მათი საკადრისი სანახაობა.

„ოიდიპოს მეფის“ პირველივე ეპიზოდი, ზევსის ქურუმის მონოლოგი ძალზე მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის მმართველისა და დემოსის (ანუ სახელმწიფოსა და სოციუმის) არსებულ ურთიერთობაზე. შავი ჭირისაგან თავზარდაცემულმა თებელებმა, უბედურების მიზეზთა შეტყობისა და სენისაგან თავდახსნისათვის, მიმართეს ათენას და ოიდიპოსს (შეიკრიბნენ ათენას ტაძართან და მიმართეს ქურუმის სახით ოიდიპოსს, რომელმაც ერთხელ უკვე იხსნა ისინი ურჩხულისაგან). როგორც ვხედავთ, მათთვის ოიდიპოსის სიბრძნე და ათენას სიბრძნე ერთნაირი ძალისაა, ოიდიპოსი მათთვის ავტორიტეტია. ამიტომაც ენდობიან, მას მიიჩნევენ კრიტიკული სიტუაციიდან მოქალაქეთა გამოსნის შემწედ. ამასთანავე, რადგანაც მათ თავად აირჩიეს ოისიპოსი მმართველად, მოითხოვენ კიდევ მისგან ვალდებულებათა აღსრულებას (ოიდიპოსი კრეონტს აგზავნის დელფოს სამისნოში).

თებელებმა არჩევანი შეაჩერეს ოიდიპოსზე მას შემდეგ, რაც მან იხსნა ქალაქის მოსახლეობა. თებეს ჰყავს პიროვნული თვისებით შერჩეული, სიბრძნით გამორჩეული მმართველი, ე. ი. დემოსმა განახორციელა დემოკრატიის უპირველესი მოთხოვნა — თავისუფალი არჩევნები! უმთავრესი კი ის არის, რომ მოქალაქეებმა განახორციელეს სრულიად გაცნობიერებული და შეგნებული აქტი — მათ პიროვნული ღირსების ნიშნით მოახდინეს არჩევანი. ეს ორი მომენტი — ოიდიპოსის პიროვნული ღირსების შეფასება და დემოსის შეგნებული მოქმედება — არის მოქალაქეთა პოლიტიკური ნების, პოლიტიკური ორიენტაციის გამოვლინების ფაქტი. ამიტომაც მათ

აქეთ უფლება, უფრო ზუსტად, მათ მოიპოვეს უფლება, მოითხოვონ მმართველისაგან მოვალეობის აღსრულება. თავის მხრივ, ოიდიპოსმა ხელკეტებით კი არ გაყარა მოქალაქენი, არამედ თავი ვალდებულად ჩათვალა, გამოსულიყო მათ წინაშე, თავად აეხსნა ვითარება და ემცნო მათთვის, რა მოიმოქმედა შავი ჭირის მიზეზთა მოკვლევისათვის.

ექსპოზიცია სახიერად გვაწვდის ინფორმაციას საერთოდ დემოკრატიისათვის დამახასიათებელ ნიშნებზე (აქ გამოფეხულ ქცევათა ნორმაზე); მმართველსა და დემოსს შორის უფლებრივ-მოვალეობითი ურთიერთობაა ის ერთ-ერთი განმსახლვრელი მოცემულობა, რომელიც გამოარჩევს დემოკრატიულ ფორმაციას, თუნდაც ეს იყოს მონათმფლობელური წყობის ფარგლებში არსებული დემოკრატია. შესაძლებელია ითქვას, დემოსის მიერ საჯაროდ საკუთარი წუხილის, საკუთარი ნების გამოხატვა არის, აგრეთვე, დემოკრატიული სახელმწიფოს არსებობის, სახელმწიფო-დემოსის თანაცხოვრებისთვის ნორმა. ამრიგად, ტრაგედიის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ამ ორ ძალას შორის გაწონასწორებული ურთიერთობაა, უფლებრივ-მოვალეობითი დამოკიდებულება, რაც არის დემოკრატიის საფუძველი.

მხოლოდ ამ ასპექტით არ ამოიწურება სოფოკლეს დიდაქტიკა. ამჯერად კიდევ ერთი ინფორმაციის თაობაზე გავამახვილებ ყურადღებას. ქურუმის მონოლოგით იმასაც ვიგებთ, რომ თებელები იმყოფებიან ათენას ტაძართან და ზევსის ქურუმის შემწეობით მიმართავენ ოიდიპოსსაც, მისგან ითხოვენ შველას. ამით გაიგებებოდა ათენას სიბრძნე და ოიდიპოსის სიბრძნე. და კიდევ — განხორციელდა მმართველის ღვთაებასთან გაიგებების აქტიც. ამასთანავე, მმართველი ჩაენაცვლა მისანსაც, რაც თავისთავად მიგვანიშნებს, რომ ძლიერი პიროვნება, გონიერი ადამიანი თანდათან იკავებს იმ კვარცხლბეკს, რომელზეც ღმერთები იყვნენ ხელშეუხებლად წამომართულნი. ამ ფრთხილი ნიშნებით, ამ გაიგებებითა და ჩანაცვლებით (ოიდიპოსი — ათენა, ოიდიპოსი — მისანი) გამოისახა საგულისხმო ფაქტი — ერთგვარად შეირყა ის მყარი ნიშა, რომელიც ანტიკურ ეპოქაში ღმერთებს ჰქონდათ აპრიორულად დაკავებული.

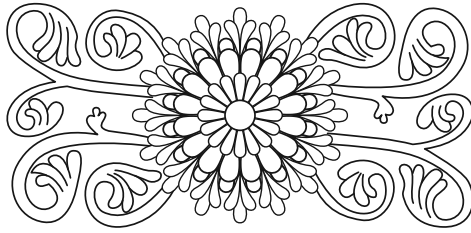
ცივილიზაციის განვითარებისათვის მეტად ღირებულია ეს ფაქტი, მით უფრო, რომ იგი რეალური ყოფითაც არის გამყარებული. სოფოკლე გახლდათ სტრატეგოსიც, ხოლო 420 წელს აირჩიეს ასკლეპიოსის კულტის მთავარ ქურუმად, და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, სიკვდილის შემდეგ აღიარეს „წმინდა ადგილის გმირად“; ამასთანავე, აღიარეს და თაყვანს სცემდნენ, როგორც ღვ-

თაებას. ეს სინამდვილე შესაძლებლობას გვაძლევს აღინიშნოს: სოფოკლეს მიერ ცხოვრებისეული ცვლილებების შენიშვნა, მისი დიდაქტიკის ფორმით გამოყენება, მმართველისა და დემოსის დამოძღვრა, არის ცივილიზაციის ისტორიისათვის მეტად საგულისხმო მოვლენა, თუ გავითვალისწინებთ პერსპექტივას, გავიხსენებთ ჰუმანისტური მოძრაობის არსსა და მასშტაბს, მთლიანად აღორძინების ეპოქის ჰუმანისტთა მოღვაწეობის სულისკვეთებას, მათ პრინციპებს, გასაგები და კიდევ უფრო ნათელი გახდება, რა მნიშვნელობისაა სოფოკლეს, ტრაგიკოსისა და პოლიტიკოსის ფიგურა, მისი დიდაქტიკის მასშტაბი და ღირებულება კაცობრიობის ისტორიისათვის.

აღორძინების ეპოქაში ხომ იმ კვარცხლბეკზე, რომელზეც ანტიკურ ეპოქაში ღმერთები იყვნენ წამომართულნი, მათ ჩაენაცვლა *ადამიანი!* როგორც ვხედავთ, იქ, ანტიკურ ხანაში, პერიკლეს მმართველობის ეპოქაში უკვე შეინიშნებოდა ეს საგანგებო მნიშვნელობის რყევა. სოფოკლემ ეს შენიშნა, გააცნობიერა და შეაგონა კიდევ თანამედროვე მოქალაქენი შეფარვით, მითის ინტერპრეტაციის საშუალებით. ამით კი, გამოიკვეთა ჭეშმარიტად მოაზროვნე, მასშტაბური შემოქმედის ფიგურაც და მისი ადგილი ცივილიზაციის განვითარებისათვის. ამით კი, გამოიკვეთა კიდევ ერთი, მეტად საგულისხმო პრინციპი: სახელმწიფო — ინდივიდის, სახელმწიფო — შემოქმედის ურთიერთობის პრობლემა, რომელიც ერთ-ერთ დიდი მად იქცა შემდგომი ეპოქებისთვისაც.

ამრიგად, თეატრი — სახელმწიფოს ურთიერთობა, დემოკრატიის უპირობო საფუძველზე — მმართველისა და სოციუმის უფლებრივ-მოვალეობით კავშირზე, სახელმწიფო — ინდივიდის, სახელმწიფო — შემოქმედის გაწონასწორებულ ურთიერთობაზე ბევრად არის დამოკიდებული, სხვა ფაქტორებთან ერთად. საერთოდ, სოციუმის მზობაზე, იყოს ყოველი სახის ცვლილებათა გაცნობიერებისა და გათავისების შემოქმედი, ხოლო სახელმწიფოს მზობაზე — იტვირთოს მოვალეობათა, ვალდებულებათა მძიმე ჯვარი — ბევრადაა დამოკიდებული ჰარმონიული თანაცხოვრების წარმოქმნა. პასუხისმგებლობაა ის მძიმე ჯვარი, რომლის ტარებისთვისაც ორივე მხარე არა მარტო სიტყვიერად, არამედ მოქმედებითაც უნდა იყოს მზად.

ამიტომაც მიმაჩნია, რომ სოფოკლეს ტრაგედია, „ოიდიპოს მეფე“, მეტად აქტუალურია თანამედროვე სამყაროსთვისაც, მით უფრო საქართველოს პოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული ყოფისთვისაც.

მამუკა ცუხიშვილი

ოდრხეს ციხე და კვლევისა

ჯერ კიდევ ლეონტი მროველმა მოგვაწოდა ცნობები ოდრხეს წარსულის შესახებ, რომელიც დღემდე ცოცხლობს ისტორიულ მენსიერებაში. მცხეთოსს ჰყოლია სამი ვაჟი, რომელთა სახელებია „უფლოს, ოდრხოს და ჯავახოს“, შუათანას, ანუ ოდრხოს მამისგან ებოძა „ტასისკარიდან სპერამდე, ქვეყანა კლდოვანი“, სადაც აღაშენა ორი ციხე „ოდრხე და თუხარისი“...

ამ დროიდან ოდრხემ ისტორიის ფურცლებზე ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა. იგი შემდგომ საუკუნეებშიც არაერთხელ გამხდარა ჟამთააღმწერელთა თუ მტერთა ინტერესების ობიექტი. ფარნავაზის მეფობის დროს აღექსანდრე მაკედონელმა „დაიპყრა ყოველი ქვეყანა, და აღმოვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. და პოვნა ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერთვისი მტკუარისა, ოდრხე მოკიდებული კლდესა ღადოსასა“¹, მტრის შემოსევის შემდეგ დანგრეული ციხე-ქალაქები ქართველთა ბრძოლისა და ღვაწლის შედეგად კვლავ აღდგა. ოდრხეში კვლავ განახლდა სიცოცხლე და ფარნავაზმა, რომელიც „უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა თვისთაგან“, განაწესა რვა ერისთავი „ყოველსა ქართლსა და ეგურსა(ეგრისი) ზელა“ და მათ შორის მუქქვსე „გაგზავნა ოდრხის ერისთავად, და მისცა ტასისკარიტგან ვიდრე არსიანიტამდის, ნოსტის თავითგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა“.

წმიდა მეფემ, ვახტანგ გორგასალმა ერთ-ერთ მთავრად დაადგინა „ბიურიტიან, ერისთავი ოდრხესი“, ხოლო წლების შემდეგ ეს მძლავრი ციხე-ქალაქი მეფის ოჯახის ზამთრის რეზიდენციად იქცა. „და დაჯდა საყდარსა მისსა ძე მისი დაჩი. ხოლო ცოლი და ორნი

¹ ქართლის ცხოვრება, ლეონტი მროველი, ცხ. ქართველთა მეფეთა, თბ., 1955, გვ. 17.

ძენი ვახტანგისნი წარიყვანნეს სამთა მათ ერისთავთა, და დაიპყრეს დასავლეთ ქართლისა, რომელი მისცა ვახტანგ. და დასხდეს წუნდას ქალაქსა ზაფხულის, და ზამთრის იყვნიან ოძრხეს“.²

წმიდა მთავართა დავით და კონსტანტინე მხეიძეთა ღვაწლის აღწერისას კიდევ ერთხელ ცოცხლდება ჩვენს მუხსიერებაში დიდებული ქალაქი ოძრხე. საქართველოში შემოსული მახორბელი მტერი მურვან ყრუ „მოვიდა სამცხეს და დაიბანაკა არეთა ოძრხისათა. რამეთუ იყო მაშინ ქალაქი იგი სახელოვანი, ძველ ნაქმართა მისთათვის“. ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ ზეკარის უღელტეხილით იმერეთს გადავიდა. „ე. ი. VIII საუკუნის 30-იან წლებში ოძრხე, ანტიკური ქალაქი კვლავ სახელოვანია, მაგრამ სახელოვანი არა აწინდელი საქმეების გამო, არამედ ტრადიციითა და წარსულით“.³

ქართლში არეულობისა და მეფე-მთავართა ქიშპობის დროს, დავით კურაპალატის წინააღმდეგ ამხედრებულმა გუარამ მამფალის ძემ ნასრამ „შეიპყრნა სამნი ციხენი სამცხეს: ოძრხე, ჯუარის-ციხე და ლომსიანთა, გუარამისივე აღშენებული“.

ბიზანტიის კეისრის მოთხოვნით, 1054 წელს ლიპარიტ IV გახდა სამხრეთ საქართველოს მთავარი, რომელსაც აუმხედრდა მესხი დიდებული სულა კალმახის ერისთავი, სწორედ ამ დაპირისპირების აღსაკვეთად მეფე ბაგრატმა სულას უბოძა „ციხისჯვარი და ოძრხე ბოდო-კლდითა და სხუაცა მრავალნი“.

IX საუკუნის დამდეგს ოძრახეს ციხე კვლავ აუგია გუარამ მამფალს. მის ჩრდილოეთით მდებარეობდა „იწრონი რკინის ხევისანი“ – ერთადერთი პირდაპირი გზა დასავლეთ საქართველოდან სამცხეში მისასვლელი.

როგორც ჩანს, თავისი სტრატეგიული მნიშვნელობა ოძრხეს გამაგრებულ ციხე-ქალაქს თამარის ეპოქაშიც შეუნარჩუნებია. როცა რუმის გათავხედებული სულთანის რუქნადინის დასასჯელად მეფემ დავით სოსლანის წინამძღოლობით ლაშქარი წარგზავნა, მემპტიანის ცნობით, „თვით მოვიდა ოძრხესა კათალიკოზით ფეოდოსით“⁴, ეპისკოპოსებითა და წინამძღვრებით, და ჰყოფდნენ მარადის ლოცვასა, მღვიძარებასა და ვედრებასა ღმრთისასა“.

დიდ ციხე-ქალაქში, რომელიც მთელი ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა, ტაძარი ნამდვილად იარსებებდა. მით უმეტეს ეს ითქმის ოძრხეზე, რომელიც

² ქართლის ცხოვრება, ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, ტ. 1. გვ. 205.

³ ლ. ჭილაშვილი, ქალაქები ფეოდალურ საქართველოში, ტ. II, თბ. 1970, გვ. 61.

⁴ თეოდოსი II საქართველოს ეკლესიას 1188-1205 წლებში ედგა სათავეში.

არ იყო ჩვეულებრივი და რიგითი ციხე-ქალაქი. „მესხეთ-ჯავახეთის გასამხედროება ხელს უწყობდა აქაური ფეოდალების გაძლიერებას. თამარის ეპოქაში მათ შორის ცნობილი იყვნენ: თორელი, ფანასკერტელი, კალმახელი, თმოგველი, ჯაყელი, თუხარელი, ახალციხელი და სხვ. რომლებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ამ დროისათვის ოძრხე „ისეთ პირველხარისხოვანი ციხე-სიმაგრეთა შორის იხსენიება, როგორებიც იყვნენ: თმოგვის, თორის, არტანუჯის ციხეები და სხვ.“⁵

„ქვაბლიანის ხეობა მდინარე ძინძეს, ღაღვისწყლის და საკუთრივ ქვაბლიანისწყლის სათავეებთან იწყება და ფოცხოვის შესართავთან მთავრდება. ამ ხეობის აუზი 893 კვ. მ. შეადგენს და თავის მხრივ სამ მიკროხეობას შეიცავს. ესენია ოცხეს (იგივე აბასთუმნისწყლის), ღაღვისა და ძინძეს ხეობები, საიდანაც დასახლებული ამ დროისათვის არის ოცხესა და ღაღვის ხეობის სოფლები. ოცხეს ხეობაშია სოფლები აბასთუმანი, ვარხანი, ხარჯამი და სხვ., ასევე მთის ქიშხე აღმართული IX-XII საუკუნეების ციხე („თამარის ციხედ“ წოდებული) **თავისი ნაეკლესიარით**“.⁶

ჩვენ ვიცით, რომ ოძრხე და ოცხე ერთი და იმავე ისტორიული პროვინციის სახელწოდებაა, თუმცა იგივე ავტორი აბასთუმან-ვარხანის თემის ტერიტორიაზე ასახელებს როგორც ოძრხეს, ასევე ოცხესაც: „ვარხნის თემში შედის: 164. ოძრხის ციხე-კოშკი, 165. კურცხანის ნაეკლესიევი, 166. ოცხის ეკლესია, 167. ოცხის ახალი ზარზმის ეკლესია.“ ოძრხის ციხე-კოშკი უდავოდ თამარის ციხეა.

„თამარის ციხე დგას კურცხანასა და აბასთუმნის ხეობებს შუა მდებარე გორაკზე. იგი ქვითკირის შენობაა ზომით 50 X 10, 8 მ. დაახლოებით აღმოსავლეთ ნაწილის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში არის პირამიდული შენობა, შიგნით სუფთა ცემენტისებური დუღაბით გალესილი; მის ზევით აქვს მრგვალი ხვრელი; იგი ხორბლის შესანახი უნდა იყოს; ახლა მას აღმოსავლეთით აქვს კარი. კედლის სისქე ჩრდილოეთით 1,5 მ, სამხრეთით და სხვაგან 1,3 მეტრია. ნაგები აქვითკირისგან. ციხის დასავლეთ ნაწილში შენახულია თაღის ნაწილი, შიგნით არის სხვადასხვა შენობები, **მათ შორის პატარა საყდარი, საფარაუდოდ აგებული მოგვიანო საუკუნეებში**, ასევე არის გვირაბიც; ჩრდილო ნაწილი დანგრეულია. გზა შეუღის ჩრდილოეთის მხრიდან, კარიც ჩრდილოეთის მხრისა აქვს“.⁷

⁵ ს. მაკალათია, მესხეთ-ჯავახეთი, თბ., 1938, გვ. 33.

⁶ იქვე.

⁷ გ. ბოჭორიძე, მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, თბ., 1992, გვ. 122.

„შუა საუკუნეთა ქალაქ ოდრხისგან, ძველ ციხეთა ნანგრევების გარდა, დღემდის აღარაფერს მოუღწევია“, — დანანებით წერს ქართული ხელოვნების მკვლევარი, აკადემიკოსი ვახტანგ ბერიძე.

გულდასმით გავეცანით მეცნიერის სიცოცხლეში რამდენიმეჯერ გამოცემულ სამეცნიერო მონოგრაფიას სამცხე-ჯავახეთთან დაკავშირებით და ყველგან ეს წინადადება მეორდება „... ერთი ციხე ვარხანთანაა, მეორე აბასთუმანში, მდინარე აბასთუმნისწყლის მარჯვენა ნაპირას, ტყიან მთაზე — ე. წ. „თამარის ციხე“. მეცნიერი იქვე შენიშნავს შემდეგს: „საგანგებო არქეოლოგიური კვლევა-ძიება, უეჭველია, თვით ძველი ქალაქის ნაკვალევსაც აღმოაჩენდა, მაგრამ იგი ჯერ არ ჩატარებულა“.⁸

ბასიანთან ომის დროს, როდესაც თამარი კათალიკოსსა და მცირე ამაღასთან ერთად ოდრხეს ციხეში ლოცულობდა, ეკლოგი სალოსი „წინაშე იყო თამარისა მწირველი“, რა თქმა უნდა, ციხე-ქალაქში მდგარ ტაძარში. ოდრხის ციხე-სიმაგრეში ტაძრის არსებობას ამოწმებს ვ. ბერიძეც. იგი ოდრხეს იმ ბუნებრივ, მიუვალ ადგილს გაშენებულ ქალაქთა შორის ასახელებს, რომლებიც მხარეების ადმინისტრაციულ ცენტრებს წარმოადგენდნენ და რომლებშიც ქრისტიანული სალოცავებიც იდგა. „ასეთი ციხე-ქალაქებია: ოდრხე, წუნდა, სამშვილდე“.⁹

ყველა მკვლევარი ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავს, რომ „ფეოდალურ ქვეყანაში მთავარი სიმაგრე ციხე-ქალაქია, რადგან მხოლოდ ქალაქი, ციხის გარეშე, თავის ფუნქციას ვერ შეასრულებდა“, რის გამოც „ქვეყნის მესვეურნი ციხისათვის სტრატეგიულად გამართლებულ ადგილს არჩევდნენ. ასეთი ციხე შემოჭრილ მტერს გზას ადვილად გადაუკეტავდა. ციხის აგებისას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბუნებრივი სიმაგრის შერჩევას. ასეთ შემთხვევაში ყოველ ციხეს ძალა უორკეცდებოდა“.

შუასაუკუნეების ციხე-ქალაქის აუცილებელი შემადგენელი ნაგებობა იყო, აგრეთვე, ტაძარი, რომელიც ხელს უწყობდა ციხეში გამაგრებულთა სულიერსა და ზნეობრივ სიმაღლეს, მრწამსს, ღმერთთან სიახლოვეს.

პროფესორმა ლევან ჭილაშვილმა აღწერა ოდრხეს, თამარ მეფის ციხის დეტალები: „ოდრხეს ციხის სიგრძეა 40-50 მეტრი (ჩვენი გაზომვით არის 53 მეტრი - მ. ც.), მას აქვს ორი ძირითადი

⁸ ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები, თბ., 1970, გვ. 79.

⁹ ლ. ჭილაშვილი, ქალაქები ფეოდალურ საქართველოში, ტ. I, თბ. 1968, გვ. 125.

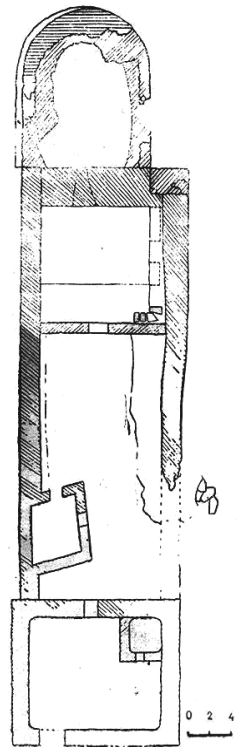
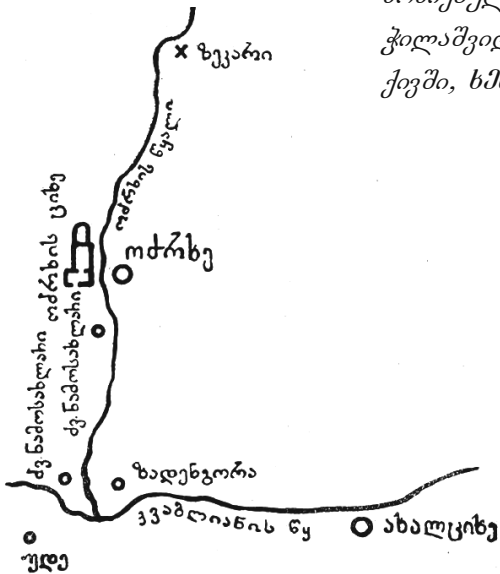
კოშკი სამხრეთით და ჩრდილოეთით. კოშკები მრავალსართულიანი ჩანს. კედლები ნაგებია მკვიდრად, ნაგლეჯი ქვით კირის სხნარზე (ქვითკირი). ჩრდილოეთის კოშკის დიდი ნაწილი ჩანგრეულია. მის პირველ სართულზე პატარა ოთახია შემორჩენილი, რომლის კედლებიც ზევით და ზევით ვიწროვდება და მთავრდება წრიული გვირგვინით, დანგრეულია სამხრეთის კოშკიც. ციხის სიგანე, როგორც ვთქვით, ემთხვევა ქედისას. იგი დაახლოებით 15 მ. იქნება (ჩვენი აზომვით მაქსიმუმ 11 მეტრია – მ.ც.). შემორჩენილი სათავსოებისა და კედლების მიხედვით საუარაუდოა, რომ ციხის ერთ ნაწილში იდგა ტაძარი, რომელსაც შესასვლელი აქვს დასავლეთ და ჩრდილოეთ მხარეს, ხოლო აღმოსავლეთით აქვს პატარა სარკმელი, აგებულია თლილი ქვის ფილებით, რომელიც განირჩევა მთლიანად სხვა კედლების ქვების წყობისაგან.¹⁰ (იხ. სურათი: ოძრხეს ციხის გეგმა).

უშუალოდ ციხის ტერიტორიის ფართობი დიდი არ არის, მაგრამ ციხე-ქალაქი უდავოდ იქნებოდა გაშენებული მთის მიმდებარედ ორივე მხარეს, როგორც კურცხევის (იგივე კურცხანა), ისე ოცხეს

¹⁰ ლ. ჭილაშვილი, ქალაქები ფეოდალურ საქართველოში, ტ. I, თბ. 1968, გვ. 33.

ციხის ნაზახი და ადგილის გეგმა შესრულებულია პროფ. ლ. ჭილაშვილის მიერ 1970 წელს (მასალა

მოძიებულია ლ. ჭილაშვილის არქივში, ხმს).

ხეობებში. „აქ რამდენიმე ადგილზე (მთის ფერდობებზე და მათ მიმდებარედ – მ.ც.) შესამჩნევია თლილი ქვის ნატეხები, გამოყენებული მეორადი დანიშნულებით. ნაქალაქარის დიდი ნაწილი, ვფიქრობთ, განადგურებულია მიწის სამუშაოების დროს. სამწუხაროდ, უყურადღებობის გამო არქეოლოგიური ნივთები, რომლებიც აქ ამოდიოდა, დაიკარგა“.¹¹

„ნგრევა-აოხრებამ საუკუნეთა მანძილზე მრავალი ქალაქი ადგავა მიწის პირიდან, რომელთაგან ზოგის ნანგრევები შემოგვრჩა, ზოგის კი, მხოლოდ სახელი მატთანეთა ფურცლებზე. აღარაა ისეთი დიდებული ქალაქები, როგორცაა მცხეთა, წუნდა, ხერთვისი, ოძრხე „მოკიდებული კლდესა ღაღოსა“, კასპი.“¹²

საჭიროა უფრო ზუსტი აღრიცხვა და აღწერა რეგიონში შემორჩენილი მრავალი საფორტიფიკაციო ნაგებობისა, „რომელიც ერთიან თავდაცვით სისტემას ქმნიდა. აღსანიშნავია ახალციხის, აწყურის, სლესის, ხერთვისის, ზანავის, ოქროსციხის, ასპინძის, ოთას, თმოგვის, ერემჭალის, წრიოხის, შორეთის და სხვა ციხეები და სიმაგრეები, როლებიც საუკუნეების მანძილზე შენდებოდა“.¹³ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მათ შორის ოძრხეც უნდა ვიგულისხმოთ.

ოდრხეში (თანამედროვე აბასთუმანი, რომელიც ამჟამად იმაზე უფრო იაგარქმნილია, ვიდრე რომელიმე ომის შემდეგ), იდგა ციხე, რომელიც თამარის გამეფებამდე დიდი ხნით ადრე იყო აგებული, ხოლო ამავე ციხეში არსებული ტაძრის თავდაპირველი ნაგებობა, სავარაუდოდ, განეკუთვნება წმიდა მეფის ვახტანგ გორგასლის ეპოქას, რამეთუ ქრისტიანი მეფე თავის ოჯახს მთელი ზამთარი ბინას არ მიუჩენდა ისეთ რეზიდენციაში, სადაც სალოცავი მაინც არ იქნებოდა.

ჯერ კიდევ, 1930-იან წლებში, თვანე ჯავახიშვილის ინიციატივით, პროფესორმა ბორის კუფტინმა დაიწყო მტკვარ-არაქსისა და თრიალეთის მიდამოებში არქეოლოგიური კვლევა-ძიება და თავის საჯარო გამოსვლაში შეეხო ოძრხეს ციხეს: „აღსანიშნავია მაღალი კულტურით გამორჩეული ოძრხეს ციხე-ეკლესია, რომელიც ორი ეპოქის გზაგასაყარზე არის აგებული“.¹⁴

დაბოლოს, გავიხსენოთ წმიდა ექვთიმე ღმრთისკაცი, რომელიც მართებულად აღნიშნავდა: „საქართველოს ყოველ დიდ ქალაქში

¹¹ იქვე.

¹² ბ. ზაქარაია, საქართველოს ძველი ციხე-სიმაგრეები, თბ., 1988, გვ. 6.

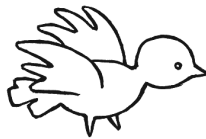
¹³ საქართველოს გეოგრაფია, ნაწ. II, თბ., 2001, გვ. 125.

¹⁴ ბ. კუფტინი, ქართული კულტურის უძველესი კერა თრიალეთში, თბ., 1939, გვ. 34.

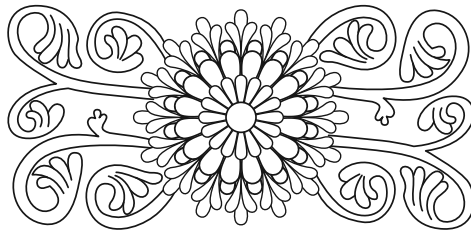
სახელოვანი ციხე იდგა, დიდი ციხე საქართველოს გადარჩენისა და სიძლიერის სიმბოლო იყო, ციხეებში კი ტაძრებს აგებდნენ ჩვენი წინაპრები, რათა მეტი სიმტკიცე და ერთიანობა ყოფილიყო მარად, რამაც გაგვაერთიანა კიდევ“.¹⁵

ჩვენდა სასიხარულოდ, როგორც ეს აბასთუმნის წმინდა გიორგის სახელობის მამათა მონასტრის მორჩილმა გვიტხრა, თამარის ციხეში მდგარ ტაძარში, რომელიც წმინდა ნინოს სახელს ატარებს, ზოგჯერ წირვაც აღევლინება. ამ ფაქტმა განმიძტკიცა სასო იმისა, რომ ღმრთის წყალობითა და წმიდა მეფის თამარის ლოცვით, აღდგება და თავის ძველ დიდებას დაიბრუნებს ოძრხის ციხეცა და ტაძარიც.

და ბოლოს მინდა მაღლობით მოვიხსენიო ჩემი მეგობარი და მასპინძელი აბასთუმანში გიორგი გორელიშვილი, რომელმაც არც დრო დაზოგა და არც ენერგია, ჩემთვის დახმარების გასაწევად.

¹⁵ ე. თაყაიშვილი, არტაანის მხარის ქაჯის ციხე, საქართველოს კალენდარი, ტფ., 1903, გვ. 309.

დეკანოზი ვლადისლავ ციპინი

მაინც ვინ დაიფყო პირველი მსოფლიო ომი?!

ნაყოფიერმა ბლოგერმა, ერთ-ერთმა მათ შორის, ვინც რუსეთს ისევ ომისკენ მოუწოდებს, პარალელი გაავლო დღევანდელობასა და ასი წლის წინანდელ პირველი მსოფლიო ომის დაწყების მიზეზ შორის: „რუსეთი, თითქოს თავისდა უნებურად, გაუაზრებლად იმისა, თუ რატომ და რისთვის აკეთებს ამას, ერთვება ომში, რომელიც შესაძლებელია მსოფლიო ომში გადაიზარდოს. ეს 101 წლის წინანდელ მოვლენებს გვახსენებს. თუმცა მაშინ ჯერ კიდევ არ არსებობდა სისხლიანი მეგობარი ასადი, მაგრამ იყვნენ სხვა ძმობილები, რომელთა საკრალური უფლება, მოეკლათ ავსტრიელი ერცჰერცოგები, ყველა საშუალებით, თვით იმპერიის განადგურების ფასადაც კი, უნდა დაეცვათ“.

«ვილჰელმ, ეს შენი ნამოქმედარია!» ლითოგრაფია უ. კომბაზისა, რომელზეც სიკვდილის სიმბოლური სახე იმპერატორ ვილჰელმ II-ს მასობრივ სამარხზე მიუთითებს.

ამრიგად, ავტორის სარკაზმით გაჯერებული მოსაზრების მიხედვით, რუსეთი ომში ჩაება, რათა დაეცვა სერბების უფლება — სიცოცხლეს გამოესალმებინათ ავსტრია-უნგრეთის ტახტის ყველა მემკვიდრე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ომამდელ დიპლომატიურ მიმოწერაში რუსეთის მხარე იცავდა მეგობარი სერბეთის უფლებას — განეხორციელებინა ტერორი მეზობელი ქვეყნის მიმართ. ყურადღებას თუ არ მივაქცევთ ავტორისეულ ფართო მასებისთვის გათვლილ პოზას, ცხადია, რომ მისი მიზანია, შთააგონოს მკითხველს მოვლენათა მიმდინარეობის ისეთი ვერსია, რომლის მიხედვითაც ომის დაწყებისთვის მთელი პასუხისმგებლობა სწორედ რუსეთს ეკისრება. რამდენადაც იმ პერიოდში რუსეთის ხელისუფალი გახლდათ წმინდა მოწამე იმპერატორი ნიკოლოზ II, ეს ბრალიც სწორედ მას წაყენება.

მიუხედავად მრავალვნივლი წმინდა მეფის უმწიკვლობისა, რომლის ხსოვნა არაერთხელ გამხდარა ისტორიის ბევრად უფრო მცოდნე და ბევრად უფრო გონებაამახვილი მამხილებლების კრიტიკის თემა, საჭიროდ მიგვაჩნია, ამჯერადაც ყველაფერს თავისი სახელი დავარქვათ და ცილისწამებას რუსეთსა და მის მეფეზე — ცილისწამება ვუწოდოთ. ასევე გავიხსენოთ ომის წინა პერიოდის რეალური მდგომარეობაც: საქმე ისაა, რომ პირველი მსოფლიო ომის დაწყების მიზეზთა შესახებ, განსხვავებულ მოსაზრებათა მიხედვით, ბრალი, თანაბარი ან არათანაბარი წილით, ომში მონაწილე ყველა სახელმწიფოს ეკისრება, მათ შორის რუსეთსაც. ეს კი მცდარი შეფასებაა.

რა ხდებოდა სინამდვილეში ომისწინა ივნისისა და ივლისის იმ მეტად რთულ და მრისხანე დღეებში? ციტირებულ ტირადაში სინამდვილეს ნაწილობრივ შეესაბამება მხოლოდ სერბი ეროვნების ავსტრიელი მოქალაქის გავრილო პრინციპის მიერ 15 (28) ივნისს სარაევოში, ავსტრია-უნგრეთის მიერ ვერაგულად ანექსირებული ბოსნია და ჰერცეგოვინას დედაქალაქში, ჩადენილი ერცჰერცოგ ფრანც-ფერდინანდისა და მისი მეუღლის სოფიოს მკვლელობის ფაქტის აღნიშვნა. მკვლელი და მისი თანამზრახველი ჩაბრინოვიჩი დაუყოვნებლივ დააპატიმრეს. გავრილო პრინციპის ქმედება სხვადასხვა მოტივებმა განაპირობა, სრულიად შესაძლებელია, რომ მათ შორის სერბულმა პატრიოტიზმმაც. ის დარწმუნებული იყო, რომ ბოსნიისა და ჰერცეგოვინას, სადაც გვერდი-გვერდ ცხოვრობდა ერთი და იგივე, სერბულ-ხორვატულ ენაზე მოლაპარაკე მართლმადიდებელი, კათოლიკე და მაჰმადიანი მოსახლეობა, 1909 წელს განხორციელებული

ანექსია არაკანონიერი იყო. იმპერატორმა ნიკოლოზ II, მიიღო რა მკვლევლობის შესახებ ინფორმაცია, დაუყოვნებლივ მიუსამძიმრა ავსტრია-უნგრეთის ხანდაზმულ იმპერატორს ფრანც-იოსებს. გრაფ ჩერნინს, ავსტრიის ელჩს პეტერბურგში, ეწვივნენ დიდი თავადები, მინისტრები და სხვა ცნობილი პირები.

ამასობაში ავსტრიული გაზეთები სერბეთს ომის დაწყებით ემუქრებოდნენ. ავსტრია-უნგრეთის ქალაქებში სერბების მაღაზიებს არბევდნენ. უწესრიგობის აღსაკვეთად ხელისუფლება არავითარ ზომებს არ იღებდა. ბოსნიაში დაიწყო სერბების მასობრივი დაპატიმრება. უწესრიგობისა და უკანონობის ამ აქტებმა რუსული საზოგადოების აღშფოთება და მთავრობის შემფოთება გამოიწვია. დიპლომატიური არხებით იმართებოდა მოლაპარაკებები, რომელთა დროს რუსული მხარე ყოველმხრივ ცდილობდა თავიდან აერიდებინა ავსტრია-უნგრეთის თავდასხმა სერბეთზე. 28 ივნისს ბელგრადში, ავსტრიელი დესპანის კაბინეტში, გარდაიცვალა რუსეთის ელჩი ა.ა. გარტვიგი: მისმა გულმა ვერ გაუძლო რთული მოლაპარაკებების დაძაბულობას, რომელსაც იგი აწარმოებდა დიდი ომის თავიდან აცილების მიზნით.

რა თქმა უნდა, შეიძლება ავსტრიის მთავრობას ეჭვი ჰქონოდა, რომ ტერაქტთან სერბეთის აგენტურა იყო დაკავშირებული, მაგრამ ამ კავშირის დასასაბუთებლად არავითარი მტკიცებულება არ გააჩნდა. შემდგომში კი ცხადი გახდა, რომ გავრილო პრინციპს სერბეთის სახელმწიფოს წარმომადგენლებთან კონტაქტი არ ჰქონია და ამიტომ სერბიის მთავრობის კავშირი ერცჰერცოგისა და მისი მეუღლის მკვლევობასთან არ დასტურდებოდა. მიუხედავად ამისა, ავსტრიის მთავრობამ ბელგრადს წაუყენა ულტიმატუმი. ულტიმატუმის ტექსტი დამტკიცებული იყო ავსტრია-უნგრეთის მინისტრთა საბჭოს სხდომაზე 6 (19) ივლისს, მაგრამ, რადგან იმ დღეებში პეტერბურგში ვიზიტით იმყოფებოდა რუსეთის მოკავშირე საფრანგეთის პრეზიდენტი რ. პუანკარე, ულტიმატუმის წაყენება გადაიდო: ვენაში არ სურდათ, რომ ულტიმატუმის გაცნობისთანავე რუსეთსა და საფრანგეთს მაშინვე დაეწყოთ მოლაპარაკებები ერთობლივ შეთანხმებულ მოქმედებებზე. ულტიმატუმი წაყენებულ იქნა ბელგრადში ავსტრია-უნგრეთის დესპანის გიზლემის მიერ 10 (23) ივლისს, რ. პუანკარეს პეტერბურგიდან გამგზავრების შემდეგ ერთ საათში.

ულტიმატუმი შეიცავდა მოთხოვნებს, რომლებიც აბსოლუტურად მიუღებელი იყო ნებისმიერი სუვერენული სახელმწიფოსთვის, კერძოდ:

«2) დაუყოვნებლივ დაიხუროს საზოგადოება „Народна Одбрана“,

მოხდეს ამ საზოგადოების პროპაგანდის ყველა საშუალების კონფისკაცია და გატარებულ იქნას იგივე ღონისძიებები სერბეთის სხვა საზოგადოებებისა და დაწესებულებების მიმართ, რომლებიც ეწევიან ავსტრია-უნგრეთის მონარქიის საწინააღმდეგო პროპაგანდას...

3) სერბეთში მოქმედი სასწავლო დაწესებულებების პროგრამებიდან, ეს ეხება როგორც მოსწავლეთა პირად შემადგენლობას, ასევე სწავლების საშუალებებს, დაუყოვნებლივ ამოღებულ იქნას ყოველივე ის, რაც ემსახურება ან შესაძლებელია ემსახუროდეს ავსტრია-უნგრეთის საწინააღმდეგო პროპაგანდის გავრცელებას;

4) სამხედრო და ადმინისტრაციული სამსახურიდან გათავისუფლდეს საერთოდ ყველა ოფიცერი და თანამდებობის პირი, რომლებიც დამნაშავენი არიან ავსტრია-უნგრეთის მონარქიის წინაშე. ავსტრია-უნგრეთის მთავრობა იტოვებს უფლებას, აცნობოს სერბეთის მთავრობას მათი ვინაობა მათ მიერ ჩადენილი ქმედებების მითითებით.

5) რევოლუციური მოძრაობის ჩახშობის მიზნით, რომელიც მიმართულია მონარქიის (იგულისხმება ავსტრია-უნგრეთის მონარქია — დეკ. ვ.ც.) ტერიტორიული ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ, სერბეთში დაიშვას ავსტრია-უნგრეთის სადამსჯელო ორგანოებთან თანამშრომლობა;

6) ჩატარდეს სასამართლო გამოძიება იმ პირთა მიმართ, ვინც მონაწილეობდა 15 ივნისის შეთქმულებაში და იმყოფება სერბეთის ტერიტორიაზე. გამოძიების ინტერესებიდან გამომდინარე, ამ პირების ძებნაში მონაწილეობას მიიღებენ ავსტრია-უნგრეთის მთავრობის მიერ მივლინებული პირები.

9) ავსტრია-უნგრეთის მთავრობას განემარტოს, რომ დაუშვებელია სერბეთის მაღალი თანამდებობის პირების მიერ როგორც სერბეთში, ასევე საზღვარგარეთ გაკეთებული განცხადებების გამართლება, რომლებმაც, მიუხედავად მათ მიერ დაკავებული ოფიციალური მდგომარეობისა, 15 ივნისის თავდასხმის შემდეგ მიცემულ ინტერვიუებში უფლება მისცეს საკუთარ თავს, ესაუბრათ ავსტრია-უნგრეთის მონარქიასთან მიმართებაში მიუღებელი და მტრული ტონით...»

სერბეთის დესპანმა რუსეთში სპოილაკოვიჩმა რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს ს.დ. საზონოვს შეხვედრის დროს აცნობა, რომ კონფლიქტის დაწყებისთანავე «ბელგრადის ხელისუფლება აღნიშნავდა, რომ ისინი მზად არიან დასაჯონ შეთქმულებაში მონაწილე პირები. მსგავსი საკითხების მოგვარება ყოველთვის დაინტერესებულ მთავრობებს შორის ურთიერთმოლაპარაკებების გზით

ხდება და მოცემულ შემთხვევაშიც რაიმე გაუგებრობას ადგილი არ შეიძლება ჰქონდეს... ბოსნიისა და ჰერცეგოვინას საკითხი ევროპის დაინტერესებული ქვეყნების მოლაპარაკებების საგანი იყო და ამიტომ... სერბეთის მიერ ნაკისრი ვალდებულებების შეუსრულებლობის საკითხიც ევროპის იმავე ქვეყნების მთავრობებმა უნდა განიხილონ და მათვე უნდა დაადგინონ, რამდენად სამართლიანია ავსტრიის მიერ სერბეთისთვის წაყენებული ბრალი. ხომ არ შეიძლება, რომ ავსტრია ერთდროულად მბრალდებელიც იყოს და მოსამართლეც!»

ავსტრიული კარიკატური: «სერბეთი უნდა განადგურდეს!»

ევროპის დედაქალაქებმა ომის საფრთხის შემცველ კონფლიქტზე დაუყონებლივ დააფიქსირეს თავიანთი დამოკიდებულება. პარიზის გაზეთი «Journal des Débats», გამოხატავდა რა საფრანგეთის მთავრობის პოზიციას, იმ დროს წერდა: «თავდასხმა, რომელსაც სერბეთზე ამზადებენ, დაუშვებელია. სერბეთი უნდა დათანხმდეს ყველა მოთხოვნას, რომელიც არ არღვევს მის დამოუკიდებლობას, დაიწყოს გამოძიება და დაადგინოს დამნაშავეების ვინაობა. მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ მისგან უფრო მეტს მოითხოვენ, მას უფლება აქვს, არ დათანხმდეს. თუ მის წინააღმდეგ ძალას გამოიყენებენ, მაშინ ევროპის საზოგადოებრივი აზრი და დიდი სახელმწიფოები, რომელთა მიზანია ევროპაში წონასწორობის დაცვა, ვერ დარჩებიან გულგრილნი და სერბეთის თხოვნა, დაეხმარონ მას, ამო არ იქნება».

მაგრამ გერმანიაში ავსტრიულმა ულტიმატუმმა საბრძოლო ენთუზიაზმი გააღვივა. გაზეთმა «Berliner Lokal Anzeiger» შემდეგი კომენტარი გააკეთა: «ნოტა რისხვითაა ნაკარნახები... მოხუცი იმპერატორის მოთმინების ფიალა აივსო. რა თქმა უნდა, ბელგრადში ნოტას სილის გაწნის ეფექტი ექნება, მაგრამ სერბეთი მიიღებს დამამცირებელ მოთხოვნებს, თუ არადა, ავსტრიული თოფები, რომლებიც ასე ხშირ-ხშირად იტყნება, თავისთავად გაისვრის. ამო იქნება

ბელგრადის მცდელობა, დახმარებისთვის მიმართოს პეტერბურგს. გერმანელი ხალხი თავისუფლად ამოისუნთქავს. ის მიესალმება ვენის მოკავშირის გამბედაობასა და სიმტკიცეს და უახლოეს დღეებში დაამტკიცებს თავის ერთგულებას».

რუსეთის მთავრობის რეაქცია ავსტრიის ულტიმატუმზე დაფიქსირდა «Русский инвалид»-ის 12 ივლისის გამოშვებაში: «მთავრობა ძალიან შეწუხებულია მიმდინარე მოვლენებითა და სერბეთისთვის ულტიმატუმის წაყენებით. მთავრობა ფხიზლად ადევნებს თვალს ავსტრია-სერბეთის კონფლიქტის განვითარებას, რომლის მიმართ რუსეთი ვერ დარჩება გულგრილი».

13 ივლისს სერბეთმა ულტიმატუმზე უკიდურესად კომპრომისული პასუხი გასცა: ავსტრიელების მხრიდან წაყენებული მოთხოვნების უმეტესობა მიღებულ იქნა, მაგრამ სერბეთი არ დაეთანხმა მოთხოვნას, რომლის მიხედვითაც ავსტრია-უნგრეთის ხელისუფლება სერბეთის ტერიტორიაზე მიმდინარე სასამართლო გამოძიებაში უნდა ჩარეულიყო, რაც არღვევდა სერბეთის სახელმწიფოს სუვერენიტეტს. სერბეთის მთავრობის მშვიდობისმოყვარე პოზიციამ შთაბეჭდილება მოახდინა თვით გერმანიის იმპერატორ ვილჰელმ II, რომელმაც სერბების პასუხი დამაკმაყოფილებლად ჩათვალა.

მაგრამ ავსტრიის მთავრობამ, როგორც იტყვიან, „კრიჭა შეკრა“. მან ეს პასუხი დამაკმაყოფილებლად არ ჩათვალა და იმავე დღეს სერბიასთან დიპლომატიური ურთიერთობები გაწყვიტა. ომი გარდაუვალი იყო. ორი დღით ადრე, 11 ივლისს, სერბეთის უფლისწულმა-რეგენტმა ალექსანდრემ დეპეშა გაუგზავნა იმპერატორ ნიკოლოზ II: «ჩვენ ვერ შევძლებთ თავის დაცვას. ამდენად, გვევდრებით თქვენ, თქვენო უდიდებულესობავ, რაც შეიძლება სწრაფად დაგვეხმაროთ». ამ დეპეშაზე წმინდა იმპერატორმა ნიკოლოზ II სამი დღის შემდეგ უპასუხა: «ვიდრე არსებობს სისხლისღვრის თავიდან აცილების სულ მცირე იმედი, მთელი ჩვენი ძალისხმევა მიმართული უნდა იყოს ამ მიზნისკენ. თუკი, ჩვენი გულწრფელი სურვილისდა მიუხედავად, დახმარებას ვერ მოვასწრებთ, თქვენი უდიდებულესობა დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ რუსეთი სერბეთის ხვედრისადმი გულგრილი არ დარჩება».

15 ივლისს ავსტრია-უნგრეთმა ომი გამოუცხადა სერბეთს. გაერთიანებულ მონარქიაში დაიწყო საყოველთაო მობილიზაცია. ავსტრია-უნგრეთის ჯარი უახლოვდებოდა არამართო სერბეთის, არამედ რუსეთის საზღვრებსაც.

შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, რუსეთის მთავრობამ ავსტრიის საზღვართან მომიჯნავე ოთხ სამხედრო ოლქში მობილიზაციის ჩატარების გადაწყვეტილება მიიღო. მთავრობის გადაწყვეტილება არ გაიზიარა გენერალური შტაბის უფროსმა. ნ.ნ. იანუშევიჩის აზრით, აუცილებელი იყო საყოველთაო მობილიზაციის ჩატარება. მან აღნიშნა, რომ ავსტრია-უნგრეთის რუსეთთან დაპირისპირების შემთხვევაში, გერმანია ომში ნამდვილად დაუჭერდა მხარს თავის უახლოეს მოკავშირეს ავსტრია-უნგრეთს; ნაწილობრივი მობილიზაციის ჩატარებას კი შეეძლო გაერთოლებინა საყოველთაო მობილიზაციის გეგმის შესრულება, რომელიც, როგორც წესი, წინასწარ დეტალურად იყო დამუშავებული გენერალურ შტაბში: მომზადებული გეგმების დარღვევის გამო შესაძლებელია ლოგისტიკური პრობლემები წამოჭრილიყო. გენშტაბის წინადადება მეფემ გაიზიარა მხოლოდ სამხედრო მრჩეველებთან მოთათბირების შემდეგ. 17 ივლისს, მისი ბრძანებით, ნაწილობრივი მობილიზაცია შეიცვალა საყოველთაო მობილიზაციით.

აცნობიერებდა რა მოახლოებული საფრთხის მასშტაბებს, ნიკოლოზ II მაინც ცდილობდა ომის თავიდან აცილებას. მას, მისი და თავისი მეუღლის ახლო ნათესავის, გერმანიის იმპერატორის ვილჰელმ II კეთილგონიერების იმედი ჰქონდა. იმავე დღეს ნიკოლოზ II დეპეშა გაუგზავნა გერმანიის იმპერატორს, რომელიც რუსეთის მთავრობისაგან მობილიზაციის შეწყვეტას მოითხოვდა:

„ტექნიკური თვალსაზრისით შეუძლებელია ჩვენი სამხედრო მომზადების შეჩერება, რაც ავსტრიაში ჩატარებული მობილიზაციის გარდაუვალი შედეგი იყო. ჩვენ არ გვსურს ომი. ვიდრე ავსტრიასთან სერბეთის საკითხზე მოლაპარაკებები გაგრძელდება, ჩემი ჯარები არ წამოიწყებენ არცერთ საომარ მოქმედებას. მე სრული პასუხისმგებლობით გაძლევ ამ სიტყვას“.

გერმანიის საპასუხო რეაქცია სიკეთის მომასწავებელი არ იყო. 18-დან 19 ივლისის ღამეს, რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს ს.დ. საზონოვს ეწვია გერმანიის ელჩი პეტერბურგში პურტალესი. მან მინისტრს წაუყენა მოთხოვნა, დაუყონებლივ შეეწყვიტათ მობილიზაცია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ომის გამოცხადებით დაემუქრა. გერმანიის მთავრობამ რუსეთთან ულტიმატუმის ენით დაიწყო საუბარი, რაც, რა თქმა უნდა, სუვერენული და დიდი სახელმწიფოსთვის მიუღებელი იყო. ულტიმატუმის პირობებზე ელჩმა უარი მიიღო, თუმცა საზონოვმა იქვე დაუდასტურა, რომ ავსტრიის სერბეთთან მოლაპარაკებების პერიოდში რუსეთი არ დაიწყებდა მათ წინააღმდეგ საომარ მოქმედებებს.

1914 წლის 19 ივლისს (1 აგვისტოს) 7 საათსა და 10 წუთზე პურტალესმა საზონოეს გადასცა ომის გამოცხადების ოფიციალური აქტი. ასე დაიწყო დიდი ომი და, იმავდროულად, პოეტის სიტყვებით რომ ვთქვათ, დაიწყო „არაკალენდარული, ნამდვილი მეოცე საუკუნე“. 20 ივლისს სანკტ-პეტერბურგში (რომელსაც სულ მალე, პატრიოტული ენთუზიაზმის გავლენით, პირველად შეუცვლიან სახელს და პეტროგრადს დაარქმევენ) სასახლის მოედანი ხალხით გაივსო. როდესაც ზამთრის სასახლის აივანზე ნიკოლოზ II გამოვიდა, გაისმა შეძახილები — „ვაშა“, აჟღერდა ჰიმნი „უფალო, დაიფარე მეფე!“, ხალხმა დაიჩოქა; თითქოსდა, საუკუნის დასაწყისში გადატანილი რევოლუციური შფოთი საბოლოოდ ჩაბარდა წარსულს. არმიისა და ფლოტის მაღალი თანამდებობის პირებისთვის სასახლეში მოწყობილ მიღებაზე, იმპერატორმა აღნიშნა: „მე აქ საზეიმოდ ვაცხადებ, რომ არ დავდებ საზავო ხელშეკრულებას, ვიდრე მტრის უკანასკნელი მებრძოლი არ დატოვებს ჩვენს მიწა-წყალს“. იმავე დღეს გამოვიდა უმაღლესი მანიფესტი, რომელიც ასე მთავრდებოდა: «ამჯერად მოგვიწევს, დავიცვათ არა მარტო უსამართლოდ განაწყენებული ჩვენი მონათესავე ქვეყანა, არამედ რუსეთის პატივიც, ღირსებაც, მთლიანობაც და მისი ადგილიც დიდ სახელმწიფოთა შორის».

როგორც ციტირებული დოკუმენტებიდან ჩანს, ომის წინ რუსეთმა თავისი მონარქის პიროვნებაში აღმოაჩინა ისეთი თვისებები, როგორცაა უდიდესი მშიდობისმყოფელობა, კომპრომისებისადმი მზადყოფნა, და ყოველივე ეს — პატივისა და ღირსების შენარჩუნებით, ერთმორწმუნე და თვისტომი სერბეთის ერთგულებით, რომელსაც თავის დროზე დამოუკიდებლობის გარანტიები ჰქონდა მიცემული. ასეთია მოვლენათა მორალური მხარე და შეფასება. მაგრამ რა მდგომარეობაა პოლიტიკურ-პრაგმატული თვალსაზრისით, როგორ აღქმებოდა ეს მოვლენები რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე? დიდი ომის მოახლოებაზე, უფრო მეტიც, მის გარდაუვალობაზე

ფიქრობდნენ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებსა და სხვადასხვა ფენებში: პოლიტიკურ ოლიმპზე — მინისტრები, დიპლომატები და გენერლები, ოპონიციური პარტიები და რევოლუციური იატაკქვეშეთი, პოლიტიკურად ანგაჟირებული ინტელიგენცია და აპოლიტიკური წრეები. ეს განწყობა ომისწინა წლებისა და თვეების საგაზეთო პუბლიკაციებში აისახა. ომის მოახლოებაზე მიუთითებდა გერმანიასა და საფრანგეთს შორის არსებული სერიოზული უთანხმოება. საფრანგეთი ვერ შეურიგდა ელზასისა და ლოტარინგიის დაკარგვას და თავისი საგარეო და თავდაცვითი პოლიტიკა უმაღლეს მიზანს — რევანშს დაუქვემდებარა. ავსტრია-უნგრეთი, ვერ დაკმაყოფილდა რა ბოსნიისა და ჰერცეგოვინას ანექსიით, აგრძელებდა ბალკანეთში ექსპანსიას. მისი მიზანი აშკარა იყო — დაემორჩილებინა ბალკანეთის მართლმადიდებელი ქვეყნები, რომლებზეც ოსმალეთის იმპერია ნაბიჯ-ნაბიჯ კარგავდა ძალაუფლებას. ჰაბსბურგების იმპერიის მსგავს პოლიტიკას ეწინააღმდეგებოდა მართლმადიდებელი რუსეთი, რომლისთვისაც ეს ექსპანსია მიუღებელი იყო. გერმანიასა და დიდ ბრიტანეთს შორის იზრდებოდა მეტოქეობა უცხოური კოლონიებისთვის. გერმანიას, მიუხედავად თავისი ინდუსტრიული და სამხედრო ძლიერებისა, კოლონიები ნაკლებად ჰქონდა. და ეს მხოლოდ აისბერგის მწვერვალი იყო დიდ ევროპულ სახელმწიფოებს შორის არსებული უთანხმოებისა.

ამ სიტუაციაში, თუ ომი დაიწყებოდა, რუსეთისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა უფრო ძლიერ კოალიციაში ყოფნას. და მართლაც, რუსეთის მთავრობის გათვლები გამართლდა. დაიწყო რა რუსეთის წინააღმდეგ ომი, გერმანიის ხელისუფლებას ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ საფრანგეთი, რომელსაც რუსეთთან მეგობრული ხელშეკრულება ჰქონდა დადებული და რომელსაც 1871 წლის სამარცხვინო წაგებისთვის სამაგიეროს გადახდა სწყუროდა, არ დაარღვევდა შეთანხმებას. ამიტომ, სამხედრო-სტრატეგიული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, გერმანია არ დაელოდა პოტენციური მოწინააღმდეგის რეაქციას და 21 ივლისს ომი გამოუცხადა საფრანგეთს. ავსტრია-უნგრეთი, რომლის აგრესიულმა მოქმედებებმა სერბეთის წინააღმდეგ აღაშფოთა ევროპა, აგვიანებდა რუსეთისთვის ომის გამოცხადებას. ამ პაუზის უკან დიპლომატიური ფანდი იმალებოდა: იტალიამ, რომელიც გერმანიასა და ავსტრია-უნგრეთთან ერთად სამთა კავშირში შედიოდა, თავისი სამოკავშირეო ვალდებულებები ომის თავდაცვითი მიზნებით შემოფარგლა. ის ფაქტი, რომ არა რუსეთმა გერმანიას, არამედ გერმანიამ გამოუცხადა ომი

ჯერ რუსეთს და შემდეგ კი საფრანგეთს, იტალიას ათავისუფლებდა მოკალეობისგან, ებრძოლა თავისი მოკავშირეების მხარეზე. ამიტომ ავსტრია დროს ჭიმავდა, რუსეთის მხრიდან თავდასხმას ელოდებოდა. მაგრამ, სამხედრო მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ის მაინც იძულებული გახდა 24 ივლისს პირველ გამოეცხადებინა ომი რუსეთისთვის. იტალიამ მაშინ ნეიტრალიტეტის პოლიტიკა აირჩია, ხოლო მოგვიანებით, 1915 წელს, ჩაერთო ომში და ანტანტის მხარეზე იბრძოდა. საქმე ისაა, რომ იტალია მერყეობდა, ვერ გადაეწყვიტა, ვინ აერჩია მოკავშირედ. მას ტერიტორიული პრეტენზიები ჰქონდა როგორც საფრანგეთთან, ნიცის გამო, ასევე ავსტრია-უნგრეთთან, ტრიესტისა და სამხრეთ ტიროლის გამო. ასე რომ, გამოვიდოდა რა სამთა კავშირიდან, იტალიას არჩევნის გაკეთების საშუალება ეძლეოდა — მოკავშირედ აერჩია ის მხარე, რომელსაც გამარჯვების მეტი შანსი ექნებოდა.

დიდი ბრიტანეთი საფრანგეთთან მოკავშირეობის ხელშეკრულებით — „გულითადი კავშირით“, ანუ ანტანტით იყო დაკავშირებული, მაგრამ, რამდენადაც მას ცენტრალურ აზიასა და შორეულ აღმოსავლეთში სერიოზული უთანხმოება ჰქონდა რუსეთთან, ბრიტანეთის მთავრობა ომში ჩართვას არ ჩქარობდა. მაგრამ, როდესაც გერმანიის არმიამ, იმის გამო, რომ საფრანგეთის მხრიდან საზღვარი, საინჟინრო თვალსაზრისით, ძლიერად იყო გამაგრებული და სწორედ იქ იყო თავმოყრილი მოწინააღმდეგის ყველაზე ბრძოლისუნარიანი ძალები, გადაწყვიტა, ნეიტრალური ბელგიის ტერიტორიიდან იერიში მიეტანა პარიზზე, ლონდონმა ულტიმატუმის ტონით მოთხოვა გერმანიას, პატივი ეცა ამ ქვეყნის ნეიტრალიტეტისთვის და გამოეყვანა თავისი ჯარი. მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობისა და გენერალური შტაბის სტრატეგიული გათვლები ბრიტანულ ნეიტრალიტეტს ემყარებოდა, გერმანიამ ბრიტანეთის მოთხოვნას ყურადღება არ მიაქცია.

22-დან 23 ივლისის დამეს დიდმა ბრიტანეთმა ომი გამოუცხადა გერმანიას. 1 აგვისტოს ანტანტას შეუერთდა ბრიტანეთის მოკავშირე იაპონია. იმ დროისთვის ნეიტრალური რუმინეთი, მიუხედავად იმისა, რომ მისი მეფე, ჰოენცოლერნების დინასტიის წარმომადგენელი, კარლოს I ამოდ ცდილობდა მთავრობის დაყოლიებას, გერმანიისა და ავსტრიის მხარეზე ჩაბმულიყვნენ საომარ მოქმედებებში, მოგვიანებით ანტანტას მხარეზე ჩაერთო ომში. გერმანიამ და ავსტრიამ, თავის მხრივ, მოკავშირეობაზე დაიყოლიეს ოსმალეთის იმპერია და ბულგარეთი. 1917 წელს, როდესაც საბოლოოდ გაირკვა

მსოფლიო ომის შედეგები, ანტანტას მოკავშირე გახდა ამერიკის შეერთებული შტატები.

ამგვარად, მნიშვნელოვანი უპირატესობა, როგორც შეიარაღებული ძალებისა და მოსახლეობის, ასევე ეკონომიკური მასშტაბების თვალსაზრისითაც, ანტანტის მხარეზე იყო. გერმანელი ჯარისკაცების სამხედრო მომზადება და სიმამაცე, გერმანელი გენერლებისა და ოფიცრების მაღალი პროფესიონალიზმი მოწინააღმდეგის ამ კოლოსალურ უპირატესობას ვერ გადაწონიდა. ორ ფრონტზე გაშლილი ომის კომძარი, რომლისაც ასე ეწინოდა ბრძენ პოლიტიკოს ოტო ბისმარკს და ამის თაობაზე აფრთხილებდა კიდევ გერმანიას, რეალობა გახდა, რამაც მისი დამარცხება განაპირობა. ასე რომ, ჩაება რა ომში, რუსეთი გააზრებულად, მტკიცე პრაგმატული გათვლით მოქმედებდა.

და მაინც, რუსეთისთვის ეს ომი არანაკლები კატასტროფული შედეგებით დამთავრდა, ვიდრე გერმანიისთვის. საგაზეთო პუბლიკაციებში ხშირად შეხვდებით მოსაზრებას, რომ ამ ომში რუსეთი დამარცხდა: ეს, რა თქმა უნდა, აბსურდული მოსაზრებაა — ერთის დამარცხების შემთხვევაში გამარჯვებული ხდება მეორე მხარე. დამარცხდნენ რუსეთის მოწინააღმდეგეები, ომის გამჩალებლები. მათზე გამარჯვება, ძირითადად, მოპოვებულ იქნა რუსი ჯარისკაცების მსხვერპლად გაღებული სისხლით, რომლებმაც გერმანიისა და ავსტრია-უნგრეთის ცოცხალი ძალის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაანადგურეს. თუმცა, როდესაც 1919 წელს ვერსალის სამშვიდობო კონფერენციაზე გამარჯვებულები ტერიტორიებს ინაწილებდნენ, რუსეთი ამ განაწილებაში მონაწილეობას არ იღებდა.

ვერსალში მისი დელეგაციის არყოფნის მიზეზი არა მარტო ყოფილი მოკავშირეების უსამართლობა იყო: რუსეთის კონფერენციაში მონაწილეობისგან აცილების საბაბი გახდა, გერმანიისა და ავსტრიის განადგურების წინ, მისი გამოსვლა ომიდან და ბრესტის ზავის დადება. ცნობილია, რომ ბრესტ-ლიტვის სამშვიდობო ხელშეკრულებას წინ უსწრებდა რევოლუციური კატასტროფა: წმინდა იმპერატორის ნიკოლოზ II იძულებითი გადადგომა ტახტიდან — საიმპერატორო სახლის წევრების, დიდ თავადთა ინტრიგების, უმაღლესი სამხედრო მხედართმთავრების დაუფარავი დალატისა და იმ პოლიტიკური ოპოზიციონერების შეთქმულების გამო, რომლებიც 1917 წლის თებერვლის საბედისწერო დღეებში აშკარა რევოლუციონერები აღმოჩნდნენ. მრავალვნიებული მეფე გადადგა თავისი ძმის, დიდი თავადის

მიხეილ ალექსანდრეს ძის სასარგებლოდ, რომელმაც საიმპერიო ძალაუფლებაზე უარი განაცხადა. იმ დროისთვის დათხოვილი სახელმწიფო ღუმის დეპუტატების უმნიშვნელო წარმომადგენლობამ თავრიზის სასახლეში კრება გამართა და შექმნა დროებითი მთავრობა, რომლის შემადგენლობა შეათანხმეს იმავე დარბაზში სასწრაფოდ ჩამოყალიბებულ მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოს დეპუტატებთან. ამით საფუძველი ჩაეყარა ახალ რუსულ არეულობას, რომლის ტალღაზეც, თითქმის ერთი წლის შემდეგ, პეტროგრადში ხელისუფლებაში მოვიდა პარტია, რომლის ლიდერი დიდი ომის დასაწყისისთანავე თავისი ქვეყნის დამარცხების მომხრე იყო ამ ომში და გამოთქვამდა იმედს (რომელიც სავსებით გამართლდა), რომ რუსეთში ხალხთა შორის ომი სამოქალაქო ომში გადაიზრდებოდა. თანაც, 1918 წელს, ბრესტის ხელშეკრულების დადების დროს, სახალხო კომისრების საბჭო (რომელმაც გადააყენა ისეთივე თვითმარქვია დროებითი მთავრობა, როგორიც თვით იყო), ომის გაგრძელებისთვის შხადაც რომ ყოფილიყო (რისკენაც მას უბიძგებდა ბოლშევიკების ლიდერების უმრავლესობა), მოკლებული იყო ამ შესაძლებლობას: მეფის ჩამოგდების შემდეგ დაწყებულმა მოქმედი არმიის დაშლის პროცესმა, ერთ წელიწადში ლოგიკურ ფინალს მიაღწია - მასობრივი დეზერტირობა და ფრონტის რღვევა გამოიწვია.

რუსეთის იმპერიის დაცემა თავის დროზე ნაწინასწარმეტყველები იყო პროფეტიკულად ღირსი სერაფიმე საროველის, ხოლო ისტორიოსოფიურად — კ.ნ. ლეონტიევის მიერ, ასევე პოეტურადაც — მ.ი. ლერმონტოვის ახალგაზრდულ, თითქმის ბავშვობის დროინდელ ლექსში: «დადგება ჟამი, რუსეთისთვის შავბნელი ჟამი; ოდეს გვირგვინი მეფეების ძირს დაეცემა; ბრბო დაივიწყებს მის სიყვარულს წინარე ჟამის, და მრავალთ საზრდოდ სიკვდილი და სისხლი გადაიქცევა».

რუსეთის ომში ჩაბმის შემდეგ მოვლენების განვითარების პოლიტიკური პროგნოზი დეტალურად წინასწარ განჭვრიტა გამოცდილმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ, ყოფილმა შინაგან საქმეთა მინისტრმა პ.ნ. დურნოვომ. ის ალექსანდრე III დროს დაწყებული რუსეთისა და რუსპუბლიკური საფრანგეთის დაახლოების პროცესის წინააღმდეგი იყო და წინამორბედი მეფობის დროინდელი გერმანოფილური ორიენტაციის რუსული დიპლომატიის დაბრუნებისკენ მოუწოდებდა. 1914 წლის თებერვალში, ხელმწიფის სახელზე გადაცემულ „ბარათში“, დურნოვო აფრთხილებდა, რომ გერმანიასთან ომში რუსეთს «გერმანული თავდაცვის ყველაზე ძლიერი ხაზის გატარების როლი» დაეკისრება,

და რომ «წარუმატებლობის შემთხვევაში... სოციალური რევოლუცია, მისი ყველაზე უკიდურესი გამოვლინებით, ჩვენთან გარდაუვალია... სოციალისტური ღოზუნგები ერთადერთი საშუალებაა, რასაც შეუძლია მოსახლეობის ფართო მასების გამოღვიძება და ერთ მუშტად შეკვრა; თავდაპირველად „შავი“ გადანაწილება, შემდეგ კი მთელი ქონებისა და ფასეულობების საყოველთაო გაყოფა. დამარცხებული არმია, რომელმაც ომის დროს თავისი საკადრო შემადგენლობის ყველაზე სანდო ნაწილი დაკარგა და უმეტესწილად მიწისადმი გლეხური ლტოლვით ხასიათდება, იმდენად დემორალიზებული აღმოჩნდება, რომ კანონიერებისა და წესრიგის ბურჯი ვეღარ იქნება. საკანონმდებლო დაწესებულებები და ხალხის თვალში ნამდვილ ავტორიტეტს მოკლებული ოპოზიციურ-ინტელიგენტური პარტიები ვეღარ შეაჩერებენ მათ მიერვე აღზევებული ხალხის მღელვარებას და რუსეთი ჩავარდება ანარქიის წყვდიადში, საიდანაც გამოსავლის გზების წინასწარ განჭვრეტაც კი შეუძლებელია».

იგი მართალიც აღმოჩნდა. იმპერატორი ნიკოლოზ II გერმანიასთან ომის სამიმროვებას აცნობიერებდა. ნებისმიერ შემთხვევაში, მას არ სურდა რუსეთის ჩაბმა ამ ომში, მაგრამ ავსტრიის მთავრობის მიერ ერთმორწმუნე სერბეთისთვის, შემდეგ კი გერმანიის მიერ თავად რუსეთისთვის წაყენებულმა ულტიმატუმმა, არჩევანი არ დაუტოვა: მოკვდავი ადამიანი თავისი ქმედებების ყველა შესაძლო შედეგს წინასწარ ვერ გათვლის, მაგრამ ქრისტიანი ყველა ვითარებაში ქრისტიანული სინდისის კარნახით უნდა მოქმედებდეს. 1914 წლის ივლისში იმპერატორი ნიკოლოზ II სინდისიერად მოიქცა — სერბეთი დასაგლეჯად არ გაიმეტა.

ხალხური სიბრძნის თანახმად: „კაცი ბჭობდა, ღმერთი იცინოდაო“. ღმრთის განგებას რუსეთი მისთვის განკუთვნილი გზით მიყავდა. თავის დროზე დიდმა სახელმწიფო მოღვაწემ კ.პ. პობედონოსცევმა მრავალმნიშვნელოვანი სიტყვები წარმოთქვა: „რუსეთი რომ არ დაჭაობდეს, უნდა მოყინო“. მას, რა თქმა უნდა, მხედველობაში სულაც არ ჰქონდა ისეთი მოყინვა, როგორც ატანაც რუსეთს სინამდვილეში მოუწია. მაგრამ რუსეთმა ამ გამოცდას გაუძლო.

რაც შეეხება რუსეთისთვის მსოფლიო ომის შედეგებს: როგორც ამ ომში ერთ-ერთმა გამარჯვებულმა, საფრანგეთის მარშალმა ფ. ფომმა აღნიშნა, ვერსალის საზავო ხელშეკრულება, რამდენადაც მან ვერ გადაჭრა ქვეყნებს შორის არსებული ომის გამომწვევი უთანხმოებები, აღმოჩნდა არანამდვილი მშვიდობა, არამედ მხოლოდ დროებითი

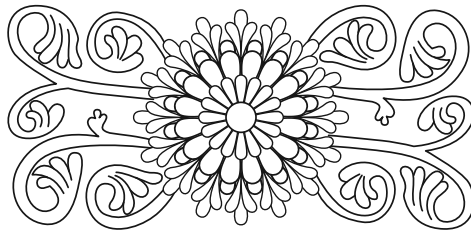
ზავის ხელშეკრულება. 20 წლის შესვენების შემდეგ ომი განახლდა. განახლდა თითქმის იმავე მონაწილეებით, როგორც მსოფლიო-ისტორიული დრამის პირველ აქტში და 1945 წელს რუსეთისა და მისი მოკავშირეებისთვის ტრიუმფალური გამარჯვებით დამთავრდა. მაგრამ ეს უკვე სხვა ისტორიაა.

თანამედროვეობასა და ასი წლის წინანდელ მოვლენებს შორის პარალელის გავლება არ შეიძლება. არ შეიძლება იმიტომ, რომ ამჟამად არ არიან ისეთი შეშლილები და უგუნურები, რომლებიც გარისკავენ და გააჩაღებენ მსოფლიო ომს ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ. მაგრამ ერთი რამით მაინც ეხმიანებიან ეპოქები ერთმანეთს: როგორც 1914 წელს, რუსეთი ისევ უწევს მფარველობას ხალხს, რომელიც აგრესიის მხვერპლი გახდა; ხალხს, რომლის საკმაო ნაწილი ჩვენი ერთმორწმუნეა — სირიელი მართლმადიდებელი ქრისტიანები, რომლებსაც, როგორც ამ ქვეყნის სხვა რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენლებს, ამ კონფლიქტში რუსეთის მონაწილეობის გარეშე განადგურება, გაძევება ან, ყველაზე მცირე, დამამცირებელი უუფლებობა ემუქრებოდა.

თარგმანი* *თამარ ფანცულაიასი.*

* თარგმნილია ტექსტიდან: Протоиерей Владислав Цыпин, Так кто же начал первую мировую войну?! <http://www.pravoslavie.ru>. 2016.

მიხაილ ჩისტინ

1936-38 წლების მოსკოვის პროცესები: სხვაგვარად- მოაზროვნეთა თუ მხუთი კოლონის განადგურება?

გარდაქმნის შემდგომ პერიოდში ჩვენს ქვეყანაში სათავეში მოვიდნენ პოლიტიკური ძალები, რომლებიც “მსოფლიო საზოგადოებრიობის” მხარდაჭერით სარგებლობდნენ. საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში მიღებული ყველა ძირითადი გადაწყვეტილება შეთანხმებული იყო მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების მთავრობებთან, რაც რუსეთის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. ამჟამად, ყირიმისა და სევასტოპოლის რუსეთთან ხელახლა შემოერთების შემდეგ, გააქტიურდა დასავლეთზე ორიენტირებული პოლიტიკური გაერთიანებების საქმიანობა, რომლებიც საკუთარ თავს “დემოკრატებსა” და “ლიბერალებს” უწოდებენ. მათი მიზანია, დააბრუნონ რუსეთი მათი მმართველობის 90-ან წლებში.

ამასთან დაკავშირებით, უდავოდ აქტუალურია იმ ძალთა საქმიანობის ანალიზი, რომლებსაც ხელისუფლებასთან საბრძოლველად უცხო სახელმწიფოების იმედი აქვთ. მეტად მნიშვნელოვანია, პასუხი მოვძებნოთ კითხვაზე: იბრძვიან თუ არა ისინი ჩვენი სახელმწიფოს ან, როგორც თავად ამბობენ, რეჟიმის წინააღმდეგ, მაშინ, როდესაც დასავლეთის ქვეყნები, მათი აზრით, “დემოკრატიისთვის” ბრძოლაში მხარდაჭერას უცხადებენ და რეალურად ეხმარებიან მათ? ამ კუთხით, განსაკუთრებულ ყურადღებას “მემარჯვენე-ტროცკისტული” ბლოკი იმსახურებს, რომლის საქმიანობაშიც უამრავი “თეთრი ლაქაა”.

საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სივრცეში, თავად მემარცხენე მოძრაობის შიგნითაც კი, 1936-38 წლების პროცესების თემა (ტროცკ-

¹ Михаил Чистый, аспирант Исторического факультета МГУ, Московские процессы 1936 – 1938 гг.: разгром инакомыслящих или пятой колонны? 2016.

ისტულ-ზინოვიევი ცენტრი, ტროცკისტული პარალელური ცენტრი, მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკი) ერთ-ერთი ყველაზე სადისკუსიო თემაა. ჯერ კიდევ 1956 წელს ჩატარებულ სპპ² XX ყრილობაზე ცდილობდნენ შეემუშავებინათ მოსაზრება, რომლის თანახმად, ტროცკისტებმა და ბუხარინელებმა კავშირი გაწყვიტეს ტროცკისტთან და 1937 წლისთვის ი.ბ. სტალინის მხარეზე გადავიდნენ. ნ.ს. ხრუშჩოვმა ზემოხსენებულ ყრილობაზე გაკეთებულ მოხსენებაში განაცხადა, რომ, თითქოს, ისინი ჯაშუშები, მავნებლები და შეთქმულები არ იყვნენ, რომ არ არსებობს მათი ანტისაბჭოთა საქმიანობის დამადასტურებელი არავითარი მტკიცებულება, გარდა მათი საკუთარი აღიარებისა, რომელიც გამომძიებლების მიერ წამების საფუძველზეა მოპოვებული. გორბაჩოვის დროინდელ “გარდაქმნის” პერიოდში მოსკოვიური პროცესების ყველა ფიგურანტი რეაბილიტირებულ იქნა. ბურჟუაზიული და მემარცხენე მკვლევრების გარკვეული ნაწილი თავისი პოზიციის ძირითად თეზისს ასე აყალიბებს: ტროცკისტები და ბუხარინელები ხელისუფლების ბიუროკრატიულ გადაგვარებას უპირისპირდებოდნენ და საზოგადოების დემოკრატიზაციისთვის იბრძოდნენ, ხოლო ი.ბ. სტალინმა, თავისი ბუნებრივი დიქტატორული ჩვევებიდან გამომდინარე, ისინი, თითქოს-და, თავიდან მოიცილა.

დღეისთვის უკვე გამოვლენილია დოკუმენტების საკმაოდ დიდი რაოდენობა, რომლებიც ადასტურებენ ტროცკისტებისა და ბუხარინელების დანაშაულებრივ საქმიანობას. ისინი მართლაც გარეული აღმოჩნდნენ ყველა იმ დანაშაულში, რაშიც მათ 1936-38 წლების პროცესებზე ბრალი ოფიციალურად წაუყენეს. რა თქმა უნდა, ბევრი გადახრაც იყო, მაგალითად, როდესაც ადგილობრივი ხელისუფლება ერთმანეთს “ეჯიბრებოდა”, ვინ უფრო მეტი რაოდენობის კონტრრევოლუციონერებს გამოავლენდა ან ფიზიკურად გაანადგურებდა. ყოველივე ეს დაგმობილ იქნა ჯერ კიდევ ი.ბ.სტალინის დროს, რაზეც საუბარია ისეთ დოკუმენტებში, როგორცაა სსრპ სპს³ და სპპ(ბ) 1937 წლის 28 აპრილის დადგენილება, მათი 1938 წლის 17 ნოემბრის ერთობლივი დადგენილება, ასევე, პოლიტიბიუროს მიერ 1937 წლის 5 მაისს სსრპ გენერალური პროკურორის ა.ი. ვიშინსკისთვის წარდგენილი წინადადება, რომელიც ეხებოდა არასაკმარისი მტკიცებულებების საფუძველზე

² საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია.

³ სახალხო კომისართა საბჭო.

უსამართლოდ მსჯავდებულების, დონბასის ინჟინრებისა და ტექნიკოსების, ზოგიერთი სასამართლო განაჩენის გადასინჯვას. იმ დროისთვის კი, მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკი, რომელსაც თავისი წარმომადგენლები ჰყავდა პარტიაში, სახელმწიფო აპარატში, წითელ არმიაში, შინსახკომსა⁴ და ადგილობრივ უჯრედებში, სახელმწიფოს წინააღმდეგ ძირგამომთხრელ საქმიანობას აქტიურად ეწეოდა. იგი გერმანიისა და იაპონიის მხარდაჭერით სარგებლობდა და წარმატების შემთხვევაში მზად იყო მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და ტერიტორიულ დათმობებზე წასულიყო.

ჩვენი აზრით, მოვლენათა რეალური სურათის დადგენის მიზნით, მიზანშეწონილია, უკანასკნელ წლებში გამოცემული სამამულო და უცხოური წყაროების გამოყენების საფუძველზე, სპაპ XX ყრილობის დროიდან საზოგადოებაში დანერგილი მითები თანმიმდევრობით უგულვებელვყოთ.

მითი 1. 1930-ან წლებში ტროცკისტები და ბუხარინის მიმდევრები სტალინური რეჟიმისთვის არავითარ საფრთხეს არ წარმოადგენდნენ. უფრო მეტიც, ბევრმა ტროცკისტთა რიგები დატოვა, ი.ბ. სტალინის მხარეზე გადავიდა და პარტიასა და სახელმწიფო აპარატში საკვანძო თანამდებობები დაიკავა.

სინამდვილეში კი, ჯერ კიდევ 1920-ან წლებში ტროცკის მომხრეები კონსპირაციულ ჯგუფებს აყალიბებდნენ და მათი მეშვეობით ანტისტალინურ გეგმებს ამზადებდნენ. საიდუმლო შეკრებებზე აქტიურად მონაწილეობდა ტროცკის ვაჟიშვილი ლევ სედოვი. თავად ლევ დავითის ძემ 1938 წელს, შვილის გარდაცვალების შემდეგ გამოცემულ ბროშურაში “ლევ სედოვი: შვილი, მეგობარი, მებრძოლი” აღნიშნა, რომ ჯერ კიდევ 1923 წელს მისი შვილი “აქტიურად ჩაება ოპოზიციურ საქმიანობაში. სწრაფად აითვისა შეთქმულთა საქმიანობის, არალეგალური შეკრებების, საიდუმლო ბეჭდვისა და ოპოზიციური დოკუმენტების გავრცელების ხელოვნება”. შესაბამისად, ამ ბროშურაში საუბარია ხელისუფლებისთვის ბრძოლაში კანონსაწინააღმდეგო მეთოდების გამოყენებაზე.

აღნიშნულმა ტენდენციამ განვითარება ჰპოვა 1930-ან წლებში. ტროცკის ყოფილმა თანამებრძოლებმა (რადეკი, პიატაკოვი, კამენევი, ზინოვიევი) ფორმალურად გაწყვიტეს მასთან კავშირი — საჯარო გამოსვლებში სამარცხვინოდ გმობდნენ ლევ დავითის ძეს, ხოლო ტროცკი, თავის მხრივ, ყოფილ თანამოაზრეებს ღალატში

⁴ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი.

ადანაშაულებდა. მაგრამ ეს ურთიერთობის მხოლოდ გარეგნული მხარე იყო. სინამდვილეში ისინი პარტიის შეცდომაში შეყვანის ტაქტიკას იყენებდნენ – ირგებდნენ საბჭოთა ხელისუფლების მომხრეთა ნიღბებს და იკავებდნენ საპასუხისმგებლო თანამდებობებს, სსრპ ხელმძღვანელობის ზურგს უკან კი ტროცკისტთან კავშირს არ წყვეტდნენ და შეთქმულების გეგმებზე მუშაობდნენ. ამ მოსაზრებას ადასტურებს შემდეგი ფაქტები და დოკუმენტები: 1980 წელს ისტორიკოსმა ჯ. არჩ გეტიმ, ჰარვარდის უნივერსიტეტის ჰიუსტონის ბიბლიოთეკაში ტროცკის არქივში აღმოაჩინა მის მიერ 1930-იან წლებში რადეკის, სოკოლნიკოვისა და გოლცმანისთვის გაგზავნილი წერილების საფოსტო ქვითრები. ყველაზე მეტი წერილი 1932 წელს იყო გაგზავნილი. მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკი სწორედ იმ დროს ჩამოყალიბდა. არადა, ზემოჩამოთვლილმა პირებმა, თითქოს, სწორედ იმ პერიოდში გაწყვიტეს ლ.დ. ტროცკისტთან კავშირი და ბრძოლა შეწყვიტეს. ხსენებულ წერილებში საუბარია სწორედ ი.ბ. სტალინთან ბრძოლის ტაქტიკაზე, რასაც ადასტურებს 1932 წელს ტროცკის არქივში ისტორიკოს პიერ ბრუეს მიერ აღმოჩენილი ლევ სედოვის მამისადმი გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილი. “[ბლოკი] ჩამოყალიბებულია. მასში გაერთიანდნენ ზინოვიელები, სტენ-ლომინაძის ჯგუფი და ტროცკისტები... ზ-სა და კ-ს განცხადება, მათ მიერ 1927 წელს ჩადენილი უდიდესი შეცდომის თაობაზე, გაკეთებულ იქნა ბლოკის თაობაზე ჩვენებთან მოლაპარაკებების დროს, უშუალოდ ზ-სა და კ-ს გადასახლების წინ” (შენიშვნა: ზ და კ – ზინოვიევი და კამენევი).

თავის დროზე ნ. ბუხარინის თანამებრძოლი იყო შვეიცარელი კომუნისტი და კომინტერნის აღმასრულებელი კომიტეტის წევრი ჟ. ემბერ-დრო. 1971 წელს, თავის მოგონებებში, ის იხსენებს ბუხარინთან ბოლო შეხვედრას, რომლის დროს საკმაოდ ხანგრძლივი საუბარი შედგა. შვეიცარიელი კომუნისტის სიტყვებით, ბუხარინმა მას აცნობა, რომ “მისი ჯგუფი ზინოვიევი-კამენევის ფრაქციასთან კავშირს არ წყვეტს, რათა კოორდინირებულად იბრძოლონ სტალინის ძალაუფლების წინააღმდეგ”. ემბერ-დროსთვის ეს კავშირი მიუღებელი აღმოჩნდა, რადგანაც ბუხარინელები თავის დროზე ტროცკისტების პროგრამას მიუღებლად თვლიდნენ და გამარჯვების შემდეგ პოლიტიკურ აზრთა სხვადასხვაობა შესაძლოა განხეთქილების მიზეზი გამხდარიყო. იგი იქვე აღნიშნავს, რომ ბუხარინმა ასევე აცნობა, ”რომ მათ სტალინის მოსაშორებლად გადაწყვიტილი

ჰქონდათ ინდივიდუალური ტერორის გამოყენება.”

აუცილებლად უნდა დავიმოწმოთ ბუხარინის ერთ-ერთი თანამებრძოლის, რომელმაც XX საუკუნის ბოლომდე იცოცხლა, ვალენტინ ასტროვის პუბლიკაციაც. 1993 წლის 27 თებერვალს გაზეთ “იზვესტიაში” იგი იხსენებდა, რომ 1931 წლის ზაფხულში ბუხარინმა “პირდაპირ, დაუფარავად განაცხადა, რომ აუცილებელია სტალინის ფიზიკური განადგურება”. ასტროვის თანახმად, ბუხარინმა, “სტალინური ხელმძღვანელობის წინააღმდეგ და პარტიის ლენინური კურსის შეცვლის” მიზნით, ტროცკისტებთან ბლოკში გაერთიანების საკითხი დააყენა. მეტად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ასტროვმა ამის თაობაზე 1990-ანი წლების დასაწყისში დაწერა, მაშინ, როდესაც პრესაზე ზემოქმედებდა ის ძალა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების მტრების უდანაშაულობის დამტკიცებას ცდილობდა.

ამგვარად, ტროცკისა და ბუხარინის მომხრეები გაერთიანდნენ. მათ განახორციელეს თავდასხმები ი.ბ. სტალინზე, ვ.მ. მოლოტოვსა და კ.ე. ვოროშილოვზე; მათი ინიციატივით 1934 წელს მოკლეს ს.მ. კიროვი; წითელ არმიამი ჰყავდათ ნდობით აღჭურვილი პირები, რომელთა დახმარებით 1937 წელს სამხედრო გადატრიალების მოწყობას იმედოვნებდნენ. მათი თანამოაზრეები იყვნენ ტუხაჩევსკი, იაკირი, უბორევიჩი და სხვ. თუმცა, ეს საკითხი ცალკე სტატიის თემაა.

მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკი არ დაკმაყოფილდა მიღწეულით და საწარმოო და სატრანსპორტო ობიექტებზე საბოტაჟისა და მავნებლობის კომპანია გააჩაღა. თუ როგორ მიმდინარეობდა საბოტაჟი, კარგად ჩანს ამერიკელი ინჟინრის ჯ. ლიტლჰეიჯის მემუარებიდან “საბჭოური ოქროს ძიებაში”. იგი აღწერს, რა ქაოსთან და უწყესრიგობასთან ჰქონდა საქმე ურალის მადარობებში. საწარმოს პერსონალთან მისმა ახსნა-განმარტებითმა მუშაობამ შედეგი გამოიღო, სიტუაცია საგრძნობლად გამოსწორდა. მაგრამ ურალის პარტიული კომისიის ხელმძღვანელის ი. კაბაკოვის ჩარევის შემდეგ, რომელიც მოქმედებდა მძიმე მრეწველობის სახკომის მოადგილის გ.ლ. პიატაკოვის მითითებით, მდგომარეობა ისევ კრიტიკული გახდა. ანალოგიური მდგომარეობა აღინიშნებოდა ყაზახეთში რიდერის რკინისა და თუთიის საბადოებზე. საბოლოო ჯამში, საწარმოო მაჩვენებლებმა დაიკლო, დარგმა ზარალი განიცადა.

მითი 2. ტროცკი, ბუხარინი და მათი მომხრეები გერმანიასა და

იაპონიასთან არ თანამშრომლობდნენ. უფრო მეტიც, თავის ნაშრომებში ტროცკი აცხადებდა, რომ მოსალოდნელ ომში ის სსრპ-ის მხარეს დაიჭერდა; პერიოდულად სტალინსა და ჰიტლერს შორის ტოლობის ნიშანს სვამდა; გერმანიაში 1930-ანი წლების დასაწყისში ანტიფაშისტური მოძრაობის განხეთქილებაში სტალინს ადანაშაულებდა კიდეც.

რა თქმა უნდა, ლ.დ. ტროცკი თავის შრომებში ყოველივე ზემოჩამოთვლილზე წერდა. მაგრამ, იმავდროულად, თავისი მოღვაწეობის სხვა მხარეებზე ღუშდა. ასე მაგალითად, ჯერ კიდევ 1927 წელს, როდესაც საბჭოთა კავშირს ომის საფრთხე დაემუქრა, მან დაუფარავად მოუწოდა “აღედგინათ კლემანსოს ტაქტიკა, რომელიც... საფრანგეთის მთავრობის წინააღმდეგ გამოვიდა იმ დროს, როცა გერმანელები პარიზიდან ოთხმოც კილომეტრში იმყოფებოდნენ”. უფრო მეტიც, ტროცკი მაშინაც არ უარყოფდა თავის სიტყვებს, როდესაც 1927 წლის 11 ივლისს ორჯონიკიძისადმი მიწერილ წერილში პორაჟენცობის არსს ხსნიდა: პორაჟენცობა ნიშნავს “მტრული კლასის ხელში მყოფი “საკუთარი” სახელმწიფოს დამარცხების ხელისშეწყობას”. ზუსტად იმავე აზრს ავითარებდა იგი ლიბერალ გერმანელ მწერალთან ემილ ლუდვიგთან პრინცის კუნძულებზე შეხვედრის დროს. მწერალმა აღნიშნული საუბრის შინაარსი გადმოსცა თავის წიგნში “ცხოვრების ძღვენი”. ტროცკიმ განაცხადა, რომ რუსეთი თითქოს ჩიხში აღმოჩნდა, ხუთწლიანმა გეგმამ და ინდუსტრიალიზაციამ წარუმატებლობა განიცადა. კითხვაზე, რამდენი მიმდევარი ჰყავს რუსეთში, ტროცკიმ უპასუხა, რომ რთულია ზუსტი რაოდენობის განსაზღვრა, რადგან ისინი დაქსაქსულნი არიან და იატაკქვეშეთში მუშაობენ. ემილ ლუდვიგის კითხვაზე, როდისთვის იმედოვნებენ ტროცკი და მისი მომხრეები ღიად მოქმედების დაწყებას, პასუხი ასეთი იყო: “როდესაც სასურველი გარე-პირობები შეიქმნება. ეს შეიძლება იყოს ომი ან ახალი ინტერვენცია – მაშინ ჩვენი სტიმული მთავრობის სისუსტე იქნება”.

არჩეული ტაქტიკა იმის იდენტურია, რომელიც გენერალმა ანდრე ვლასოვმა დიდი სამამულო ომის წლებში გამოიყენა – უცხოელი დამპყრობლების დახმარებით თავის მთავრობასთან ბრძოლა. რა არის ეს, თუ არა მოღალატეობა...

ქვემოთ ჩვენ მოვიყვანთ საყურადღებო ცნობებს, რომლებიც ადასტურებენ 1930-ან წლებში ტროცკისტულ-ბუნხარინული ძალების გერმანელებთან და იაპონელებთან თანამშრომლობას. ასე,

მაგალითად, 1937 წლის 20 თებერვალს გაზეთმა “შიაკო”-მ გამოაქვეყნა იაპონიის მთავრობის საგეგმო-საბიუჯეტო კომისიის სხდომის ანგარიში. ამ სხდომაზე იაპონიის სამხედრო მინისტრს, გენერალ სუგაიამუს დეპუტატმა იოსიდამ ჰკითხა, ციმბირის რკინიგზის გამტარიანობაზე თუ ჰქონდა რაიმე ინფორმაცია. მინისტრმა დადებითად უპასუხა და დაუმატა, რომ შესაბამისი ინფორმაცია მიიღო “რუსეთში მთავრობასთან... ოპოზიციაში მყოფი ელემენტებისგან”. პუბლიკაციის შემდეგ გაზეთი საიდუმლო ინფორმაციის გამჟღავნებისთვის დააჯარიმეს, ხოლო მისი რედაქტორი, სამხედრო მინისტრის მოთხოვნით, გადაადგა.

არსებობს ტროცკისტებისა და ჰიტლერელების თანამშრომლობის დამადასტურებელი ფაქტების საკმაოდ დიდი რაოდენობა. თქვენს ყურადღებას გაგამახვილებთ ესპანელი ტროცკისტების ორპირობაზე, კერძოდ, მარქსისტული გაერთიანების მუშათა პარტიაზე (მმმპ), რომელსაც სათავეში ტროცკის ერთ-ერთი მეგობარი ანდრეს ნინი ედგა. სიტყვიერად ისინი სოციალისტური გარდაქმნების ფორსირების მომხრეები იყვნენ, ესპანეთის კომპარტიის ხელმძღვანელობას ადანაშაულებდნენ მუშათა კლასის ინტერესების ღალატში და ფორმალურად შედიოდნენ სახალხო ფრონტის შემადგენლობაში, რომელიც ფრანკოს მემბოხეებს უპირისპირდებოდა. უფრო მეტიც, ა. ნინს სწორედ იმ მომენტში ეკავა იუსტიციის მინისტრის თანამდებობა კატალონიაში, როდესაც ფრანკომ აჯანყება დაიწყო. იმავედროულად რესპუბლიკურ მთავრობას აკრიტიკებდნენ. ერთი შეხედვით, გარეგნულად ჩანდა, რომ ეს მემარცხენე ძალების შიგნით არსებული წინააღმდეგობების შედეგია, თუმცა მთავარი მაინც ის იყო, რომ ყველა ფაშიზმის მოწინააღმდეგე იყო, მაგრამ 1937 წლის ზაფხულში, გადაამწყვეტ მომენტში, ესპანელმა ტროცკისტებმა ბარსელონის რესპუბლიკური მთავრობის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყეს. გაირკვა, რომ მმმპ ფრანკოსთან საიდუმლოდ თანამშრომლობდა. 1937 წლის 23 ოქტომბერს ბარსელონის პოლიციის უფროსმა, პოდპოლკოვნიკმა ბურილიომ გამოაქვეყნა, შემთხვევით ხელში ჩაგარდნილი, საიდუმლო დოკუმენტები, რომლებიც მმმპ-ს შეთქმულებას ეხებოდა. ამ დოკუმენტებიდან ცხადი ხდებოდა, რომ ორგანიზაცია ფაშისტების სასარგებლოდ ჯაშუშურ საქმიანობას ეწეოდა, რესპუბლიკური არმიის საბრძოლო მასალის გადაზიდვის საბოტაჟს და ფრონტზე სამხედრო ოპერაციებს აწყობდა.

მმმპ ასევე სარგებლობდა გერმანიის მხარდაჭერით, რის შეს-

ახეზაც თავის მემუარებში “სპეცოპერაციები. ლუბიანკა და კრემლი. 1930-1950 წლები” პ.ა. სუდოპლატოვი წერდა. მისი სიტყვებით, ესპანელმა ტროცკისტებმა 1937 წელს, აბვერის მხარდაჭერით, ბარსელონის რესპუბლიკური მთავრობის წინააღმდეგ დაიწყეს აჯანყება. ეს ინფორმაცია მათ ტროცკისტული იატაქვეშა ჯგუფის “წითელი კაპელა”-ს ერთ-ერთმა მომავალმა ხელმძღვანელმა შულცე-ბოიზენმა მიაწოდა. დაპატიმრების შემდეგ შულცე-ბოიზენი გესტაპომ აღნიშნული ინფორმაციის გადაცემაში დაადანაშაულა. ნაცისტური ტრიბუნალის სტენოგრაფის ფრაგმენტში აღნიშნული იყო, რომ “1938 წლის დასაწყისში, ესპანეთის სამოქალაქო ომის დროს, ბრალდებულმა, დაკავებული თანამდებობიდან გამოდინარე, შეიტყო, რომ ბარსელონაში ადგილობრივი წითელი მთავრობის წინააღმდეგ, გერმანიის საიდუმლო სამსახურთან ერთად, მზადდებოდა აჯანყება. ეს ინფორმაცია, პოლნიცისგან მიღებულ მასალებთან ერთად, მათ გადასცეს საბჭოთა რუსეთის საელჩოს პარიზში”. დაახლოებით ეს ჰქონდა 1927 წელს მხედველობაში ლ.დ. ტროცკის, როდესაც ყველა შესაძლო შედეგით კლემანსოს ტაქტიკის გამეორებას ითხოვდა...

ძალიან მნიშვნელოვანია თვალი გავადევნოთ და გავაანალიზოთ, თუ როგორ მოქმედებდნენ ტროცკისტები სხვადასხვა ქვეყანაში მეორე მსოფლიო ომის დროს. ყველა მათი ქმედება სტალინური პროპაგანდის სიმართლეს ადასტურებს, ანუ ფაშისტებისთვის გაწეულ დახმარებაზე მიუთითებს. ასე, მაგალითად, 1938 წლის სექტემბერში, როდესაც გერმანელები ჩეხოსლოვაკიაზე თავდასხმისთვის ემზადებოდნენ, ტროცკისტების მხარდაჭერი ნიუ-იორკის გაზეთი “სოციალისტებილი” მოწინავე სტატიამი წერდა: “ჩეხოსლოვაკია, ვერსალის სამარცხვინო კონფერენციის ნაყოფი... – სახელმწიფოთა ოჯახში ნამდვილი სიმახინჯეა... ჩეხოსლოვაკური დემოკრატია ყოველთვის იყო განვითარებულ კაპიტალისტურ ექსპლუატაციაზე წამოხურული გაცვეთილი გადასაფარებელი... ეს პერსპექტივა, ყველა და ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენგან მოითხოვს ჩეხოსლოვაკური ბურჟუაზიული სახელმწიფოსთვის ნამდვილი რევოლუციური ოპოზიციის ჩამოყალიბებას”. ჩინეთში ტროცკისტები იაპონური სამხედრო დაზვერვის ხელმძღვანელობით მოქმედებდნენ. იაპონიის საინფორმაციო-სადაზვერვო სამსახურის უფროსმა ბეიპინში 1937 წელს ღიად განაცხადა, რომ იაპონიის ინტერესებისთვის უმჯობესია, „მხარი დაუჭიროს ტროცკისტების ჯგუფს და ხელი შეუწყოს

მათ საქმიანობას ჩინეთის სხვადასხვა კუთხეში, რადგან ეს ჩინელები ჩინელი ხალხის ერთიანობას არღვევენ. ტროცკისტები სუფთად და დახვეწილად მუშაობენ“.

აშშ-მა, რომელიც ანტიპიტლერული კოალიციის წევრი იყო, ტროცკისტების ქმედება დაგმო და შეაფასა, როგორც ნაცისტების ხელისშემწყობთა და მესაბოტაჟეთა საქმიანობა. ასე, მაგალითად, 1941 წლის 1 დეკემბერს მინეაპოლისში ფედერალურმა საოლქო სასამართლომ 18 წამყვანი ტროცკისტი შეთქმულების მოწყობაში დამნაშავედ ცნო, რომელიც ორგანიზებული იყო ამერიკელი ჯარისკაცებისა და მეზღვაურების დისციპლინის მოშლისა და ლოიალობის შესუსტების მიზნით. ბრალდებულთა შორის იყო ტროცკის აღვოკატი ა. გოლდმანი, მექსიკაში მისი დაცვის ერთ-ერთი ყოფილი წევრი ჯეიკ კუპერი და სხვები. ყველას ერთი წელი ან 16 თვე მიუსაჯეს. 1943 წლის მარტში კი ტროცკისტული ორგანო “მილიტანტი” ამოღებულ იქნა აშშ-ის საფოსტო ქსელის ჩამონათვალიდან, რადგანაც მიიჩნიეს, რომ ის “ზიანს აყენებს და ხელს უშლის მთავრობის ქმედებებს ომის წარმატებით დასრულებაში”. იუსტიციის სამინისტროს დადგენილებაში ჩაწერილი იყო, რომ “მილიტანტი” “ღიად უწევდა ხალხს აგიტაციას და მოუწოდებდა, მონაწილეობა არ მიეღოთ საომარ მოქმედებებში... ამ გამოცემის სვეტებში... იბეჭდებოდა მასალები... რომელებიც მიზნად ისახავდა სამხედრო ქმედებებისთვის ოპოზიციის შექმნას და არმიისა და ფლოტის სულიერი სიმტკიცის დაქვეითებას”.

გერმანიის ჩვენს ქვეყანაზე თავდასხმის დროსაც ტროცკისტები მზად იყვნენ ანალოგიური საშუალებებით ემოქმედათ.

მითი 3. ტროცკი არასოდეს ყოფილა კაპიტალიზმის რესტავრაციის მომხრე. ბოლშევიკურ პარტიაში იგი მეორე ადამიანი იყო და არავითარ შემთხვევაში ამ პოზიციაზე არ დადგებოდა.

ის, რომ ტროცკი შეუძლებლად თვლიდა ერთ ცალკე აღებულ ქვეყანაში სოციალიზმის აშენებას და მისი გამარჯვების შესაძლებლობას მხოლოდ მსოფლიო მასშტაბით უშვებდა – ყველასთვის ცნობილია. 1910 წლის ბოლოს, როდესაც მთელი მსოფლიოს მასშტაბით რევოლუციური ხანძარი გიზგიზებდა, ის მსოფლიო რევოლუციისკენ მოუწოდებდა. 1920-ან წლებში კი, როდესაც რევოლუციურმა ტალღამ გადაიარა, ტროცკი საპირისპირო პოზიციაზე დადგა, რაზეც, როგორც კონკრეტული ფაქტების საფუძველზე, ასევე პირველწყაროებზე დაყრდნობითაც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ.

როგორც ცნობილია, 1925 წელს ტროცკი დაინიშნა კონცესიური კომიტეტის თავმჯდომარის თანამდებობაზე, რის შემდეგაც დაიწყო საერთაშორისო კომპანიებთან კაბალურ პირობებზე ხელშეკრულებების დადება. ასე, მაგალითად, 1925 წლის 14 ნოემბერს კომპანია “ლენა გოლდფილდს” გადაეცა კონცესია ლენის საბადოების დამუშავებაზე. ბრიტანულმა საბანკო კონსორციუმმა, რომელიც კომპანია “ლენა გოლდფილდსის” მფლობელი იყო და ამერიკულ საბანკო სახლთან “კუნ ლეებ”-თან ჰქონდა კავშირი, ოქროს მოპოვების უფლება 30 წლით მოიპოვა. ხელშეკრულების თანახმად, კონცესიის ფართობი იაკუტიიდან ურალის მთების აღმოსავლეთ ფერდობამდე ტერიტორიას მოიცავდა. კომპანიამ არა მარტო ოქროს, არამედ რკინის, ტყვიის, ვერცხლის, სპილენძის მოპოვების უფლებაც მიიღო; მის განკარგულებაში გადავიდა მეტალურგიული საწარმოების უდიდესი კომპლექსი, კერძოდ, ბისერსკის, სევერსკისა და რევდინის მეტალურგიული ქარხნები, ზუზელსკოესა და დეკტიარსკოეს სპილენძის საბადოები, ეგორშინის ნახშირის და რევდინის რკინის მადაროები. ახლა, რაც შეეხება პროდუქციის განაწილებას. მოლაპარაკების თანახმად, მოპოვებული ძვირფასი მეტალების რაოდენობიდან საბჭოთა ხელისუფლების წილი შეადგენდა მხოლოდ 7%. ამგვარად, კომპანიის განკარგულებაში უდიდესი პრეფერენციები, უზარმაზარი ტერიტორია და საწარმოთა მნიშვნელოვანი რაოდენობა აღმოჩნდა.

მართალია, ქვეყანაში რღვევა და სიღუბნე იყო, მაგრამ საქმე სულაც არ იყო ისე, როგორც ზოგიერთი მკვლევარი ამტკიცებს: სიტუაციის გამოსწორებისთვის ნებისმიერი საშუალება და ნებისმიერი პირი უნდა გამოეყენებინათ, მათ შორის უცხოელი ინვესტორები, შეექმნათ მათთვის ყველა პირობა, ოღონდ კი ქვეყნის ეკონომიკა კრიზისიდან გამოეყვანათ. სინამდვილეში, დაწყებული 1921 წლიდან, როდესაც შემოღებულ იქნა ნეპი⁵, ქვეყანამ რღვევიდან გამოსვლა დაიწყო. საბჭოთა ხელისუფლება, რა თქმა უნდა, იყენებდა კონცესიის მექანიზმს, თუმცა გარკვეულ ფარგლებში და ჩვენი სახელმწიფოსთვის ხელსაყრელი პირობებით.

მაგრამ 1925 წელს, როდესაც ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკამ 1913 წლის დონეს მიაღწია, დღის წესრიგში დადგა ჩამორჩენილობის დაძლევის, რუსეთის აგრარული ქვეყნიდან ინდუსტრიულ ქვეყნად გადაქცევის საკითხი. იმ დროისთვის უკვე არსებობდა ნეგატიური

⁵ НЭП — ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა.

გამოცდილება: როდესაც რუსეთი პირველ მსოფლიო ომში ჩაება, მნიშვნელოვანი ამოცანების გადაწყვეტა ვერ შეძლო. იმ პერიოდისთვის ეკონომიკის მნიშვნელოვან წილს აგრარული სექტორი შეადგენდა, მრეწველობას უმნიშვნელო ადგილი ეჭირა (თანაფარდობა ასეთი იყო: 80% – 20%-ზე სოფლის სასარგებლოდ, მაშინ, როცა ევროპის ქვეყნებში ამ დარგების პროპორციული თანაფარდობა დაახლოებით თანაბარი იყო), მანქანებსა და მოწყობილობებს საზღვარგარეთ ყიდულობდნენ. ამგვარმა ჩამორჩენილობამ ჩვენ ქვეყანას პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში უმძიმესი ეკონომიკური შედეგები მოუტანა, რაზეც თავის მემუარებში ა.ი. დენიკინი წერდა. პრეცედენტი უკვე არსებობდა! ახალი გარე საფრთხის არსებობის პირობებში, აქცენტი უნდა გადაეტანათ ინდუსტრიალიზაციაზე. ეს ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. და ამ პირობებში ტროცკი უცხოურ კაპიტალს განვითარების ძირითად ლოკომიტივად განიხილავდა, განუსაზღვრელი რაოდენობით ყველა რესურსით სარგებლობის უფლებას აძლევდა და, ფაქტობრივად, მის საქმიანობას არ აკონტროლებდა. ცხადია, რომ უცხოელები, რომლებმაც ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეურნეობის დიდი წილი მიიღეს, სსრკ-ში ინდუსტრიალიზაციის განვითარების საკითხს სერიოზულად არ მიუდგებოდნენ – არავის უნდა საკუთარი ხელით თავისი კონკურენტის გაძლიერება. გარდა ამისა, აღნიშნული დასკვნა მართებული იქნება ზემოაღნიშნული კომპანიის “ლენა გოლდფილდს”-ის საქმიანობის შეფასების დროსაც, რომელმაც, ხელშეკრულების დადების შემთხვევაში, ინვესტიციების ჩადების პირობა დადო, მაგრამ საბადოებისა და საწარმოების განვითარებაში ერთი მანეთიც არ დაუბანდებია. მთელი მისი საქმიანობა ოქროს საზღვარგარეთ გატანით შემოიფარგლებოდა.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმასაც, რომ თავად ტროცკი წიგნში “ჩემი ცხოვრება”, იხსენებს რა კონცესიური კომიტეტის თავმჯდომარის პოსტზე თავის მოღვაწეობას, წერს, რომ სახალხო მეურნეობის აღმავლობის თვალსაზრისით სულაც არ ხელმძღვანელობდა. მისი სიტყვებით, “სამეურნეო საკითხებისადმი გონებაჩლუნგური ნაციონალური მიდგომის ნაცვლად” (თვითკმარი იზოლაციის გზით “დამოუკიდებლობლობის” მიღწევა) მან წამოაყენა “ჩვენი მეურნეობისა და მსოფლიოს შეფარდებითი კოეფიციენტების სისტემის შემუშავების პრობლემა. ეს პრობლემა გამომდინარეობდა მსოფლიო ბაზარზე სწორი ორიენტაციის შემუშავების აუცილებლობიდან...”

ტროცკი აღნიშნავდა, რომ “შეფარდებითი კოეფიციენტების პრობლემა, გულისხმობდა რა მსოფლიო საწარმოო ძალების ბატონობის აღიარებას ნაციონალურ საწარმოო ძალებზე, თავისი არსით, ნიშნავდა ცალკეულ ქვეყანაში სოციალიზმის რეაქციული თეორიის წინააღმდეგ ლაშქრობას”. ტროცკის ამ სტრიქონების წაკითხვის შემდეგ, თუ კარგად გავიაზრებთ ზემომოყვანილ ფაქტებს, მარტივად ვუპასუხებთ კითხვას – სტალინურმა პროპაგანდამ დააბრალა მას კაპიტალიზმის რესტავრაციის იდეა, თუ ტროცკის რეალურად სურდა მისი განხორციელება?

აღნიშნულ მოსაზრებას ტროცკი ავითარებს 1930 წლის 23 მარტს “ოპოზიციის ბიულეტენში” გამოქვეყნებულ სტატიაში “ღია წერილი სპკ(ბ) წევრებს”. სსრკ-ში მიმდინარე ინდუსტრიალიზაციასა და კოლექტივიზაციას ის აფასებს, როგორც “ავანტიურას” და მათ ფორსირებულ მეთოდებს აკრიტიკებს (ავიწყდება, რომ სსრკ იმყოფება მტრული ქვეყნების გარემოცვაში, რომლებიც თავდასხმისთვის მზად არიან). დასკვნის სახით, იგი აღნიშნული პოლიტიკის შეცვლის აუცილებლობაზე მიუთითებს. ტროცკიმ სიტყვა-სიტყვით დაწერა შემდეგი: “უკანდახევა ყველა შემთხვევაში გარდაუვალია. საჭიროა ეს მოხდეს, რაც შეიძლება მალე და რაც შეიძლება მოწესრიგებულად”. მიაქციეთ ყურადღება სიტყვებს – “უკანდახევა, რაც შეიძლება მოწესრიგებულად” – ცხადია, რომ საუბარია სწორედ კაპიტალიზმის რესტავრაციაზე. აღნიშნულ სტატიაში მის მიერ შემოთავაზებულ წინადადებებს შორის იყო შემდეგი: “ჩაკეტილი მეურნეობის “იდეალებზე” უარის თქმა. გეგმის ახალი ვარიანტის შემუშავება, რომელიც გათვლილი იქნება მსოფლიო ბაზართან რაც შეიძლება ფართო ურთიერთობაზე”. ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ საუბარი იყო ჩვენ ქვეყანაში მძლავრი ინდუსტრიული ბაზის, მანქანებისა და მოწყობილობების იმპორტზე დამოკიდებულობის ლიკვიდაციის შესახებ და არა “ჩაკეტილობაზე”.

გარდა ამისა, 1930-ანი წლების დასაწყისში წამყვანმა კაპიტალისტურმა ქვეყნებმა საბჭოთა სახელმწიფოს წინააღმდეგ ეკონომიკური სანქციები შემოიღეს. ასე, მაგალითად, 1930-31 წლებში აშშ-ში საბჭოთა საქონლის შეტანაზე შეზღუდვები დააწესეს, ანალოგიური ნაბიჯი გადაიდგა საფრანგეთში 1930 წელს, ხოლო დიდ ბრიტანეთში ემბარგო დაადეს საბჭოეთიდან ექსპორტირებულ ყველა საქონელს. ამგვარად, დასავლეთთან ურთიერთობისა და ინვესტიციების მოზიდვის არავითარი შანსი არ არსებობდა. რო-

გორ აპირებდა ამ პირობებში ტროცკი მის მიერ დასახული ამოცანის განხორციელებას? მას ეკონომიკურ და საგარეო პოლიტიკაში მსოფლიო იმპერიალიზმთან საკმაოდ დიდ დათმობებზე წასვლა მოუწევდა, რაც 1980-1990-ან წლებში გორბაჩოვმა და ელცინმა გააკეთეს; თუმცა კონცესიური პოლიტიკის სფეროში 1925-29 წლებში ტროცკიმაც იგივე გააკეთა...

ყველა ჩამოთვლილი ფაქტი უფლებას გვაძლევს ხმამაღლა განვაცხადოთ – ტროცკის განზრახული ჰქონდა კაპიტალიზმის აღდგენა სსრკ-ში.

მითი 4. ტროცკისთან შეთქმულების გეგმებზე მოსალაპარაკებლად, პიატაკოვი 1935 წლის დეკემბერში ოსლოში არ ჩასულა. ამას ადასტურებს ნორვეგიული გაზეთების – კონსერვატული “აუტენპოსტენ”-ისა და სოციალ-დემოკრატიული “არბაიტერბალტენ”-ის 1937 წლის იანვრის პუბლიკაციები, რომლებშიც ოსლოს მახლობლად განლაგებული ჰელერის აეროდრომის ადმინისტრაციის თანამშრომლებმა და მისმა დირექტორმა განაცხადეს, რომ 1935-1936 წლების ზამთრის პერიოდში უცხოური თვითმფრინავები მათ აეროდრომზე არ დაფრენილან. და ეს ფაქტი, ანტისაბჭოთა განწყობის მოღვაწეების აზრით, ადასტურებს, რომ ოპოზიციის შეთქმულება არ არსებობდა.

სამწუხაროდ, არავის უცდია ამ მითის უგულებელყოფა. იმას, რასაც წერდნენ ზემოაღნიშნული გაზეთები, ტროცკიც წერდა თავის ნაშრომებში – ეს შეცდომაში შეყვანის დაუფარავი მცდელობაა. გასაგები რომ იყოს, რაზეა საუბარი, მივმართოთ რადეკისა და პიატაკოვის ჩვენებებს, რომლებიც მათ 1937 წლის იანვარში პარალელური ტროცკისტული ცენტრის პროცესზე მისცეს. 1935 წლის ბოლოს, რადეკმა წერილი მიიღო ტროცკისგან, რომელშიც იგი აღნიშნავდა, რომ სტალინთან საბრძოლველად აუცილებელია გერმანიისა და იაპონიის მხარდაჭერის გარანტია. გამარჯვების შემდეგ აუცილებელია მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და ტერიტორიულ დათმობებზე წასვლა და კაპიტალიზმის რესტავრაცია. წერილის წაკითხვის შემდეგ რადეკმა ტროცკისთან შეხვედრის საკითხი დასვა. პიატაკოვი, რომელიც 1935 წლის დეკემბერში ბერლინში სამსახურებრივ მივლინებაში გაემგზავრა, რადეკის რეკომენდაციით, “იზვესტიის” კორესპონდენტს დ.პ. ბუხარცევს შეხვდა. მან, თავის მხრივ, ტირგარტენის პარკში პიატაკოვს გააცნო გუსტავ შტირნერი, რომელმაც შესთავაზა, მეორე დღეს შეკვეთილი კერძო თვითმფრინავით ტროცკისთან გადაფრენილიყვნენ. 1935 წლის 12

დეკემბერს, დილაადრიან, პიატაკოვი და შტირნერი ტემპელგოფის აეროდრომიდან გაფრინდნენ და შუადღისას ოსლოს აეროდრომზე დაფრინდნენ, სადაც მათ უკვე ავტომობილი ელოდებოდა, რომელმაც ისინი ტროცკის აგარაკზე მიიყვანა. ზემოაღნიშნული სასამართლო პროცესის მასალები ცხადყოფენ: საუბარი დაახლოებით ორი საათი გაგრძელდა. ტროცკიმ ისაუბრა სტალინური სახელმწიფოს დანგრევის გარდაუვალობაზე, რომელიც მოსალოდნელ ომში ვერ გაუძლებდა ფაშისტების შემოტევას. მისი მოსაზრებით, ამ პირობებში ტროცკისტებს არჩევანი ჰქონდათ: ან საბჭოთა სახელმწიფოს ნანგრევებში უნდა მოყოლილიყვნენ, ან დაემხოთ ი.ბ. სტალინი, რისთვისაც გერმანიისა და იაპონიის მხარდაჭერის გარანტია იყო საჭირო. ტროცკიმ აღნიშნა, რომ მისი ბნსმპ⁶-ის თავმჯდომარის მოადგილესთან, რუდოლფ ჰესსთან შეხვედრის დროს მათ მოილაპარაკეს იმ დათმობებზე, რომლებზეც ტროცკისტები მათი გამარჯვების შემთხვევაში წავიდოდნენ. მათ შორის: საკვანძო საერთაშორისო საკითხებში გერმანიის მთავრობის მიმართ კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება; ტერიტორიული დათმობები; გერმანელი მეწარმეების დაშვება სსრკ-ში ნედლეულის რესურსების ექსპლოატაციისთვის; საბჭოთა კავშირში გერმანული კერძო საწარმოების საქმიანობისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა; ომის დროს თავდაცვით საწარმოებსა და ფრონტზე დივერსიული საქმიანობის გაშლა.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, აეროდრომ ჰელერის (რომელიც ოსლოს მახლობლად, თითქოსდა, ერთადერთი იყო) თანამშრომლები ამტკიცებდნენ, რომ 1935 წლის 19 სექტემბრიდან 1936 წლის 1 მაისის ჩათვლით, არცერთი თვითმფრინავი მათ აეროდრომზე არ დაშვებულა, ლინჩეპინგიდან ჩამოფრენილი ნორვეგიული თვითმფრინავის გარდა (შენიშვნა: ლინჩეპინგი მდებარეობს შვეციაში და არა ნორვეგიაში – იხ. “მსოფლიოს ატლასი”, მ., გამ. ონიქსი, 2001 წ., გვ. 118-119. ამგვარად, ეს კონტრარევიოლუციური პროპაგანდის პირველი შეცდომაა).

რაც შეეხება აეროპორტ ჰელერის შესახებ საგაზეთო პუბლიკაციებს... უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ პიატაკოვის ვიზიტი საიდუმლო იყო. თვითმფრინავი გერმანიის სპეცსამსახურებმა მოამზადეს. საიდუმლო რეისებს არსად არ აფიქსირებენ, აეროპორტის ჟურნალში ჩანაწერები არ კეთდება.

⁶ გერმანიის ნაციონალურ-სოციალისტური მუშათა პარტია.

ჯერ ერთი, სრულიად შესაძლებელია, რომ თვითმფრინავი, კონსპირაციის მიზნით, დასაშვები ბილიკის გვერდის ავლით დაეშვა. სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ 1930-ან წლებში თვითმფრინავები მცირე გაბარიტების იყო და გარკვეულ სიტუაციებში შეეძლოთ აეროპორტის ნაცვლად სხვა ადგილებშიც დაშვებულიყვნენ; და მეორე, ნორვეგიული პრესის ვერსია უარყო სსრპ გენერალურმა პროკურორმა ა.ი. ვიშინსკიმ. მან სასამართლოს წარუდგინა სსრპ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის (სსსპ) საკონსულო განყოფილების ინფორმაცია, რომლის თანახმად, საბჭოთა კავშირის სრულუფლებიანმა წარმომადგენლობამ ნორვეგიაში მიიღო ოფიციალური ცნობა იმის თაობაზე, რომ ოსლოს მახლობლად მდებარე აეროდრომი ჰელერი მთელი წლის განმავლობაში იღებს სხვა ქვეყნების თვითმფრინავებს, აფრენა და დაშვება შესაძლებელია ზამთრის თვეებშიც. ამ ინფორმაციას ყველა არ ითვალისწინებს: მათი აზრით, ეს მხოლოდ სსსპ საკონსულო განყოფილების ცნობა იყო და არა ნორვეგიის ხელისუფლების, რომლის აზრი მიუკერძოებულად უნდა ჩაითვალოს, ამიტომ ამ ცნობის სერიოზულ დოკუმენტად მიჩნევა მიზანშეწონილი არ არის. მათ მხედველობიდან რჩებათ ერთი რამ: მიწოდებული მონაცემები სსრპ სსსპ-ს კი არ არის, არამედ მისი საკონსულო განყოფილების ინფორმაციაა ოფიციალური ცნობის შესახებ, რომელიც მან ნორვეგიაში სსრპ სრულუფლებიანი წარმომადგენლობისგან მიიღო. მაშასადამე, ცხადია, რომ ეს ნორვეგიის ხელისუფლების მონაცემებია. ამასთან დაკავშირებით, შეიძლება გაჩნდეს კითხვა: მაშინ როგორ უნდა აღვიქვათ გაზეთებში დაბეჭდილი ცნობები? “გარდაქმნის” შემდეგ ჩვენ დავრწმუნდით, რომ გაზეთებს შეუძლიათ ნებისმიერი ღეზინფორმაციის დაბეჭდა; შეუძლიათ, გარკვეული თანხის გადახდის შემთხვევაში, მათთვის სასურველი შინაარსის ინტერვიუ მიიღონ. სულ სხვაა, როცა სახელმწიფო სტრუქტურები გამოწმებენ. მათ ვერაფერს დაუმაღავ.

მათი არც ის განცხადება შეესაბამება სიმართლეს, რომ ჰელერის აეროპორტი ერთადერთი იყო ოსლოში. სინამდვილეში ჰელერი ერთადერთი აეროპორტი არ ყოფილა. 1912 წლიდან ოსლოს მახლობლად ფუნქციონირებდა მეორე აეროპორტიც – გრადერმუნი. ჰელერისა და გრადერმუნის ველები გამოიყენებოდა თვითმფრინავების ასაფრენად და დასაშვებად (მასალა იხილეთ ვიკიპედიის ინგლისურენოვან ვერსიაში - [KjellerAirport, Wikipedia](#)). ასე რომ, 1935 წელს იყო ორი აეროდრომი და თვითმფრინავებს ორივე ღე-

ბულობდა. შეიძლება შეგვეპასუხონ, რომ სამოქალაქო თვითმფრინავებს მხოლოდ ჰელერი იღებდა, მეორე კი სამხედრო აეროდრომი იყო. მაგრამ, თუ ვიკიპედიის ინგლისურენოვან ვერსიაში ჰელერის აეროპორტის შესახებ შენიშვნას წავიკითხავთ, დავრწმუნდებით, რომ ისიც სამხედრო აეროდრომი იყო.

ასევე უნდა დავიმოწმოთ ტუხაჩევსკის მიერ გამოძიებისთვის მიცემული ჩვენებები, რომლებშიც დაფიქსირებულია, 1935 წლის დეკემბერში რა მოუყვა მას პიატაკოვმა ოსლოში გაფრენის შემდეგ. “1935-დან 1936 წლის ზამთარში... მე ვესაუბრე პიატაკოვს. მან გამაცნო ტროცკის მითითება, რომელიც ეხებოდა საბჭოთა კავშირის უპირობო დამარცხების უზრუნველყოფას ჰიტლერთან და იაპონიასთან ომში, აგრეთვე სსრპ-დან უკრაინისა და ზღვისპირეთის შესაძლო ჩამოშორებას. ეს მითითებები მიანიშნებდნენ იმაზე, რომ აუცილებელი იყო გერმანელებთან კავშირის დამყარება, რათა გაგვერკვია, სად აპირებდნენ თავიანთი არმიების დაძვრას და სად უნდა მოგვეშხადებინა საბჭოთა არმიის დამარცხება”.

მაგრამ ნორვეგიული პრესის პებლიკაციებით საქმე არ შემოიფარგლა. ტროცკი თავის ნაშრომში “სტალინის დანაშაულობები” და ავტორები სტატიისა “პიატაკოვის შეხვედრა ტროცკისთან”, რომელიც 1937 წელს “ოპოზიციის ბიულეტენში” გამოქვეყნდა, ამ ორი კონტრრევოლუციონერის შეხვედრის ფაქტის უარყოფას ყველა საშუალებით ცდილობდნენ. ტროცკი გაოცებას გამოხატავდა, როგორ შეიძლებოდა ბუხარცევის შტირნერთან შეხვედრის მეორე დღესვე პიატაკოვისთვის მზად ყოფილიყო თვითმფრინავიც და პასპორტიც. განა ეს შესაძლებელია? – კითხვას სვამდა ტროცკი. თვითმფრინავი მოამზადეს სპეცსამსახურებმა. არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ შტირნერი ფსევდონიმა. მისი ნამდვილი სახელია კარლ იოჰანსონი (რაიხი). მან ორგანიზება გაუკეთა ტროცკის ყველა შეხვედრას სედოვთან და მის თანამებრძოლებთან სსრპ-ში, მას საზღვარგარეთ ფართო კავშირები და, ასევე, რამდენიმე ქვეყნის პასპორტი ჰქონდა. და რა გასაკვირია, რომ, თავისი კავშირების წყალობით, ყველა საქმეს სწრაფად მოაგვარებდა (შტირნერი ახსენეს მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკის სასამართლო პროცესზე 1939 წელს). სხვათა შორის, სსრპ გენერალურმა პროკურორმა ა.ი. ვიშინსკიმ მოწმე დ.პ. ბუხარცევს იგივე კითხვა დაუსვა: ერთი სახელმწიფოდან მეორეში გადაფრენა იოლი არ არის. ასე სწრაფად და მარტივად როგორ მოიძიეთ გერმანიაში თვითმფრინავი? ბუხარცევმა უპასუხა,

რომ, როგორც შტირნერმა უთხრა, მას გერმანიის ხელმძღვანელობასთან კავშირი ჰქონდა და საქმესაც სწრაფად მოაგვარებდა.

ცდილობდა რა დაემტკიცებინა, რომ აღნიშნული შეხვედრა თითქოს არ შემდგარა, ტროცკი ასე მსჯელობდა: მასთან რომ მეგობარი და შეთქმულების თანამონაწილე მართლაც ჩასულიყო, ის ვალდებული იქნებოდა საიმედო ღამის გასათევით უზრუნველყო სტუმარი, რათა საბჭოთა სპეცსამსახურების აგენტებისთვის შეუძინველი დარჩენილიყო. მისთვის თითქოს წარმოუდგენელი იყო, როგორ შეეძლო პიატაკოვს, ერთი დღით დაეტოვებინა ბერლინი, როცა საბჭოთა ჩინოვნიკები საზღვარგარეთ, უპირველეს ყოვლისა, ბსპს⁷-ს მხრიდან, მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. უნდა გვახსოვდეს, რომ ისინი საბჭოთა ხელისუფლებას ებრძოდნენ და სხვა რამისთვის არ ეცალათ, განსაკუთრებით თუ პიატაკოვის მდგომარეობას გავითვალისწინებთ, რომელმაც, იმყოფებოდა რა ბერლინში მივლინებაში, ერთი დღით დატოვა ქალაქი. მეტი ხნით არყოფნა შესამჩნევი იქნებოდა და თავს გამოაშკარავებდა. ამდენად, ბერლინში სასწრაფოდ უნდა დაბრუნებულყო.

რაც შეეხება ბსპს-ს მხრიდან საბჭოთა ჩინოვნიკების ზედამხედველობას, რომლისაგან დამალვა შეუძლებელი იყო და, როგორც ტროცკი აღნიშნავდა, მას სწრაფად გამოაშკარავებდნენ, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ იმ დროს ბსპს-ს ხელმძღვანელობდა გ. იაგოდა, რომელიც ასევე მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკის წევრი იყო. არსებობს მტკიცებულებანი, რომ იაგოდა ხელს აფარებდა მათ საქმიანობას. ჯერ ერთი, 1997 წელს გამოქვეყნდა ნაშრომი “ჰენრიხ იაგოდა. სსრპ შინაგან საქმეთა სახკომი, სახელმწიფო უსაფრთხოების გენერალური კომისარი. დოკუმენტების კრებული”, რომელშიც წარმოდგენილია მისი დაკითხვის ოქმები. გამოძიების დროს მან შეთქმულებთან კავშირი აღიარა, და მეორე, გ.ა. ტოკაევი, რომელსაც 1937-1948 წლებში ნ.ე. ჟუკოვსკის სახ. სამხედრო-საჰაერო საინჟინრო აკადემიის პარტიული კომიტეტის მდივნის თანამდებობა ეკავა და იმავდროულად შეთქმულთა იატაკქვეშეთის ორგანიზაციის წევრიც იყო, ემიგრაციის დროს დაწერილ მემუარებში წერს, რომ მას და მის თანამებრძოლებს კავშირი ჰქონდათ ლუბიანკის შეფთან ჰენრიხ იაგოდასთან და მას აფასებდნენ არა როგორც რეჟიმის “მსახურს, არამედ როგორც მტერს”. ტოკაევი აღნიშნავს, რომ იაგოდას დახმარებით ბევრი მათგანი გამოაშკარავებას გად-

⁷ გაერთიანებული სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველო.

აურჩა. მაგრამ როდესაც იაგოდა “შინსახკომიდან გაათავისუფლეს, მათმა ოპოზიციამ სადაზვერვო სამსახურთან მტკიცე კავშირი დაკარგა”. ახლა გასაგებია, როგორ მოახერხა პიატაკოვმა შეუძმნეველად ჩაფრენილიყო ოსლოში 1935 წელს.

გავანალიზეთ რა ყველა ზემოჩამოთვლილი გარემოება, საფუძველი გვაქვს ვამტკიცოთ, რომ 1937-1938 წლებში ი.ბ. სტალინი და შინსახკომის ორგანოები დროულად რეაგირებდნენ და ნაციისტური გერმანიის აგენტების საქმიანობის აღსაკვეთად ქმედით ზომებს მიმართავდნენ. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, რეპრესიების მქნევარა პატიოსან ადამიანებსაც შეეხო, რაც საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ჯერ კიდევ 1938 წელს იქნა დაგმობილი, მაგრამ იმავედროულად შეუძლებელია ისიც არ დავაფასოთ, რომ მესუთე კოლონიის განადგურებისთვის მიღებულმა ზომებმა მსოფლიო იმპერიალიზმთან მოსალოდნელ ომში ჩვენი ქვეყნის დამარცხების შანსი მინიმუმამდე დაიყვანეს.

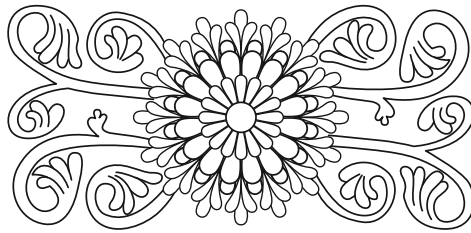
აღნიშნულ მოსაზრებას არაკომუნისტური ქვეყნების მთელი რიგი ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწეები იზიარებდნენ. ასე, მაგალითად, რუზველტის მეგობარი, აშშ-ის ელჩი საბჭოთა კავშირში ჯ. დევისი, თავის დღიურში, 1941 წლის 7 ივლისს წერდა: “... ბზბ⁸-ს ძალისხმევის წყალობით, ჩვენ დღეს უკვე ვიცით, რომ გერმანელი აგენტები ყველგან არიან, ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც და სამხრეთ ამერიკაშიც. გერმანელების შესვლა პრალაში განხორციელდა გენლეინის სამხედრო ორგანიზაციების აქტიური მხარდაჭერის საფუძველზე. იგივე ხდებოდა ნორვეგიაში (კვისლინგი), სლოვენიაში (ტისო), ბელგიაში (დეგრელი)... მაგრამ მსგავს ვერაფერს ვხედავთ რუსეთში. ხშირად მეკითხებიან — “სად არიან ჰიტლერის რუსი ხელისშემწყობები?” მე ვპასუხობ — “ისინი დახვრიტეს”. ადამიანი მხოლოდ ახლა აცნობიერებს, რამდენად შორსმჭვრეტელურად მოიქცა საბჭოთა მთავრობა წმენდის წლებში”. ბრიტანული გაზეთის “სანდი ექსპრეს”-ის 1941 წლის ნოემბრის ერთ-ერთ ნომერში გამოქვეყნებულ ინტერვიუში ჯ. დევისი აღნიშნავს, რომ 1937 წელს მსოფლიოს მნიშვნელოვანი ნაწილი გმობდა საბჭოთა კავშირში მიმდინარე წმენდას და თვლიდა, რომ ეს იყო “ბარბაროსობის, უმადურობის აღმამფოთებელი ზომები და ისტერიის გამოვლენა. მაგრამ ახლანდელ დროში ცხადი გახდა, რომ ეს მოვლენა სტალინისა და მისი ახლო თანამებრძოლების საოცარ შორსმჭვრეტელობაზე მეტყველებს”. მანვე გა-

⁸ გამოძიების ფედერალური ბიურო.

ნაცხადა, რომ საბჭოთა კავშირის მხრიდან წინააღმდეგობის გაწევა, “რისი მოწმენიც ჩვენ დღეს ვართ,... ნულამდე იქნებოდა დაყვანილი, სტალინსა და მის თანამებრძოლებს მოღალატე ელემენტები თავიდან რომ არ მოეშორებინათ”, რომ “... ეს არის გაკვეთილი, რომელზეც სხვა თავისუფლებისმოყვარე ერები უნდა დაფიქრდნენ”.

მაგრამ ანტისაბჭოურად განწყობილი მკვლევრები ზემოთ ჩამოთვლილ არცერთ გარემოებას არ ითვალისწინებენ. დღეს ცხადია, რომ “გარდაქმნისა” და “რეფორმების” ავტორების, რომლებიც აშშ მთავრობისა და ევროპის მხარდაჭერით სარგებლობდნენ, დასახული მიზანი – ჩვენი ქვეყნის განადგურება (“ბოროტების იმპერიის”, “აგრესორის” ლიკვიდაცია, მისი შეცვლა “ცივილიზებული ქვეყნით”), მისი გადაქცევა მსოფლიო სახელმწიფოთა წიაღისეულ დანამატად და გასაღების ბაზრად — მიღწეულია. ამ მიზნის განსახორციელებლად საჭირო იყო ჩვენი ქვეყნის წარმოჩენა დედამიწის ზურგზე ყველაზე მტაცებელი იმპერიის სახით, როგორც საერთაშორისო არენაზე, ისე ქვეყნის შიგნით, მისი გათანაბრება ჰიტლერულ გერმანიასთან; აუცილებელი იყო იმის დასაბუთება, რომ, რადგან ეს სახელმწიფო არ ემორჩილებოდა რეფორმაციას, შესაძლებელი იყო მხოლოდ მისი განადგურება. დასახული ამოცანის მისაღწევად რეაბილიტირებულ იქნა პოლიტიკური ძალების საქმიანობა, რომლებიც მეორე მსოფლიო ომის წლებში, ფაქტობრივად, ჰიტლერელების სასარგებლოდ მუშაობდნენ, ეს განსაკუთრებით მემარჯვენე-ტროცკისტების ბლოკს ეხება, რომლის ტაქტიკა – უცხოურ ქვეყნებთან თანამშრომლობა, ქვეყნის რღვევა – 1989-1991 წლებში “დემოკრატიულმა რუსეთმა” გაითვალისწინა.

ახლანდელ დროში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არ დაუშვავათ ტრაგიკული მოვლენების განმეორება, მსოფლიო საზოგადოებაში ინტეგრირების ეგიდით რუსეთის ინტერესების სრული დაქვემდებარება დასავლეთის ქვეყნების ინტერესებისადმი. ამისთვის, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავაცნობიეროთ, შესაბამისი პოლიტიკური დაჯგუფებების მიერ გამოყენებული პროპაგანდის სრული სიყალბე. ამასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს წარსულში ქვეყნის იმ მოღალატეების საქმიანობის შესწავლა, რომელთა თვალსაჩინო წარმომადგენელიცაა 1936-1938 წლებში განადგურებული მემარჯვენე-ტროცკისტული ბლოკი.

აკაკი შანიძე

დაფარული საუნჯე¹

(ქართული მთავრული შრიფტის საკითხის გამო)

*არ იხმარებ, რა ხელსა ჰხდი
საუნჯესა დაფარულსა?
შოთა რუსთველი.*

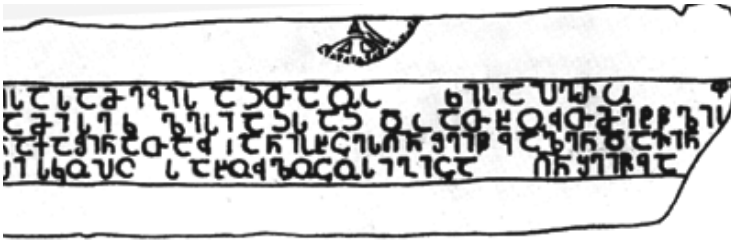
ქართულ წერას მრავალი საუკუნის ისტორია აქვს. ქართული წერისა და ქართული ენის უძველესი ნიმუშები შემოგვენახა მეზუთე საუკუნიდან. სულ ბოლო ხანებამდე უძველესად ითვლებოდა ბოლნისის წარწერები, რომელთაგანაც ერთი თბილისშია მოტანილი და დაცულია მუზეუმში. იგი 493/4 წელს განეკუთვნება. მაგრამ ცხრა წლის წინათ (1953 წ.) აღმოჩნდა ამაზე ადრინდელი ქართული წარწერა: იტალიელებმა პალესტინაში, ბეთლემის ახლოს (იერუსალიმიდან 7-ოდე კილომეტრის დაშორებით), გათხარეს ერთი ბორცვი, სადაც აღმოჩნდა უძველესი ქართული ტაძრის ნანგრევები.

სურ. 1 ბეთლემის წარწერა (V ს.). იკითხება: შქწენითა ქწსითა (=ქრისტემსითა) და მეოხებითა წმიდისა თემსითა (=თუელორემსითა) შწ (=შეიწყალენ) ანტონი აბაჲ და იოსია მომსხმელი ამის სეფისაჲ და მამა-დედაჲ იოსიაჲსი, ამენ.

¹ „საბჭოთა ხელოვნება“, №9, 1962.

ამ ნანგრევებს შემოენახათ სამი წარწერა, რომელთაგანაც ერთი მშვენივრად არის მოღწეული და შესრულებულია ძველესე საუკუნის შუა ხანებში, ხოლო ორი დანარჩენი დაზიანებულია, მაგრამ უფრო ძველია და უსწრებს ბოლნისისას. ამ ქართული წარწერების მიხედვით დამტკიცდა ისტორიული ცნობა, რომ ქართველთა მონასტერი, რომელიც პეტრე ქართველმა ურიასტანის უდაბნოში ააშენა, სწორედ ეს არის.² ქართული წერის ისტორიას ამ წარწერებით ვიწყებთ, რადგანაც ამაზე აღრინდელი ჯერ არ მოგვეპოვება (სურ. 1,2). მოყვანილობა და საერთო შეხედულება ბეთლემ-ბოლნისის წარწერების და უძველესი ხელნაწერების ასოებისა, თითო-ოროლა გამონაკლისის გარდა, მრგვალია, სიმაღლით ისინი საზოგადოდ თანაბარია, მხოლოდ რამდენიმე მათგანს ჩამოუდის ბოლოები ძირს (განსაკუთრებით ხელნაწერებში). ასეთ წერას მრგლოვანი დაერქვა.

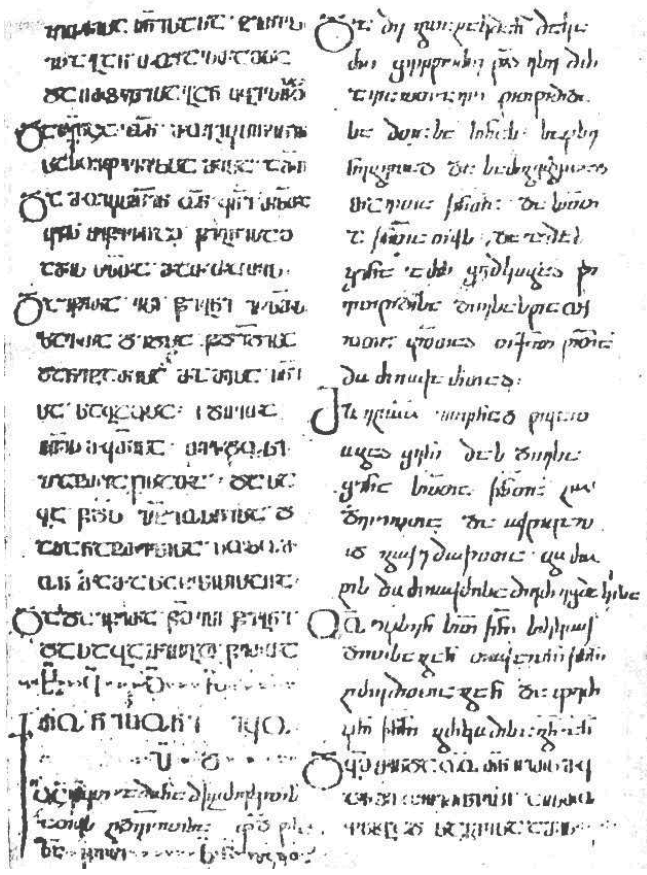

სურ. 2. ბოლნისის წარწერა (V ს.). თავში და ბოლოში ჩამოტეხილია.

ამნაირი ასოებით არის შესრულებული ყველა ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ქართული ენის ძველი V-IX საუკუნეებისა და, მათ შორის, უძველესი თარიღიანი ხელნაწერიც 864 წლისა, რომელიც საბა-წმიდის მონასტერშია გადაწერილი (იერუსალიმიდან 16-ოდე კილომეტრის დაშორებით, აღმოსავლეთით), აგზავნილია სინას მთაზე და ახლაც იქ არის დაცული. სხვათა შორის, ამ წიგნის ბოლოს მოიპოვება მინაწერი, რომლიდანაც ირკვევა, რომ ეს წიგნი მაკარი ლეთეთელს შეუწირავს სინას მთისათვის, სადაც ის-ის იყო ქართველები იწყებდნენ მოღვაწეობას. ეს მინაწერი 21 სტრიქონისაგან შედგება და იმ მზრივაც არის საყურადღებო, რომ დაწერილია არა მრგლოვანი ასოებით, როგორც მთელი ხელნაწერი, არამედ იმ ასოებით, რომელთაც შემდეგში ნუსხური დაერქვა. ამ ასოების ხაზები დახრილია მარჯვნიდან მარცხნივ. ამას გარდა ხაზების გადაკვეთის ადგილას კუთხეები კეთდება, რის გამოც ეს კურსივი შრიფტი შესახედავად კუთხოვანია.

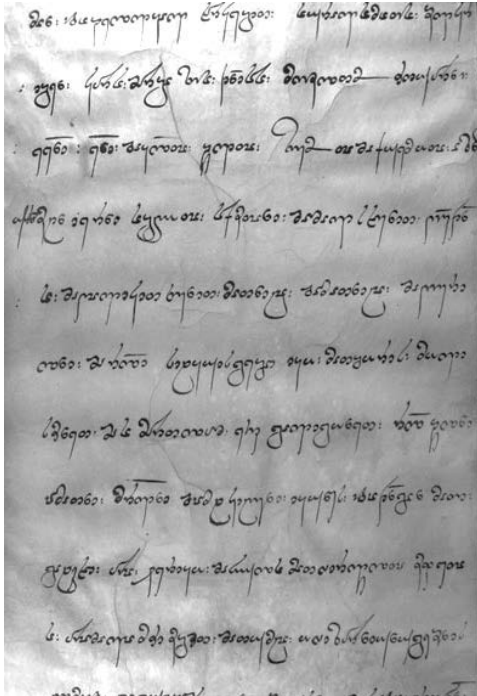
² გ. წერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან. 1960.

იგი მრგლოვნისაგან იმითაც განსხვავდება, რომ სიმაღლის მიხედვით ასოები ოთხ ჯგუფად იყოფა: ზოგი ასო შუაზე იწერება, ზოგი ზემოთ აღის, ზოგი ქვემოთ ჩამოდის, ზოგსაც მთელი სიმაღლე უჭირავს, როგორც ეს არის დღევანდელ ქართულ წერაში (სურ. 3). ეს ნუსხური შრიფტი ჩვეულებრივ სატექსტო შრიფტად იქცა და გაბტონდა X-XI საუკუნეებში. იმ დროიდან შემორჩენილი ხელნაწერების უმეტესობა ნუსხური ხელით არის ნაწერი. ამავე ხელნაწერებში მრგლოვანი იხმარებოდა სათაურებში და ინიციალებად. ამას გარდა, მრგლოვანი იყო თითქმის ერთადერთი ქართული შრიფტი, რომელიც წარწერებისთვის იყო გამოყენებული ამ საუკუნეებში და მომეტებულად შემდეგაც, მე-18 საუკუნემდისაც კი.

სურ. 3. სინური მრავალთავი 864 წლისა. მარცხენა სვეტი მრგლოვანი ხელით არის ნაწერი (ორი სტრიქონის გარდა), მარჯვენა — ნუსხურით (სამი სტრიქონის გარდა).

ნუსხურისაგან მეთერთმეტე საუკუნეში წარმოიშვა და შემდეგ თანდათან გადაკეთდა ახალი ქართული წერა, რომელიც იხმარებოდა ყოველგვარ საქმეში, ეკლესიის გარდა: სახელმწიფო აქტების შედგენისას, სიგელ-გუჯრების ბოძებისას, სასამართლოს დადგენილებათა გამოტანის დროს, საერო შინაარსის წიგნების დასაწერად, კერძო მიწერ-მოწერის დროს და სხვ.

სურ. 4. ბაგრატ IV-ის სიგელი (XI ს.), რომელიც შეიცავს სასამართლოს დადგენილებას მიჯნადორელთა და ოპიზელთა სარჩელის გამო. ზოგიერთი სიტყვა შემოკლებულად არის დაწერილი და თავზე შემოკლების ნიშანი (ხაზი) უზის. აქ მათ ქარაგმებით აღენიშნავეთ, ხოლო სრულ წაკითხვას ფრჩხილებში ვუჩვენებთ. იკითხება: მან: და კელ-ვყავ ხარკებით; საურავსა მათსა შეკვრობენ: კარსა: დარბაზისა ჩნისასა (ჩუენისასა) მდდელთ მოძღუარნი: ეენი (ერისთავთ ერისთავნი): ენი (ერისთავნი): და ყლთა (ყოველთა) კვეთა ზემოთა და ქუემოთა აზნაურნი მეცნიერნი საბჭოთა: საქმეთანი: და დავსხენით წე (წინაშე) ჩნსა (ჩუენსა): და წავიკითხენით: მათნიცა: და მათნიცა დაწერილნი: და რლი (რომელი) სიტყუის გებაი იყო: მათ შორის: მოვისმინეთ: და სამართლად: ესე გავიგონეთ: რლ (რომელ) კელნი ამათნი მრენი (მრავალნი) და მტკიცენი: იყუნეს: და ჩნგან (ჩუენგან) მათი: გატეხანი: არა: ჯერ-იყო: და სულსა მათ პირველთა მეფეთასა: არა დავამძიმებლით: და თუმცა: ოპიზარნი უნუეკმინის.

ძველი წერა (მრგლოვანი და ნუსხური) დარჩა ეკლესიას და მის მსახურებს, კერძოდ ხუცებს, და დაერქვა ხუცური, ახალ ქართულ წერას კი დაერქვა მხედრული (სურ. 4) დავით აღმაშენებელს ძალიან უყვარდა მრგლოვანი და ნუსხური ხელით დაწერილი საეკლესიო წიგნების კითხვა, მაგრამ თვითონ უფრო მხედრულად წერდა და მხედრულადვე აწერდა ბოძებულ სიგლებს ხელს.

ქართული ანბანი

	საუკუნე					საუკუნე			
	v	x	xI	xv		v	x	xI	xv
1	ა	ბ	გ	დ	20	ს	რ	ე	ო
2	ე	ვ	ზ	თ	21	პ	ჟ	ღ	ყ
3	ი	კ	ლ	მ	22	ჩ	ც	ძ	წ
4	ნ	ო	პ	ჟ	22	ც	ძ	წ	ჭ
5	რ	ს	თ	უ	23	ძ	წ	ჭ	ხ
6	ვ	ზ	თ	ბ	24	წ	ჭ	ხ	ძ
7	ბ	გ	დ	ე	25	ჩ	ც	ძ	წ
8	გ	დ	ე	ვ	26	ც	ძ	წ	ჭ
9	დ	ე	ვ	ზ	27	ძ	წ	ჭ	ხ
10	ე	ვ	ზ	თ	28	წ	ჭ	ხ	ძ
11	ვ	ზ	თ	ბ	29	ჭ	ხ	ძ	წ
12	ზ	თ	ბ	გ	30	ხ	ძ	წ	ჭ
13	თ	ბ	გ	დ	31	ძ	წ	ჭ	ხ
14	ბ	გ	დ	ე	32	წ	ჭ	ხ	ძ
15	გ	დ	ე	ვ	33	ჭ	ხ	ძ	წ
16	დ	ე	ვ	ზ	34	ხ	ძ	წ	ჭ
17	ე	ვ	ზ	თ	35	ძ	წ	ჭ	ხ
18	ვ	ზ	თ	ბ	36	წ	ჭ	ხ	ძ
19	ზ	თ	ბ	გ	37	ჭ	ხ	ძ	წ

სურ. 5. ქართული ანბანი. წერის განვითარება საუკუნეთა მიხედვით (გადმოხატა რ. შმერლინგმა).

XI საუკუნის მხედრული ჯერ კიდევ საკმაოდ ჰგავდა ნუსხურს, რომლისაგანაც იგი წარმოიშვა, მაგრამ შემდეგ და შემდეგ იგი თანდათან დაჰშორდა მას ასოთა მოხაზულობით, ასე რომ წარმოიქმნა თითქმის სრულიად ახალი სახე ქართული წერისა. ნუსხური ასოები დახრილი იყო და კუთხოვანი, მხედრულში ასოები გასწორდა, კუთხეები მოეშალა და ოთხ ხაზს შუა მოქცეული ნაწილების ნაცვლად რგოლები გაუკეთდა, ძირს დაშვებული ხაზები კი მოუკაუჭდა. ერთი თვისება მაინც გამოჰყვა ამ ახალ ქართულ წერას ნუსხურისაგან: ასოები სიმაღლის მიხედვით ოთხი ზომისაა: შუაზე საწერი (ა, ი, ო, თ), საზედაო (ბ, ზ, მ და სხვ.), საქვედაო (გ, ე, ვ, კ, ლ და სხვ.)

და მთელი სიმაღლის მქონე (ქ, წ, ჳ), (სურ. 5). ქართული შრიფტის ასეთი განვითარების გამო არსებითად ორნაირი წერა გვაქვს: ძველი და ახალი. ძველს ამჟამად აღარავინ მისდევს, გარდა თითო-ორი პირისა, რომელნიც ჩვენს წარსულს იკვლევენ (ისტორიკოსები და სხვ.). საზოგადოდ, იგი მივიწყებულია და, სადმე რომ შეგვხვდეს ძველი ქართული წიგნი ან ძველი ქართული წარწერა, ვერ მივხვდებით, რომ იგი ქართულია. ამას გარდა, რადგანაც ქართული ნუსხური თავისი დახრილობით და კუთხოვნობით რამდენადმე სომხურს მოგვაგონებს (თუმცა მასთან არაფრით საერთო არა აქვს ერთი კასოს გარდა), ამიტომ ძველი ქართული ასოებით, უფრო კი ნუსხური ხელით დაწერილი ქართული წიგნი ზოგს შეიძლება სომხური ეგონოს, როგორც ამას შემდეგ მაგალითები გვიჩვენებს.

1924 წ. შემოდგომაზე თბილისში გამოიარა ავსტრიიდან სომხეთს მიმავალმა ვენელმა მხითარისტმა ნ. აკინიანმა, რომელმაც, პროფ. ლ. მელქისეთ-ბეგის სიტყვით, სამიოდე წელი დაყო ერევანსა და ეჩმიადინში იქაური სომხური ხელნაწერების ასაწერად. თბილისში მან ინახულა პროფ. ი. ჯავახიშვილი, რომლისთვისაც უამბნია, რომ ევროპის წიგნთსაცავებში ზოგან ხელნაწერები მიჩვენეს და მითხრეს, რომ სომხურიაო, მაგრამ ნამდვილად ქართულები იყო.

ეს მე ი. ჯავახიშვილისაგან მაქვს გაგონილი. ახლა პირადი გამოცდილებიდანაც მოგახსენებთ.

ერთხელ ხელში მეჭირა ერთი ასეთი ხელნაწერი უნივერსიტეტის ერთ დარბაზში. შემოვიდა ერთი ფრიად ცნობილი პროფესორი და, რომ დამინახა ხელში ძველი ხელნაწერი, მკითხა: „აკაკი, შენ სომხურიც იციო?“ — სომხურიც ვიცი-მეთქი, ვუპასუხე, მაგრამ ეს ხელნაწერი ქართულია და არა სომხური-მეთქი.

1949 წ. მარტში საქ. მეცნიერებათა აკადემიამ სამეცნიერო ექსპედიცია მოაწყო ბულგარეთში, სადაც უნდა გვენახა როდოპის მთებში მდებარე პეტრიწონის ქართველთა მონასტერი (პლოვდივიდან, ანუ ფილიპოპოლიდან 30-ოდე კილომეტრის დაშორებით), რომელიც 1083 წელს დააარსა საბერძნეთის დასავლური ნაწილის დიდმა დომესტიკოსმა ტაოელმა ქართველმა გრიგოლ ბაკურიანისძემ (ექსპედიციის შედგენილობა: ნ. ბერძენიშვილი, ო. გიგინეიშვილი და ამ სტრიქონების დამწერი). იქ გამოირკვა, რომ ბულგარეთის დედაქალაქში, სოფიაში, სახალხო ბიბლიოთეკას მოეპოვება პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის ტიპიკონის (წესდების) ქართული ტექსტის ერთი გადმონაწერი, რომელიც შესრულებულია ნუსხური

ხელით. აღნიშნული ბიბლიოთეკის დაბეჭდილ კატალოგში ამ ხელნაწერის შესახებ ნათქვამია: „ნაწერია სომხური ასოებით, შინაარსი კი უცნობიაო“. დიად, ასეა! ჩემი თვლით მინახავს და წამიკითხავს. ამისი მოწმეც მყავს — ისტორიკოსი ნ. ბერძენიშვილი.

ეს ტიპიკონი გადმოწერილია ადრინდელი ხელნაწერიდან, რომელიც პეტრიწონის მონასტერში იყო დაცული წარსული საუკუნის 80-იან წლებამდე, როდესაც იგი იქედან მონასტრის წინამძღვარმა, ტომით ბერძენმა, გაიტაცა და გადასცა ბერძენთა საზოგადო მოღვაწის კორაის სახელობის ბიბლიოთეკას კუნძულ ხიოსზე. იქაური ბიბლიოთეკის კატალოგში ეს ქართული წიგნი სომხურად ყოფილა მიჩნეული და ერთი ბერძენი მეცნიერი იძულებული იყო, საგანგებო წერილი დაებეჭდა, რომ დაემტკიცებინა, რომ ხელნაწერი ქართულია და არა სომხური.

მიუხედავად ამისა, როდესაც ჩვენ დაგვჭირდა მისი ფოტოსურათები და ჩვენი მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურმა ბიბლიოთეკამ 1957 წ. მისწერა ხიოსის ბიბლიოთეკას, გამოგვიგზავნეთ პეტრიწონის მონასტრის ტიპიკონის ქართული ტექსტის ფოტოსურათებიო, იქიდან პასუხად მოიწერეს: „ეს ხომ სომხურია და რად გინდათო?“ აქედან უპასუხეს: „გადმოგვიგზავნეთ მაინც და ჩვენ როგორმე შევძლებთ მაგ სომხურის გარჩევასო“. ამის შემდეგ, როგორც იქნა, მივიღეთ ფოტოსურათები.

სხვა მაგალითი: ჩეხოსლოვაკიის დედაქალაქ პრაჰაში რომ ჩადიოდა ჩვენებური ხალხი, ეროვნული მწერლობის მუდმივ გამოფენაზე უჩვენებდნენ ხელნაწერს, რომელიც იქ აღნიშნული ყოფილიყო, როგორც სომხური. მის მნახველ ქართველთაგან არავინ დაეჭვებულა მის სომხურობაში, მხოლოდ უდროოდ დაღუპულ მწერალს აკაკი ბელიაშვილს იქ ყოფნისას 1959 წლის შემოდგომაზე უცვნია, რომ ხელნაწერი ქართულია, და მაშინვე უცნობებია პროფესორ იარომირ იედიჩკასთვის, რომელმაც ეს ძეგლი ამის შემდეგ შეისწავლა და დაბეჭდა კიდევ გამოკვლევა მის შესახებ ქართულად და გერმანულად (ქართულად „მნათობში“ 1961, ივნისი, გვ. 180). აკაკი ბელიაშვილი რომ არა, დღესაც არ გვეცოდინებოდა, რომ პრაჰაში მოიპოვება ქართული ხელნაწერი X საუკუნისა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ზოგი ქართველი მოღვაწისათვის უჩვენებიათ და უთქვამთ, რომ სომხურიო.

ამას წინათ მივიღე წერილი მიუნხენიდან დოქტორ ი. ასფალგისაგან, რომელიც მ. თარხნიშვილს ეხმარებოდა კ. კეკელიძის

„ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ I ტომის გერმანულად გადათარგმნაში. ასფალგი უკანასკნელ ხანს ადგენს კატალოგს ქართული ხელნაწერებისა, რომლებიც გერმანიის სხვადასხვა ქალაქში მოიპოვება. იგი, სხვათა შორის, მწერდა: „მე კიდევ ლაიფციგის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკიდან მივიღე ხუთი ქართული ხელნაწერის ნაწყვეტები, რომლებიც კ. ტიშენდორფს წამოუღია აღმოსავლეთიდან (სინას მთიდან და იერუსალიმიდან). ხუთივე ქართულია (უმეტესად ნაწყვეტებია ლიტურდიკული წიგნებისა, როგორცაა: თვენი, სვინაქსარი, აგრეთვე ბიბლიის ნაწყვეტებიც, ზოგი რამ ასომთავრულითაც კი), თუმცა კი ოთხი მათგანი K. Vollers-ის კატალოგში სომხურად არის აღნიშნულიო“.

ეს მაგალითები იმიტომ მოვიყვანე, რომ მკითხველმა ნათლად წარმოიდგინოს, თუ რა უცნაური მდგომარეობა შეგვექმნა იმის გამო, რომ ქართულს ქართულად ვეღარ ვცნობთ ვერც ჩვენ და ვერც სხვები. როგორც აბრეშუმის პარკიდან გამომძვრალი პეპელი არ ჰკავს იმ ჭიას, რომელმაც ეს პარკი გააკეთა, ისე ჩვენი დღევანდელი წერა არ ჰკავს იმ წერას, რომლისგანაც იგი წარმოიშვა. ქართულს ქართულად რომ ვერ ვცნობთ, ამის მიზეზია არა მარტო ქართული შრიფტის განვითარება და სხვაგვარი წერის შემუშავება, ვიდრე ძველად გვექონდა, არამედ უფრო მეტად ჩვენი მძიმე ისტორიული პირობები: მტრების განუწყვეტელი შემოსევისა, ჩვენი ქვეყნის მუდმივი რბევისა და გაჩანაგების გამო ქართველი ერი ვეღარ წარმოლდა ფეხზე და წელში ვერ გაიმართა იმდენად, რომ თავისი კულტურული მოთხოვნილებანი ნორმალურად დაეკმაყოფილებინა.

წერა-კითხვის მცოდნე სომეხ ბავშვს რომ უჩვენონ მეცხრე-მეათე საუკუნის სომხური წიგნი ან წარწერა, უთუოდ იცნობს, რომ სომხურია; წერა-კითხვის მცოდნე ქართველ ბავშვს კი არ შეუძლია ძველი ქართული წიგნი ან წარწერა იცნოს და თქვას, რომ ქართულიაო. არა თუ ბავშვს, არამედ უმაღლესი განათლების მქონესაც არ შეუძლია წაკითხოს ძველი ქართული წიგნი. წაკითხვას ვინ ჩივის, ნეტავი გამოიცნობდეს მაინც, რომ ქართულია!

საინტერესო ამბავი მოხდა 1867 წელს. მცხეთის ქვემოთ, შვიდიოდე კილომეტრის დაშორებით, მტკვრის მარჯვენა მხარეს გზა უნდა გაეფართოვებინათ და კლდეს აფეთქებდნენ. ერთი აფეთქების დროს წარწერიანი ქვა გადმოვარდნილა და გზაზე დაცემულა. მუშებში ერივნენ ახალციხელი ბერძნები და, რომ დაუხედავთ, უცვნიათ, რომ წარწერა ბერძნულია და, მეტად გაკვირვებულან. წარწერა I

საუკუნისაა და ეკუთვნის რომის იმპერატორს ვესპასიანეს (69-79 წ. წ.) ერთი მიბრძანეთ, რომელი ქართველი მუშა შეძლებდა ეცნო, რომ შესწრებოდა, მაგ., იტალიელების გათხრებს 1953 წ. ბეთლემს ახლოს, სადაც აღმოჩნდა ქართული წარწერა, მრგლონით შესრულებული? — ვერავინ. ან კიდევ: რომ უჩვენო ქართველ მუშას შ. რუსთველის იერუსალიმური პორტრეტი და უთხრა: აბა წამიკითხე, რა აწერია თავზეო, შეძლებს კი წაკითხვას? ან ერთი კიდევ: საშუალო განათლების მქონე ქართველი კაცი პროვინციიდან (ვთქვათ, ყვარლიდან, ჩოხატაურიდან ან ჩხოროწყუდან) ან თუნდ თბილისელი, ქუთაისელი ან ბათუმელი მიიყვანო თბილისში, ვერის ბაზრის ახლოს მდებარე ლურჯი მონასტრის ეზოში და უჩვენო ტაძრის კარის თავზე მოთავსებული შოთა რუსთველის დროინდელი წარწერა და უთხრა: აბა გამოიცანი, რა ასოებიო, გამოიცნობს კი? არა მგონია და ჩვენი უბედურებაც სწორედ ეგ არის.

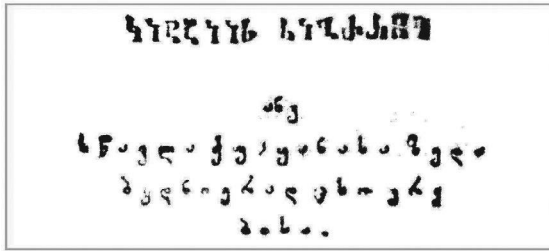
1959 წლის ივლისის პირველ რიცხვებში აწ განსვენებულმა პროფესორმა კ. კეკელიძემ მოხსენება წაკითხა ბოლნისის ტაძრის იმ წარწერის შესახებ, რომელიც ტაძრის აღმოსავლეთის მხარეს არის მოთავსებული, სარკმლის თავზე. მოხსენება მოეწყო თვით ტაძრის ეზოში, წარწერასთან. მომხსენებელმა გაარკვია ამ უძველესი (V ს.) წარწერის ორი უკანასკნელი ასოს მნიშვნელობა, რაც მანამდე გაურკვეველი იყო. მოხსენებას დაესწრნენ ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები და ინტელიგენცია. მოხსენებამ დიდი ინტერესი გამოიწვია მსმენელებში, მაგრამ ამოდენა ხალხში სამიოთხი კაცი თუ ერია, რომელთაც შეეძლოთ ამოეცნოთ ამ უძველესი ქართული ენით დაწერილი ტექსტის ქართული ასოები. ისე უკუდმართად წარიმართა ჩვენი ისტორია, რომ მრავლის მეტყველი წარწერა, რომელიც 1500 წლის წინათ არის ამოკვეთილი, უცხო აღმოჩნდა არა მარტო ადგილობრივი მოსახლეობისათვის, რომელიც დღეს უმთავრესად სომხები და თურქებია, არამედ ტაძრის ეზოში შეკრებილი ქართველებისთვისაც, რომელთა შორის ბევრი იყო ფრიად განათლებული პირი.

როცა საქართველომ ცოტაოდნად წამოიხედა მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოს და მეთვრამეტის დასაწყისში და დაიწყო კულტურული აღორძინება, ვახტანგმა შემოიღო სტამბა და წიგნის ბეჭდვას მიჰყო ხელი ორივე ქართული შრიფტით, ძველით და ახლით: საეკლესიო წიგნების დიდი ნაწილი დაბეჭდა ძველით, „ვეფხისტყაოსანი“ და ზოგი სხვა ახლით. ძველი შრიფტით ნაბეჭდ ქართულ წიგნში,

საზოგადოდ, ყველგან გატარებულია მთავრული ასოების ხმარება, როგორც ამას გვიჩვენებს, მაგ., ქუთაისში 1803 წელს დაბეჭდილი ვნების კვირიაკის სახარება, სადაც, სხვათა შორის, მთავრული ასოები ნახმარია აგრეთვე საზოგადო სახელების თავშიც (სურ. 6). ეს მთავრული იყო მრგლოვანი, რომელსაც ამის გამო ასომთავრული ეწოდა. მაგრამ უფრო საყურადღებო ის არის, რომ ზოგს მე-18 საუკუნის მხედრულად ნაწერსა და ნაბეჭდ წიგნშიც მთავრულ ასოებად შემოიღეს იგივე მრგლოვანი. ეს მოვლენა საზოგადოდ, იმასთან არის დაკავშირებული, რომ დაიწყო წარსულის შესწავლა და მის მონაპოვართა გამოყენება. ცნობილია, მაგ., რომ სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონიც კი გადაწერეს ძველი (ხუცური) ასოებით. მაგრამ ეს გადაჭარბება იყო. მშვენიერი მხედრულის შეცვლა არ გვჭირდება, ძველისა გვჭირდება მხოლოდ მთავრული ასოები, რომელთაც კარგად იყენებდნენ ჩვენი წინაპრები ხელნაწერებსა და ნაბეჭდ წიგნებში. ასეთია, მაგალითად „კიბთაის სიბრძნე ანუ სწავლა ქუყყანასა ზედა ბედნიერად ცხოვრებისა“, რუსულიდან თარგმნილი გაიოზის მიერ და დაბეჭდილი მოსკოვს 1777 წელს (სურ. 7). ამ წიგნის ნაწილების სათაურები და თავები მრგლოვანი ასოებით არის ნაბეჭდი.

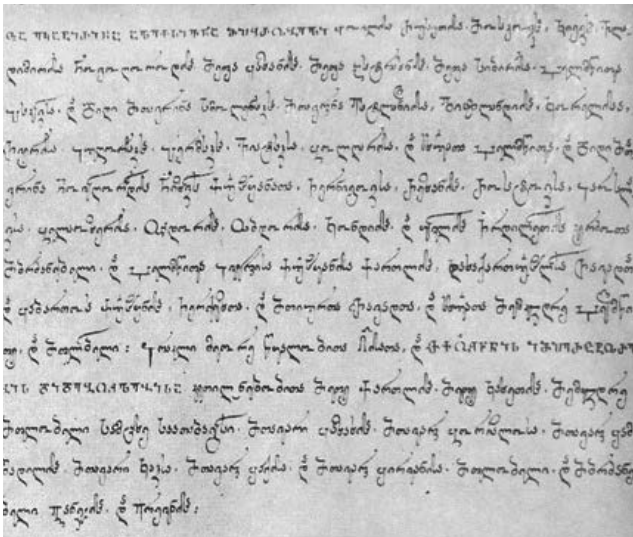

სურ. 6. ვნების კვირიაკის სახარება (ქუთაისი, 1803 წ.).

სურ. 7. კიტიის სიბრძნე (თავფურცელი).

ერეკლე მეფემ რომ პოლიტიკური ხელშეკრულება დადო რუსეთთან 1783 წ., მის ქართულ ტექსტში, რომელიც მხედრულად არის ნაწერი, მთავრულებად იხმარეს მრგლოვანი (სურ. 8)

სურ. 8. 1783 წლის ხელშეკრულება საქართველოსა და რუსეთს შორის (დასაწყისი). სურ. 8b. 1783 წლის ხელშეკრულება საქართველოსა და რუსეთს შორის (ბოლო).

გაიოზმა რომ ქართული გრამატიკა გამოსცა კრემენჩუკში 1789 წელს, შიგ ახალ შრიფტთან ერთად ძველიც გაურია და, რასაკვირველია, მისი მთავრულებიც.

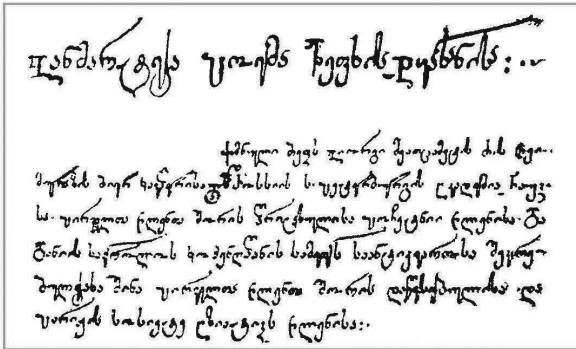
მრგლოვანი შრიფტის მთავრულად ხმარებას მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარშიც მისდევდნენ. მაგ., „განწყება შინაგანისა საქართველოდსა მართვისა“ (1801) იმგვარად არის დაბეჭდილი, რომ სათაური მთლად მრგლოვანით არის, ამას გარდა, წინადადების დასაწყისში და საკუთარ სახელებში იგივე შრიფტია ნახმარი. მაშასადამე,

მრგლოენის ხმარებას აქაც, როგორც 1783 წ. ტრაქტატში, ორთო-გრაფიული დანიშნულება აქვს (სურ. 9).

სურ. 9. განწესება შინაგანისა საქართველოდსა მართვისა (1801)

თეიმურაზ ბაგრატიონი მხურვალე მიმდევარი იყო მთავრულების ხმარებისა. მან ეს წესი „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერ „განმარტება-შიც“ გაატარა თავიდან ბოლომდის³ და თავის ისტორიაშიც, რომელიც დაიბეჭდა 1848 წ.⁴ ეს ის შრიფტია, რომლის ნახაზები თვით თეიმურაზმა შეიმუშავა და პარიზში ბროსეს ჩამოასხმევინა (სურ. 10ა, 10ბ).

სურ. 10ა. თეიმურაზ ბაგრატიონი, განმარტება.

³ თეიმურაზ ბაგრატიონი, განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსნისა. გაიოზ იმედაშვილის რე-
 დაქციით, გამოკვლევეით და საძიებელით, 1960, გვ. 033.
⁴ მეფის ვიორგის ძე თეიმურაზ, ისტორია დაწეებითგან ივერისა, ე. ი. ვიორგისა, რომელ არს
 სრულიად საქართველოდსა, ს. პეტერბურღს, 1848. სტამბასა შინა სამეცნიერო აკადემიისასა.

ჰყოილ-მხასურისა მეფისა აბის ტავით აღმაშენებლისაგან არს აღშენებული ტრამპონტს პირისპირ ქადაქისა მის მალღის მთას ზედა მონასტერი დიდი ღაგრა სხელსა ზედა უოვლად წმინდისა მწობისა მშობლის მიგვარებისა და ხსელსმეც სუბელის მონასტერი. ამა მონასტერსა შინა ჟაროგულთა მონასტონისა უოფიდან, აწ ბერძენთა უპირიან, დღე-საგ მოუშლელი არს მონასტერი იგი; პრადის მონასტერსა მას შინა გარდა სხვათა მხასურთა მონასტერისათა ხამოგდა აინი მკედელ-მონასტონისა არიან, და არიან მონასტერსა მას შინა მრავალნი ძველნი წიგნი ჟაროგულნი. მამულნი და შუამასკალნი მონასტერსა მას ტავით მეფისა აღმაშენებლისა მიერ აქვს შექმნიბუნნი.

8. ტიდი იგი ღირსი-სხოვნისა ტავითან ჟარატოცხი მუგუა მამარ ახული მეფისა ღირგი მესამისა ძმისა მეფისა ტამიტრა პირეულისა აბის დიდისა მეფისა ტავით მესამისა აღმაშენებლისა, მურობული უოვლისა ხაქრთელომასა, რომელ არს ღირგი: კრი ღმრთისა და ჟაროგულთა და სხვათა.

ღირგი ცხოვრებასა შინა მამარისა ხარად-არს ეხრუ.

სურ. 10ბ. თეიმურაზ ბაგრატიონი, საქართველოს ისტორია (1848).

მე-19 საუკუნის ორმოცდაათიანი წლების შემდეგ ძველი მთავრულების ხმარება არსებითად შეწყდა, მაგრამ იყო მაინც თითო-ორო-ლა ცდა ტრადიციის განგრძობისა. ერთ ასეთ ცდად შეგვიძლია დავასახელოთ „ცისკრის“ 1861 წლის თებერვლის ნომერი, სადაც ჟურნალის თავფურცელზე სამი სიტყვის პირველ ასოდ მრგლოვნია გამოყენებული: ცისკარი, წოდება თხზულებათა და ტფილისს (სურ. 11).

ცისკარი

1861

ფებერვალი
წელიწადი მესამე

როდება თხზულებათა:

I. — მოღერა ვაზრელ მისკობისა
შესა, თქული კაროლ კ.ს.
ტომის მისკის ქის ქის
სს. დეკ. ვორგი გამ.
რეკლეოვისგან.

II. — სოლომ ასაკს მკლავ-
მული. (სომისი) დეკ. ანდრეანსა.

III. — დეკემბრ სსუ & სსუ 'წილ'
სდომის ურცული მოღავისა

IV. — რეკლეო მის მისკის მკლავი. ივ. ვაზრელისა

V. — სსუ & სსუ ანბუი. (ახლე მსოფ ღირგი)

რეკლეოს.

ვარსკლავის ცხოვრება.

სურ. 11.

სამოციან წლებში მთავრულების ხმარების საკითხში დიდი გარდატეხა მოხდა. 1866 წ. დაარსდა გაზეთი „დროება“, რომლის რედაქტორი იყო გ. წერეთელი, გამომცემელი კი — ს. მელიქიშვილი. „დროების“ რედაქციამ გაბედული ნაბიჯი გადადგა: საჭიროდ მიიჩნია, მთავრულების ხმარება გაეტარებინა სისტემებრ თავისი გაზეთის ფურცლებზე: მთავრული ასოებით უნდა დაბეჭდილიყო სათაურები და ახალ წინადადებათა და საკუთარი სახელების დასაწყისი ასოები, ე. ი. ქართულ ნაბეჭდ ტექსტში უნდა გატარებულიყო იგივე წესი, რაც დიდი ხანია გამტკიცებული იყო ევროპის ენებში: რუსულში, ფრანგულში, ინგლისურში, იტალიურში, ბერძნულში და სხვ.⁵ (სურ. 12ა.).

№ 111. პირველი წიგნი.

<p>მისთვის მისთვის და ვაქცე დღეებში მისთვის — 7 ხა. მისთვის — 5 მისთვის — 4 მისთვის — 2 — 30 ე. მისთვის — 2 — 30 ე. მისთვის — 3 — 30 ე. „მისთვის“ გამოდის კარგად, პასუხობი.</p>	<p>მისთვის მისთვის და ვაქცე დღეებში მისთვის — 7 ხა. მისთვის — 5 მისთვის — 4 მისთვის — 2 — 30 ე. მისთვის — 2 — 30 ე. მისთვის — 3 — 30 ე. „მისთვის“ გამოდის კარგად, პასუხობი.</p>	<h1>წიგნი</h1>	<p>მისთვის მისთვის და ვაქცე დღეებში მისთვის — 7 ხა. მისთვის — 5 მისთვის — 4 მისთვის — 2 — 30 ე. მისთვის — 2 — 30 ე. მისთვის — 3 — 30 ე. „მისთვის“ გამოდის კარგად, პასუხობი.</p>
---	---	----------------	---

საპოლიტიკო და სალიტერატურო ზაზამთი.

სურ. 12ა.

იდეა, რომელიც გ. წერეთელს და მის თანამოაზრეებს ამოქმედებად, უთუოდ პროგრესული იყო, მაგრამ ამ იდეის პრაქტიკული განხორციელება არ გამოდგა ნაყოფიერი. საქმე ის გახლავს, რომ იმის ნაცვლად, რომ აეღოთ ლამაზი ხელით შესრულებული ძველი ხელნაწერებისა და წარწერების საუკეთესო ნიმუშები და მათი მიხედვით დაეხატვინებინათ ასოები და შემდეგ ამ ნახატების მიხედვით დაემზადებინათ ნამდვილი ქართული მთავრული ასოები, გვერდი აუქციეს ქართული შრიფტის განვითარების ისტორიულ გზას, აიღეს მხედრული ბეჭდური შრიფტი და მისგან გააკეთეს მთავრულები. მხედრულში, როგორც ზემოთ ვთქვი, ისტორიულად ოთხი ზომის ასოები შემუშავდა: საზედაო, საქვედაო, შუაზე მოსათავსებელი და მთელი სიმაღლისა; მაგ., ამ სიტყვებში ქართული წერის საქმე, სამი საზედაო ასოა ნახმარი (მ, რ, ს), სამი საქვედაო (ე, ლ, უ), სამი შუაზე მოსათავსებელი (ა, თ, ი), ორი კი მთელი სიმაღლისა (ქ, წ). ახალი მთავრულების გაკეთებისას ყველა ასო ერთ სიმაღლეზე დააყენეს. ამიტომ შუაზე საწერი ასოები გაიწელა და დაგრძელდა, მთელი სიმაღლის მქონე ასოები დაიბრუნდა, საზედაოებს საქვედაოები ამოუდგა გვერდით, ერთი სიტყვით, ისტორიული პრინციპი დაირღვა და მშვენიერი ქართული მხედრული ასოები დამახინჯდა და დაუშნოვდა. ამის მაგალითია იგივე სიტყვები, ძართული წერის

⁵ გერმანელები საზოგადო სახელებსაც მთავრულით იწყებენ, რომლის ნიმუში ქართულიდანაც ვნახეთ ზემოთ (სურ. 6), მაგრამ გ. წერეთელი ამ შემთხვევაში მათ შეხედულებას არ იზიარებდა.

საქმე, სადაც ყველა ასო ერთი სიმაღლისაა. ამიტომ გასაკვირველი როდია, რომ ამნაირი ასოებით დაწერილი სიტყვები ძნელი საკითხავია. რომ ნათელი იყოს, თუ როგორ გამოიყურება ქართული ნაბეჭდი ტექსტი „დროების“ რეფორმის მიხედვით, მოვიყვანოთ ერთი ნიმუში (სურ. 12ბ).

ძახეთს და აქედამ ის იწოდება ძახეთათ. მთელი მხარე იმან დაჰყო რამდენსამე საერისთავოთ; ორი დააწესა ალაზნის გაღმა, რომელსაც ეწოდა ბაღმა-მხარი. წუქეთში იყო დიდი გუმბათიანი ეკლესია და აქ იჯდა ეპისკოპოზი, მწვემსი მლისენისა, წუხეთისა და შაკიხისა. ძველის გუჯარიდამ სჩანს, რომ ეკლესიას ამ ადგილში ჰქონია ყმა და მამული, ესე იგი ლაგოდენში, ბანუბში, ბაზარში, ძუნელიანში, წინ-უბანში და ბანგოთში (1). XV საუკუნეში, როგორც ვიცით, ალექსანდრე მეფემ საქართველო დაუყო თავის სამს შეილს; ჰერეთი ძახეთით არგუნა უმცროსს, ლავით ს. იმავე საუკუნის გასულს ლავითის შეილმა ბიორგომ საერისთავოები ძახეთში გააუქმა და იმით ნაცულათ დააწესა სამოურავოები; ბაღმა-მხარში დასვა სამი მოურავი—მლისენში, წუხეთში და შიაურში. ამ დროებში ლეკები, როგორც სჩანს, იშვიათათ აწუხებდნენ ძახეთს და თვით ბაღმა-მხარს: იმით ხარკათ თურმე ედოთ ყინულის ზიდვა ძაეკასიის მთიდამ. (2)

სურ. 12ბ. „დროება“. 1866 წ. 22 დეკემბრისა (ნაწევები მეთაურიდან).

აქედან ვხედავთ, რომ „დროების“ რეფორმას მთავრულების შემოღებით გარკვეული ორთოგრაფიული მიზნები ჰქონდა დასახული.

არ შეიძლებოდა, ამ რეფორმას თავის დროს ჩოჩქოლი არ გამოეწვია, რადგანაც მკითხველთა ფართო წრეები გულგრილად ვერ შეხვდებოდნენ ქართული ასოების დამახინჯებას. ამიტომ „დროების“ რედაქცია იძულებული გამხდარა, ხმა ამოეღო და პასუხი გაეცა. პასუხიდან ჩანს, თუ რას უსაყვედურებდნენ „დროებას“: „დროებას“ ზრახავდნენ, რომ ახალი ასოებით რათ იბეჭდებო. ჩვენებურს სტამბაში რომ ასომთავრული არა ყოფილა, „დროებამ“ საიღამ შემოგვაჩეჩაო. საზოგადოება სწყრებოდა ასომთავრულის შემოღებაზე, — ეს რა ასოებია, ინი ინს არა ჰგავს და ენი ენს. ამ გვარათ წერა, თქვენი ჭირიმეთ, ვის გაუგონია: ენსა და ვინს რომ

მაღლა სმენო, სხვა ასოებს კი დაბლა. ზოგი აწეულია, ზოგი დაწეულია, თითქო ასოები ყირამალაზედ გადასვლას აპირებენო. ამისთანა სჯაში ბევრჯერ იყვნენ ხოლმე გართულნი ჩვენი მოხუცებულები. მაგრამ „ღროება“ ამისთანაებს ყურს არ უგდებდა. იმან კარგად იცოდა, რომ ყოველი ახალი საქმე და ნივთი კაცს თვალში ეჩხირება, არ მოსწონს იმისთვის, რომ თვალი შეუჩვეველი აქვს: იმისი წინააღმდეგია, რადგანაც ჯერეთ იმისგან სარგებლობას ვერ ჰხედავს. ამასთანავე „ღროება“ კარგად ხედავს ასომთავრულის სარგებლობას. იმან იცოდა, რომ უასომთავრულოთ კაცი საკუთარ სახელს ძნელად გამოიცნობს ხოლმე, ასე რომ კითხვაში ხშირად შეუნიშნავად რჩებიან უცხო ქვეყნების და კაცების სახელები. ამას გარდა, ყოველი აზრი კითხვაში უფრო მკაფიოდ ანუ ნათლად იხედება, რადგანაც ის ყოველთვის ასომთავრულით იწყება ხოლმე. ასომთავრულის შემოღებით აგრეთვე თვითონ ქართული სტამბაც⁶ მრავალგვარდება და მშვენიერდება. „ღროება“ კარგათ გრძნობდა, რომ, როდესაც მკითხველებს ასომთავრულზედ თვალი გაუტყდებათ, მაშინ ისინი ღირსებათ ჩათვლიან იმ ნაკლულეგანებას, რომელსაც პირველათ ხედავდნენ. ამ აზრის იყო „ღროება“ და, ვგონებ, არც მოტყუებულა“ („ღროება“, 1867, №1).

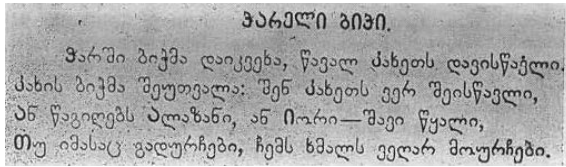
ამ კამათს რომ 95 წლის შემდეგ ვეცნობით და მსჯელობის საგნად ვიხდით, უნდა ვთქვათ, რომ ერთი მხარეც მართალი იყო და მეორეც: „მოხუცებულები“ იმ მხრივ, რომ „ახალგაზრდებმა“ ასოების პროპორცია დაარღვიეს, „ახალგაზრდები“ კი იმ მხრივ, რომ მთავრულების შემოღებას, საზოგადოდ, დიდი უპირატესობა ჰქონდა და აქვს. იდეა „ახალგაზრდებისა“ სწორი იყო, მისი პრაქტიკული განხორციელება კი — მცდარი, როგორც ეს შემდგომმა ამბებმა ცხადყო.

„ღროება“ ყოველ ნომერში ატარებდა ახალ ორთოგრაფიას მხედრული „მთავრულის“ გამოყენებით ცალკეული წერილების სათაურებში და საკუთარი სახელების თუ წინადადებათა პირველ ასოებად. მიუხედავად გახეთის რედაქტორების ცვლისა (გ. წერეთელი 1866-69, ს. მესხი 69-73, კ. ლორთქიფანიძე 73-74, ს. მესხი 74-80, ი. ჭავჭავაძე და ს. მესხი 80-81, ისევ ს. მესხი 82-83, ი. მაჩაბელი 83-85), ამ ორთოგრაფიულმა მიმდინარეობამ გასტანა „ღროების“ არსებობის მთელ მანძილზე, ცხრამეტი წლის განმავლობაში (1866-86).

ცალკეულ პირთაგან, რომლებიც ღროების“ ორთოგრაფიას იზი-

⁶ ავტორს უნდოდა ვთქვა: ქართული სტამბის შრიფტიც.

არებდნენ, შეგიძლია დავასახელოთ ი. გოგებაშვილი, რომელიც თავის სახელმძღვანელოებში მხედრულ მთავრულებს ხმარობდა სისტემებრ, როგორც ამას გვიჩვენებს მისი „ბუნების კარი“ 1876 წ. გამოცემიდან ამოღებული ერთი პატარა ლექსი (სურ. 13).

სურ. 13. ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარი“ (1876).

საინტერესოა, შესწავლილ იქნეს სპეციალურად და გამოირკვეს დეტალურად, თუ ვინ, როდის და რა შემთხვევაში განაგრძობდა კიდევ „დროების“ შემოღებული წესების დაცვას. თვით გ. წერეთელი მთავრულებს ხმარობდა 1876 წ. ცალკე წიგნაკად გამოცემულს „არანკა“-ში, მაგრამ მერმინდელს ბელეტრისტულსა და პუბლიცისტურ ნაწერებში ხელი აიღო მთავრულის ხმარებაზე (მაგ., „რუხი მგელი“, 1892, „ქართველთა და სომეხთა ურთიერთობა“: კვალი 1893, №15). მაგრამ კარგად ცნობილია, რომ მთავრულების ხმარების წესებს თავამოდებით იცავდა ქუთაისში სილოვან ხუნდაძე, რომელიც თავის ნაწერებში (გრამატიკებსა და ლექსებში) მთავრულებს ხმარობდა სისტემებრ და, გ. ახვლედიანის სიტყვით, მასვე მოითხოვდა თავისი მოწაფეებისგანაც და შეცდომად უთვლიდა, თუ ვინმე ამ წესებს დაარღვევდა.

გ. წერეთლის დაწყებულსა და გოგებაშვილი-ხუნდაძის მოძახილს არავინ მისცა ბანი და მხედრულმა მთავრულმა დაკარგა თავისი პირვანდელი დანიშნულება. იგი დარჩა ხმარებაში, მაგრამ გამოეცალა ორთოგრაფიული მიზნები, მისი ხმარება განისაზღვრა მართოდენ თვალსაჩინოებით: მას იყენებენ მხოლოდ წიგნისა და წერილების სათაურებში და ზოგიერთ სხვა შემთხვევაში, ვთქვათ, როცა შორიდან უნდა დაჩნდეს ნაწერი, მაგ., აფიშებში, ფირნიშებში და სხვ.

ამგვარად, „დროების“ ინიციატივამ, რომელსაც მიზნად ჰქონდა ევროპული ენების მსგავსად, კერძოდ რუსულისა, მთავრულების შემოღება ქართულშიც, თავის მიზანს ვერ მიაღწია. მან საბოლოოდ გაახმო მე-18 ს-ში გაღვივებული და მე-19-ის პირველ ნახევარში რამდენადმე ამოჯეჯლებული ორთოგრაფიული მიმდინარეობა, რომელიც მთავრულებად მრგლოვანს მიიჩნევდა. მიუხედავად ამისა, მაინც იყო ცდა მრგლოვნის განედლებისა და გამოცოცხლებისა:

დიმიტრი ყიფიანმა რომ 1882 წელს თავისი „ქართული ღრამატიკა“ დაბეჭდა პეტერბურგში რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სტამ-

მოწველო ჰელმწიფე

შავით სესქე!

ძვენი ღრამატიკა რომ აღარ იშოვებოდა, და აღარც სხვების, საქმე ისე გაგვიძნელდა, რომ დღაჲნის სწავლებას ვეღარ ვახერხებდით; — შეუიღონო აღარ იყო, ჩემი შვილებისათვის მევე უნდა შემეძგინა ღრამატიკა, როგორც მოამყენებოდა და, აი, სტამბაში ვგზავნი კიდევ დასაბეჭდავად.

ამ წლის ოქტომბრის დამდეგს რომ მემს სახლში ბძანდებოდით, მაშინ გიხოვეო და თქვენც დამრთეთ ნება, რომ პირველად თქვენი პატივისცემით სახსენებელი სახელი ვახსენო და თქვენს შეგობრობას ვუძღვნა ეს წიგნი, ეგება თქვენს შეგობრობით და თქვენი მაგალითით სხვებმაც ქართული ენის სიუფარულით, მითხრათ ან შემომითვალოდით, რასაც ეს სიუფარული ჩემთვის სათქმელად გავგონებთ: ენას ერთგულებას გაუწევო მავითი და მე დიდად დამაყავებთ.

თქვენი აღმატებულების
გულითადი პატივისმცემელი
შამიკრა ყიფიანი.

სოფ. ქვიშეთი,
12 სექტემბერი 1881.

ბაში, მან შიგ მთავრულებად ყველგან მრგლოვანი იხმარა (სურ. 14).
სურ. 14. დ. ყიფიანის „ქართული ღრამატიკა“ (1882).

მე-19 ს-ის დასაწყისში (1802 წ.) იალღუზიძე საჭიროდ მიიჩნევდა ოსურად ნათარგმნ სახარებაში, რომელიც თავიდან ბოლომდის ქართული ასოებით იყო ნაწერი, ცალკეული თავები მრგლოვანი ასოებით გამოეყვანა და მრგლოვანივე ეხმარა საკუთარი სახელებისა და წინადადებათა თავში. 65 წლის შემდეგ თითქმის ფიქრადაც აღარავის მოსდიოდა, რომ ძველი ქართული შრიფტი არა თუ ოსურში (საკვლე-სიო წიგნების გარდა), არამედ ქართულ წიგნში ან ჟურნალ-გაზეთში გამოეყენებინა. სათვალავში არ არის ჩასაგდები, რა თქმა უნდა, ძველი შრიფტის ხმარება სპეციალური მიზნით გამოცემულ წიგნებში, როგორიცაა, ვთქვათ, დ. ჩუბინაშვილის ქრესტომათია (1846 წ.), სადაც „ივდითის“ წიგნი მთლად ძველი შრიფტით არის დაბეჭდილი (გვ. 343-377), ან ი. ყიფიანის ძველი ქართული ქრესტომათია (პეტერბურგი, 1918), რომლის ძველი შრიფტით დაბეჭდილი ტექსტები მთლიანად გადაბეჭდეს ნ. მარმა და მ. ბრიერმა ქართული ენის სახელმძღვანელოში (La langue géorgienne, პარიზი, 1931). მხედველო-

ბაში არაა მისაღები არც „სახის მეტყველი“, რომელიც მთლიანად მრგლოვანი შრიფტით დაბეჭდა ნ. მარმა (1904), ან კიდევ მარისავე გამოცემა სპევსიპეს, ელასიპეს და მელასიპეს ცხოვრების ტექსტისა, რომელიც დაბეჭდილია ნუსხური შრიფტით (1907), არც ვ. ბენეშევიჩის გამოცემული ორი თავი სახარებისა: მათესი (პეტერბ. 1909) და მარკოზისა (იქვე, 1911), რომლებიც მრგლოვანი შრიფტით არის დაბეჭდილი რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სტამბაში, კ. კეკელიძის იერუსალიმის განწესება-განჩინების ტექსტი (ნუსხურად, თბილისი, 1912), მისივე „არქიერატიკონი“ (თბ., 1912), რომელიც დაბეჭდილია იმ ხანებში ახლად ჩამოსხმული შრიფტით, არც ა. შანიძის „ძველი ქართული ქრესტომათია“ (1935), რომლის შრიფტი დ. შვეარდნაძის ნახატების მიხედვით არის დამზადებული, და ი. იმნაიშვილის „ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია“ (1949, 1953), სადაც ერთ ნაწილში იგივე შრიფტია ნახმარი.

იგივე ითქმის წარწერების შესახებ, რომელთა გამოცემის დროს ძველ შრიფტსაც იყენებდნენ ხოლმე (მ. ბროსე, ნ. მარი, ე. თაყაიშვილი, გ. ჩუბინაშვილი და სხვები).

ძველი შრიფტი კანტი-კუნტად სხვა გამოცემებშიც გვხვდება: საბინინის „სამოთხეში“ (გვ. 1-28), თ. ჟორდანიას „ქრონიკებში“ (I, გვ. 12-26, 31-32, 39, 48, 49, 61, 62, 66, 69, 70, 73, 75, 190-192, II, გვ. 53-54, 62-66) და სხვაგან. ერთ ასეთად შეგვიძლია დავასახელოთ „ფსალმუნი“, რომელიც გამოიცა 1960 წ. აქ ძალიან გამოგადგა ძველი შრიფტი: საჭირო იყო ფსალმუნთა მუხლების ორმაგი ნუმერაცია: ძველი და ახალი. ძველი დამუხლვა არ ემთხვევა ახალს. ამიტომ ახალი სათვალავი არაბული ციფრებით აღინიშნა, ძველი კი — ქართული ასოებით; მაგრამ, რომ ნათელი ყოფილიყო, თუ სად იწყება მუხლი ძველი დაყოფის მიხედვით, იქ მრგლოვანი ასოები დავსხით. ასე გამოვედით გაჭირვებიდან.

ჩვენ რომ თანდათან ვმორღებოდით ძველ ისტორიულ ამბებს მე-19 ს-ში და მის მეორე ნახევარში სულ მთლადაც მოვსწყდით წარსულს, ეს გასაკვირველი არ არის. ქართული სკოლა აღარ არსებობდა, თვითმპყრობელობის მოხელეებს ქართული კულტურისათვის არ ეცალათ, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, მტრულად ეპყრობოდნენ მას. მესტამბეებს კი არც ცოდნა ჰქონდათ, არც შეგნება, არც საკმაო შეძლება, რომ სტამბის საქმე მაღალ დონეზე დაეყენებინათ, შეექმნათ ახალ-ახალი შრიფტები დიდი ისტორიული ბედის მქონე ქართული წერის საუკეთესო ნიმუშების მიხედვით. გრიგოლ ტატიშვილიც კი თავისი

ბრწყინვალე ნიჭით ვერ გასცდა მხედრულ ასოებს.

მკითხველმა უთუოდ იცის (და თუ არ იცის, გრძნობს მაინც), რომ მთავრული ასოების გარევა შრიფტში მარტო გონებისთვის კი არ არის საჭირო, არამედ ესთეტიკური გრძნობის დასაკმაყოფილებლადაც; მის ხმარებას მარტო ორთოგრაფიული მიზნები კი არ აქვს საფუძვლად (რომ, ვთქვათ, გაირჩეს საკუთარი სახელი საზოგადოებას), არამედ მთელი ნაწერი ან ნაბეჭდი ტექსტი სასიამოვნო შესახედავი იყოს და წასაკითხავად მიძინდველი.

მე-19 საუკუნემ გააერთიანა პოლიტიკურად დაქსაქსული ქართული ტომები, მაგრამ უკან დახია კულტურულად და, რაც მთავარია, წაართვა ხალისი თავისი სიმდიდრის მოვლისა და გამოყენებისა. ამიტომ ყველაზე მდიდარი ხელნაწერი შრიფტების მქონე ხალხი ყველაზე ღარიბი აღმოეჩნდით ბეჭდვისას და ისეთსავე ვითარებაში ჩავცვივდით, როგორშიაც არიან არაბები, სპარსელები და ყველანი, რომელნიც არაბულ წერას იყენებენ. არაბულს კი მთავრული ასოები არა აქვს და სათაურში ჩვეულებრივ უფრო დიდი ზომის ასოებს ხმარობენ, ვიდრე ტექსტში. ასეთივე ვითარებაა ებრაულსა და ასურულშიც.⁷ არც მათ აქვთ მთავრული ასოები. ქართული წერა კი ძირითადად განსხვავდება არაბულ-ებრაულ-ასურულისაგან: ჩვენ მარცხნიდან მარჯვნივ ვწერთ, აღნიშნული სემიტური შრიფტების მიმდევარნი კი — მარჯვნიდან მარცხნივ („უკუღმა“). სტრიქონთა მიმართულებით ჩვენცა და სომხებიც ბერძნებთან, რუსებთან და სხვა ევროპელებთან ვართ, რომლებიც ლათინურ შრიფტს ხმარობენ, მთავრული ასოების უქონლობის გამო კი სამხრეთის ერებთან ვართ: არაბებთან, სპარსელებთან, ებრაელებთან, ასურებთან.

სომხებმა თუ მთავრული ასოების ხმარება შემოიღეს, ამისი მიზეზი მარტო ის კი არ არის, რომ მათი შრიფტი არ განვითარებულა ისე, რომ სხვა სახე მიეღო, როგორც ეს მოხდა ქართულში, არამედ ისიც, რომ ისინი გაფანტულნი არიან და მრავლად მოიპოვებიან სხვადასხვა ქვეყანაში და საშუალება აქვთ, თვალ-ყური ადევნონ სხვა ერების წერისა და ბეჭდვის საქმეს და მათი გამოცდილება გამოიყენონ.

ქართველმა ერმა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ვერ ისარგებლა ვერც თავისი ისტორიით და ვერც სხვა ერების გამოცდილებით, რომ ნამდვილი მთავრული ასოები გამოეყენებინა, რომლებიც მას ჰქონდა და აქვს, გვერდი აუქცია ისტორიული განვითარების გზას

⁷ ასურების ჩამომავლებია დღევანდელი აისორები.

და დაიწყო ახალი სახის მთავრული ასოების ძიება. როგორც ვთქვით, ამას შედეგად მოჰყვა ლამაზი მხედრული ასოების პროპორციების დარღვევა და მათი დამახინჯება ახალი სახის მთავრულში. ეს ახალი ვითომცდა მთავრული ასოები მარტო ბეჭდვის დროს იხმარება, ხელით რომ ვწერთ, არავინ მათ არ ხმარობს. მაშასადამე, ისინი მარტო ნაბეჭდ ტექსტში შეიძლება შეგვხვდეს, ისიც მხოლოდ სათაურებში. ეს კიდევ არაფერი. როდესაც გვჭირდება შემოკლებანი, მათ ვერ ვიყენებთ და ვარჩევთ სიტყვის სრულად დაწერას („გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია“ და არა ბმო და სხვ.), რასაც ყურადღებას აქცევდა პროფ. პ. გუგუშვილი; მათ ვერ ვიყენებთ საკუთარ (პირთა და გეოგრაფიულ) სახელებში, წინადადების დაწყებისას და სხვა შემთხვევებში, მიუხედავად იმისა, რომ სასვენო ნიშნების საკითხში იმავე წესს მივსდევთ, რასაც რუსულში. მაშ, რაღა მთავრულია ასეთი მთავრული?

გამიგონია: ვიღაცას ღვიძლი დედა დაჰვიწყებოდა და დედინაცვალს ფიცულობდაო. ასეა ჩვენი საქმეც: ნამღვილი და ლამაზი მთავრული ასოები გვაქვს, შემუშავებული და ხმარებული საუკუნეთა მანძილზე, მაგრამ ისინი დავივიწყეთ და მათ ნაცვლად უშნო და ტლანქ ასოებს ვიყენებთ, ისიც მხოლოდ გარკვეული შემთხვევებისათვის. ნამღვილ მთავრულ ასოებს კი ვერ ვიყენებთ, რადგანაც გამოყენებას ცოდნა უნდა, ცოდნა კი არა გვაქვს.

უცნაური და საგალალო მდგომარეობა შეგვექმნა ქართულ საშუალო სკოლაში, რუსულის გარდა, ერთ-ერთ უცხო ენას სწავლობენ: ფრანგულს, გერმანულს ან ინგლისურს. ეს ნიშნავს, რომ ჩვენი მოწაფეები სწავლობენ 26 ლათინურ ასოს, რომელთაც რამდენიმე განსხვავებული მთავრული მოეპოვება, არანაკლებ ცამეტისა (მაშასადამე, ნახევარი): Aa, Bb, Dd, Ee, Ff, Gg, Ll, Mm, Nn, Qq, Rr, Tt. ეს არის ნაბეჭდურ ანბანში. ხელნაწერში კი განსხვავებული ასოები გაცილებით მეტია. მაგრამ დავანებოთ თავი ხელნაწერებს და მარტო ბეჭდური ვიანგარიშოთ. 26 და 13 არის 39. მაშასადამე, რომელიმე ევროპული ენის ტექსტის დასაძლევად ქართველ ბავშვს პირველ რიგში 39 ნიშნის დასწავლა სჭირდება. მაგრამ ეს კიდევ არაფერი, დაუმატეთ ამას, რომ ზოგი ბგერის გადმოსაცემად ჯგუფების მნიშვნელობა უნდა ისწავლოს (მაგ., გერმანულში ch ხ, sch შ, sp შპ, st შტ, ფრანგულში ch შ, ou უ, au ო და სხვ., ინგლისურში sh შ, ch ჩ, oo უ და სხვ., ან იძულებულია, ასოს სხვადასხვა ბგერითი მნიშვნელობა გამოარკვიოს მდებარეობის მიხედვით. მაგალითისთვის მივმართავთ

ფრანგულს, სადაც გ ასო ზოგჯერ გ არის, ზოგჯერ ჟ, იმი მიხედვით, თუ რა მოსდევს: ga გა, მაგრამ gi ჟი; ასევეა ც ასოც, ხან კ-დ გამოითქმის, ხან ს-დ: ca კა, მაგრამ ci სი და სხვ.). ახლა ეს ასო ვნახოთ: u. მისი გამოთქმა ჩვეულებრივ დაეწროვებული უ არის, ი-საკენ გადახრილი: une. მაგრამ სხვაა მისი გამოთქმა un-ში, ხოლო eu-სა და au-ში მას საკუთარი ბგერა არცა აქვს და წინამჟღად ასოსთან ერთად სულ სხვა ბგერებს გადმოგვცემს. ეხლა ესეც გავსინჯოთ: i ჩვეულებრივ იგი ი არის, მაგრამ სულ სხვა ბგერას გადმოგვცემს იგი in-ში და არაფერი საერთო აქვს ი-სთან oi ჯგუფში. დაუმატეთ ამას სხვა სახის სიძნელებიც, რომლებიც ფრანგულ ორთოგრაფიას ახლავს. მაგ., ზოგი ნიშანი იწერება, მაგრამ არ გამოითქმის, ვთქვათ, il parl(e) „ლაპარაკობს“, il(s) parl(ent) „ლაპარაკობენ“, და თქვენ დარწმუნდებით, თუ რა მძიმე ტვირთი აწევს ბავშვს თავზე.

ინგლისურში კიდევ მეტია წერა-კითხვის სიძნელები, რადგანაც წერა და გამოთქმა ძალიან დაშორებულია ერთმანეთისაგან. მაგრამ, სიტყვა რომ არ გაგვიგრძელებდეს, ინგლისურზე აღარას ვიტყვი.

თითქო ადვილია გერმანული წერა-კითხვაო, მაგრამ ნამდვილად იქაც დიდი სიძნელების დაძლევა სჭირდება ქართველ ბავშვს, რადგანაც ხმოვანთა სიგრძე-სიმოკლის გადმოცემა ერთობ რთულ პრინციპზეა დამყარებული.

А	а	а	а	Н	н	н	М	м	м
И	и	и	И	х	х	Ы	ы	С	с
е	Э	э	З	Р	р	Р	Г	г	г
Б	б	б	У	у	у	Л	л	л	К
к	к	Т	т	т	Т	т	Д	д	
д	Ђ	ђ	Ђ	П	п	п	О	о	о
Е	е	е	Ц	ц	ц	З	з	з	К
к	к	К	к	к	Ч	ч	ч	Ч	ч
ч	П	п	п	Ц	ц	ц	В	в	в
Х	х	х	Q	q	Ф	ф	Ш	ш	ш
Ж	ж	ж	Е	е	Е	е	Ц	ц	ц
Шь	шь	шь	Ць	ць	ць	Хь	хь	хь	Гь
гь	гь	Кь	кь	кь	Жь	жь	жь	Кь	кь
кь	Кь	кь	кь	Ђь	ђь	Ђь	Шə	шə	шə
Цə	цə	цə	Жə	жə	жə	Тə	тə	тə	Тə
тə	тə	Дə	дə	Цə	цə	Хə	хə	Зə	зə

სურ. 15ა. აფხაზური ანბანი (ა. ჭოჭუას წიგნიდან, 1961).

რუსული ორთოგრაფიის სიძნელები ხომ კარგად ცნობილია ყველასათვის. მაგ., სულ სხვაა e, ю, я ასოების გამოთქმა სიტყვის

თავში და სიტყვის შუაში ან ბოლოში. ამას გარდა, ძალიან რთულია რბილი თანხმოვნების გადმოცემის სისტემა და უმახვილო ხმოვნების გამოხატვის საშუალება; მაგ., იწერება „მოლოკო“ და გამოითქმის „მალაკო“ და სხვ.

კიდევ მეტი სიძნელეებია აფხაზურში. ჯერ ქართული ანბანით სწავლება ჭირდა აფხაზურისა და, რუსულ ანბანზე რომ გადავიდნენ, სიძნელეებმა ერთი-ორად იმატა. აფხაზურ სალიტერატურო ენას საფუძვლად უძველესი სამხრული კილო, აბჟურე, სადაც ბგერათა რიცხვი ნაკლებია, ვიდრე ჩრდილოურ კილოში, ბზიფურში. თუმცა აბჟურეშიც სამოცზე მეტია ბგერა, მაგრამ სალიტერატურო მიხნებისათვის 56-ზე შეჩერებულან; ამ 56 ბგერათაგან ზოგი თითო ასოთია გადმოცემული, ზოგი — წვეილ-წვეილით. აი, მაგ., როგორ გამოიყურება აფხაზური ანბანი ა. ჭაჭუას სახელმძღვანელოს მიხედვით (სურ. 15ა). აქ თვითვე უჯრედში ჩასმულია თითო ბგერის გადმოცემა ერთი ან ორი ნიშანი. რუსული ანბანიდან ყველაა გამოყენებული გარდა ექვსისა (ѐ ѣ ѓ ю я џ). მთავრულ ასოებთან ერთად ცხრილში მათი მცირე ასოებია მოთავსებული, პირველი (а) სამჯერ, სხვები კი ორჯერ ან ერთჯერ. გამოთქმის მიხედვით ახლოს მდგომი ბგერები დიაკრიტიკული (განმასხვავებელი) ნიშნებით არის გამორჩეული: კუდებით, წინწკლებით, ხაზებით. განმასხვავებელ ნიშნებად გამოყენებულია აგრეთვე სილბოს ნიშანი (ь, მაგ., Гь, Кь, Жь, Шь) ან გადმობრუნებული е (Те Де, და სხვ.). მარტივი და დიაკრიტიკულ ნიშნებიანი ასოები 40-ია, წვეილ-წვეილი ნიშნით გადმოცემულ ბგერათა რიცხვი კი — 16, სულ 56. თუ ამას დაუმატებთ სამ განსხვავებულ მთავრულ ასოს (Аа, Ёё, Ее), მივიღებთ სულ 59 ნიშანს, ცალეულს, თუ წვეილეულს. ეხლა კიდევ თუ დაესძენთ, რომ რამდენიმე ასო განსხვავებულია ხელნაწერში, ადვილია წარმოვიდგინოთ აფხაზი ბავშვის გაჭირება წერა-კითხვის შესწავლის დროს.

აფხაზურ ანბანს კიდევ რა უშავს! აფხაზებმა რამდენიმე ასო წარსული საუკუნის ბოლო ხანებში შემუშავებული ანბანიდან ამოიღეს. ამას გარდა, დიაკრიტიკულ (განმასხვავებელ) ნიშნებს მიჰპართეს, ამის წყალობით მათ მინიმუმამდე დაიყვანეს წვეილ-წვეილი ნიშნების ხმარება.

აბაზების ენა უახლოესია აფხაზურთან. ქ. ლომთათიძე მას აფხაზურის დიალექტად თვლის, მაგრამ არაო, ცალკე ენააო, გაიძახიან ზოგნი და თავისი მწერლობა შეუქმნეს ოცათასიან ხალხს. ბგერათა შედგენილობით აბაზური ბევრად არ განსხვავდება აფხაზურისაგან.

მისი მწერლობა, აფხაზურივით რუსულ გრაფიკაზეა დამყარებული, მაგრამ განმასხვავებელ ნიშნებს იქ ადგილი არა აქვს და, რადგანაც რუსული ასოები არ ჰყოფნის, იქ ზოგიერთი ბგერა სხვადასხვა ასოს კომბინაციით არის გადმოცემული. ამიტომ არც გასაკვირია, რომ ერთი ბგერის გადმოსაცემად ორი, სამი და ზოგჯერ ოთხი ასო იყო გამოყენებული.⁸

ჩერქეზულში, რომელიც იმავე ენათა ჯგუფს ეკუთვნის, რასაც აფხაზური, აგრეთვე რუსული ანბანია გამოყენებული, უწინწკლოდ და ურამეოდ, და აქაც ერთი ბგერა ზოგჯერ სამი ან ოთხი ნიშნით არის გადმოცემული, მაგ. ХЪ, КХЪ, КХЪУ.⁹

ვიტყვიდი ორიოდე სიტყვას ქისტურისა (ჩაჩნურისა) და დაღისტნის რომელიმე ენის ახალ შექმნილ ანბანზედაც, მაგრამ, რომ არ მოეწეინო მკითხველი, მოკლედ მოვჭრი. ვიტყვი მხოლოდ ერთს: აფსუსი კია, რომ უმწერლობო კავკასიური ენების ანბანის შედგენის დროს დაეიწყებულ იქნა პრინციპი, რომლითაც ხელმძღვანელობდა 100 წლის წინათ ამ ენების მკვლევარი პ. უსლარი. 1500 წლის წინათ მოხერხდა მშენიერი ქართული და საუცხოო სომხური ანბანის შედგენა და ჩვენ დროს კი გაჭირდა სრულ-ყოფილი ანბანის შედგენა კავკასიის უმწერლობო ერთათვის! მაგრამ, მოგეხსენებათ, ძალა აღმართს ხნავსო და მოსწავლე ახალგაზრდობა ეძალემა სწავლას და ამგვარი რთული და შეუფერებელი ანბანითაც ახერხებენ, ავად თუ კარგად წერასა და კითხვას.

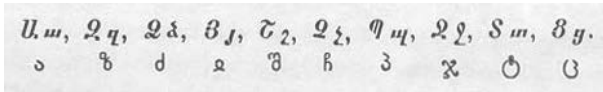
დაილოცოს ქართული წერა და კითხვა! ყოველ ასოს მხოლოდ ერთი ბგერა შეესატყვისება და ყოველი ბგერისთვის ცალკეული ასო მოიპოვება. ამ მხრივ იგი სომხურზედაც მაღლა დგას, რადგანაც სომხურს დღევანდლამდე შემოპრჩა ორი ნიშანი უ-ს გადმოსაცემად. ამას გარდა, სომხურში იწერება რბ, რგ და რდ, გამოითქმის კი რფ, რქ და რთ (შესაბამისად). არის სხვა სახის სიმნელეებიც, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ, მიუხედავად ამისა, სომხური წერა საერთოდ ძალიან კარგია, ყველა ფეროპულს სჯობს და, მათ შორის, ახალ ბერძნულსაც, სადაც წერა და გამოთქმა ძალიან დასცილდა ერთმანეთს.

მაგრამ ერთი ვიკითხოთ; რამდენი ნიშნის შესწავლაა საჭირო დღევანდელი სომხური წერა-კითხვისათვის? — არა ნაკლებ 48-ისა. ამათგან მცირე ასოები 38-ია, ამათ ემატება მთავრული ასოები,

⁸ Русско-абазинский словарь, М., 1956.

⁹ Б. М. Карданов, Краткий грамматический очерк кабардино-черкесского языка (Приложение к Русско-кабардинско-черкесскому словарю Б. М. Карданова и А. Т. Бичоева, М., (1955), стр. 997.

რომლებიც განსხვავებულია თავის მოხაზულობით, როგორც ამას შემდეგი გიჩვენებს:

თავი რომ დავანებოთ ხელნაწერი ასოების განსხვავებას, სომეხმა ბავშვმა უნდა ისწავლოს 48 ბეჭდური ნიშანი.

ზემოხსენებული ენების წერასთან შედარებით ქართული წერა, მთავრულიანად, იმდენად ადვილია, რომ შედარებაც კი არ შეიძლება. თუ აფხაზმა ბავშვმა 60-ზე მეტი ნიშანი უნდა ისწავლოს, რომ ასე თუ ისე თავი გაართვას წერასა და კითხვას, ქართველ ბავშვს ვითომ გაუჭირდება რამდენიმე დამატებითი მთავრული ასოს შესწავლა? აბა რა ბრძანებაა! აბა სად ქართული ორთოგრაფია და სად აფხაზური ან ჩერქეზული, ან ბერძნული, ან თუნდაც რუსული, ფრანგული და ინგლისური! ჩვენ არც წყვილ-წყვილი ან სამი თუ ოთხი ნიშანი გვაქვს ერთი ბგერის გადმოსაცემად, არც ასოს მდებარეობას ვაქცევთ ყურადღებას, არც რაიმე დიაკრიტიკული ნიშანი გვჭირდება (როგორც არაბულშია ან აფხაზურში), არ სხვა რამე ხერხია გამოყენებული სწორად დაწერისა და სწორად წაკითხვისათვის.

ეს შედარება ქართული წერა-კითხვის სისტემისა სხვა ენების სისტემასთან იმათთვის მოვიყვანე, რომელთაც შეიძლება საქმის გართულებად მოეჩვენოს მთავრულების შემოღება ქართულში. ჩვენ ვერ ჩამოვრჩებით ჩვენს მეზობელ სომხებს, აზერბაიჯანელებს და ოსებს, რომლებიც მთავრულებს ხმარობენ. ჩვენ ფეხი კი არ უნდა აუებათ არაბებსა და სპარსელებს, არამედ უნდა მიჰყვეთ ვეროპის ერების მაგალითს და მივსცეთ ქართულ ნაწერსა და ნაბეჭდს შნო და სილამაზე.

დღეს ჩვენ ვერ დაგვაკმაყოფილებს, რა თქმა უნდა, ვერც საეკლესიო წიგნებში ხმარებული მთავრული ასოები, თუნდაც ვახტანგისეული შრიფტი, რომელიც ბროსემ გამოსცა „ქართული ენის თვითმასწავლებელში“ (პარიზი, 1834), ვერც სინოდის სტამბის (მოსკოვში), ვერც ე. ხელადის სტამბისა (თბილისში). მთავრული ასოები უნდა გაკეთდეს ახლად, საუკეთესო ხელნაწერი და ქვაზე ამოკვეთილი ნიმუშების მიხედვით და არა ერთი და ორი, არამედ სხვადასხვა გარნიტურისა და შებამებული დღევანდელ ყველა სახის მხედრულთან.

ფრანგული ორთოგრაფიის მაგალითზე ზემოთ დავრწმუნდით, თუ

რა მძიმე ტვირთი აწევს ქართველ ბავშვს უცხო ენების შესწავლისას. ამ ტვირთს ჩვენ ვურიგდებით, მაგრამ იმას უფრო ვურიგდებით, სხვისას ვსწავლობთ და ჩვენსას კი არა. არ ვსწავლობთ იმიტომ, რომ მეცხრამეტე საუკუნეში მოეტყდი, მოვდუნდი, დაეკარგეთ სწორი გზა და ავირჩიეთ მრუდი, ნამდვილი მივადეთ და ყალბი შემოვიდეთ. ნამდვილი მთავრული ასოების შემოღება კი გაგვმართავდა წელში, მისი გარევა ტექსტში ქართულ წიგნს, ჟურნალსა და გაზეთს მისცემდა შნოს, დაამშვენებდა ქართულ ბეჭდვით ნაწარმოებს და ქართულ წიგნს გარეგნული გაფორმების მხრივ, სხვა თანაბარ პირობებში (ქალღალდი, წამალი, ყდა, სურათები), აიყვანდა რუსული და ლათინური შრიფტით დაბეჭდილი წიგნის სიმაღლეზე. კაცს ოქრო-ვერცხლი ჰქონდეს, ვერ ხმარობდეს, მშვიერ-მწყურვალი იყოს და კონკეში დადიოდეს, აი რასა ჰგავს ჩვენი მდგომარეობა შრიფტის საქმეში.

არც ერთ ერს არ მოეპოვება ისეთი ფართო გასაქანი ნაირ-ნაირი და ერთიმეორეზე ულამაზესი შრიფტების შესაქმნელად, როგორც ქართველ ერს. მაგრამ რა! ვერ მოგვიცლია ამისთვის, ვერ მივძვდარვართ, ვერ ჩავჰკვირვებთ ვართ ჩვენს უმწეო მდგომარეობას და ნამდვილი საშუალება ვერ მოგვინახავს. საჭიროა გამოვიფიქროთ თვალეები და მძიმე მდგომარეობა გამოვასწოროთ.

რა არის საჭირო პრაქტიკულად? საჭიროა, დაწყებით სკოლებში შემოღებულ იქნეს ნამდვილი მთავრული ასოების სწავლება, როგორც ეს არის რუსეთისა და ევროპის სკოლებში. ფრანგულ სკოლაში ფრანგი ბავშვი სტრიქონის ასოსთან ერთად მის მთავრულსაც სწავლობს: Aa, Bb, Dd, Ee და სხვ. აგრეა რუსულშიც, სომხურშიც და აგრე უნდა იყოს ქართულშიც. უნდა შემოღებულ იქნეს, რა თქმა უნდა, ნამდვილი მთავრული, რომელიც წარწერებში იხმარებოდა. ევროპულ ენათა მთავრულ ასოებს მხატვრები ძველი ლათინური წარწერების ასოების მიხედვით აკეთებენ. ამგვარადვეა ბერძნულშიც, სომხურშიც. ქართველმა ბავშვმა რა დააშავა, რომ მას სათანადო გონებრივ საზრდოს არ ვაძლევთ? გაძნელება საქმე? გართულება? ადვილი ფაფის ჭამაც არ არისო, მოგახსენებენ. ცოტა თუ არ შევწუხდით, არაფერი იქნება. თავის ღინებაზე საქმის მიგდება არ ვარგა, არც მიყრუება ივარგებს. ჩარევა უნდა საქმეში, გამრუდებულს გამოსწორება უნდა. სახელმძღვანელო არ არის, ეს მართალია, მაგრამ სახელმძღვანელო უნდა დაიწეროს, ან არსებული გადაკეთდეს და გამოიცეს. მასწავლებლები სათანადოდ უნდა მომზადდნენ. გამოცდილებით ვიცი (უნივერსიტეტის პრაქტიკიდან), რომ საშუალო

ნიჭის მქონეთათვის 30-ოდე მთავრული ნიშნის დასწავლას ერთი კვირის ვარჯიში ჰყოფნის.

ხალხთა დაძაბულ კულტურულ ჭიდილში, რომლის მოწამენი და მონაწილენი დღეს ვართ, მხოლოდ ის ერი გადარჩება, რომელიც ყოველ მხრივ არის აღჭურვილი კულტურულად. კულტურის ერთი იარაღთაგანია (შეიძლება ითქვას, უმძლავრესიც) წერა და ბეჭდვა, რომელიც ყოველ მხრივ უნაკლო უნდა იყოს. ქართული წერა იდეალურია, მაგრამ მისი ნაკლი ის არის, რომ მთავრულებს არ ვხმარობთ. თუ გვსურს ნამდვილად გავაუმჯობესოთ ქართული წერა, უნდა გავიზიაროთ გ. წერეთლის „დროების“ საბუთიანობა და მთავრულს მივსცეთ ორთოგრაფიული დანიშნულება, ე. ი. იგი უნდა იხმარებოდეს არა მარტო სატიტულოდ და ცალკეული წერილების სათაურებში, არამედ ტექსტშიც.

მართალი იყო ის პროფესორი, რომელმაც კონსტანტინე გამსახურდიას შეჰნიშნა, რომ ქართული შრიფტი კარგია, მაგრამ თვალს ღლის, რადგანაც მთავრული ასოები არ გქონიათო. მართლაც, ერთფეროვანი ასოების კითხვა მთელი გვერდების მანძილზე თვალის დამღლეელიც არის და დიდად მოსაწყენიც. ქართველ კაცს ამჟამად საშუალება არა აქვს წიგნის ან გაზეთის კითხვის დროს ერთბაშად აღიქვას საკუთარი სახელი, ქლაქისა და მდინარის სახელი, მთისა, ტბისა, სოფლისა და სხვათა საკუთარი სახელი. ამ მხრივ სწორად დააყენა საკითხი „დროების“ რედაქციამ და სცადა კიდევ პრაქტიკულად განეხორციელებინა მთავრულების ხმარება. მართლწინ იყვნენ ცნობილი პედაგოგები ი. გოგებაშვილი და ს. ხუნდაძე, რომელთაც გაიზიარეს „დროების“ დაწყებული საქმე. ოღონდ გ. წერეთელს და მის მიმდევრებს ის უნდა ვუსაყვედუროთ, რომ ტრადიცია დაარღვიეს და ისეთი სახის მთავრულები შექმნეს, რომლებიც ვერ გამოდგა პრაქტიკული მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

თუ რუსულ ანბანში, ლათინურში, ბერძნულსა და სომხურში ზოგიერთი მთავრული ასოა განსხვავებული სასტრიქონოსაგან (რუსულში 3, სომხურში 10, ლათინურში 13, ე. ი. ნახევარი, ბერძნულში ორი მესამედი, 24-იდან 16), ქართულში თითქმის ყველა მთავრული ასო (მრგლოვანი) იქნება განსხვავებული, გარდა ერთადერთი სანისა, რომელიც დღესაც ისე იწერება, როგორც მე-5 საუკუნეში. დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში საერთოდ იხმარება 33 ასო, ამდენივე გვინდა მთავრულიც. ამათგან ერთი (*ხ*) უკვე ვიცით, რადგანაც მისი მთავრულის მოხაზულობა იგივე დარჩება რაც დღეს

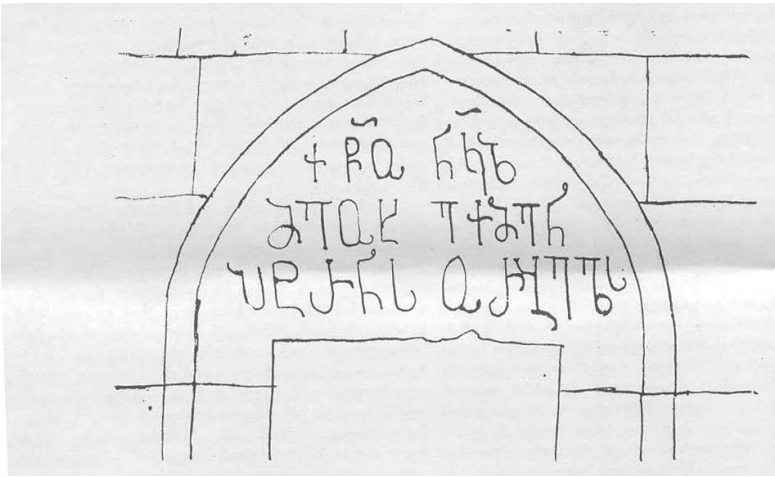
არის. დამატებით შესასწავლი გვაქვს, მაშასადამე, 32 მთავრული ასო, რომელთაგანაც ოთხი (თ, მ, ნ, ქ) ახლოს დგას თავისი მოხაზულობით დღევანდელ ასოებთან და ადვილი დასახსომებელია. გვრჩება, მაშასადამე, 28 ასო, რომლებიც სრულიად განსხვავებულია დღევანდელისაგან; მაგრამ ეს განსხვავება კიდევ მეტ ღირსებას ჰმატებს ჩვენს მთავრულებს, რადგანაც ისინი მკვეთრად გამოირჩევიან მცირე (სასტრიქონო) ასოებისაგან.

მთავრულების შემოღებას მოითხოვენ მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები: კ. გამსახურდია, გ. ლეონიძე, პ. გუგუშვილი, რომელთაც თავისი აზრი ამის შესახებ წერილობით გამოთქვეს გაზეთის ფურცლებზე. მაგრამ უეჭველია, ბევრია ასეთი პირები, რომელთაც იგივე უნდათ, მაგრამ საშუალება არა ჰქონდათ, წერილობით გამოეთქვათ თავისი აზრი. უკვე დადგა დრო, რომ შემოღებულ იქნეს საყოველთაო ხმარებისათვის მთავრულები და გატარებულ იქნეს ჟურნალ-გაზეთებსა და წიგნებში. რაც საყოველთაოდ არ იხმარება, ის დავიწყებას მიეცემა ხოლმე.

ჩვენს საქმეს სხვა ვერ გააკეთებს და არც გააკეთებს. ჩვენს ტკივილებს ჩვენვე უნდა ვუწამლოთ. თუ მოვინდომებთ და მტკიცედ გადავწყვეტთ, ეს საქმე სულ მალე ბრწყინვალედ დაგვირგვინდება. საჭიროა მოღუწებიდან გამოვიდეთ, მოვიკრიფოთ ნებისყოფა, ჩვენი თავი და ჩვენი ღირსება დავიცვათ და გავაკეთოთ ის, რაც საჭიროა. თუ ასე მოვიქცევით, ერთი წლის შემდეგ ქართული წიგნი, გაზეთი თუ ჟურნალი სულ სხვა იქნება, ვიდრე აქამდე იყო. ეს მცირეოდენი ცვლილება რომ გატარდება ცხოვრებაში, ბევრი სიხარულის გრძნობით, მაგრამ ოდნავ ნაღველ-გარეული ტონით წამოიძახებს: „ნეტავი სად ვიყავით აქამდისო!“ — სადა და აქვე, საქართველოში, მაგრამ სხვები ფხიზლობდნენ, ჩვენ კი ტკბილად გვეძინა.

სულხან-საბა ორბელიანის დაბადების 300 წლისთავის საიუბილეო დღეს მეც ვიყავი სულხანის სოფელ ტანძიაში (ბოლნისის რაიონში). დიდძალი ხალხი შეიკრიბა მიტინგზე ორბელიანთა ეზოში, სადაც მათი სასახლე აღარ არის, მაგრამ კონტა ტაძარი ისევ დგას. იყო დიდძალი ინტელიგენცია, ბევრი მათგანი თბილისიდან მისულები. ძალიან აღფრთოვანებული ვიყავ, რომ ღირსეულად დაფასდა დიდი ადამიანის ღვაწლი სამშობლოს წინაშე. მაგრამ ჩემს დიდ სიხარულს დიდი ტკივილიც დაჰყვა: ფრიად განათლებული პირები მე მეკითხებოდნენ, რა აწერია ტაძარსაო? წარწერა, საზოგადო წესისამებრ, მრგლოვანი ასოებით არის შესრულებული მე-17 საუკუნე-

ში, სულხან-საბას სიცოცხლეში. ქართველი ინტელიგენტები იღნენ სულხან-საბას ეზოში, შესცქეროდნენ ქართულ ძეგლს, უყურებდნენ მის ქართულ წარწერას და ვერ კითხულობდნენ. ზოგმა მათგანმა ინგლისურიც იცოდა. ერთს ვეხუმრე: ასე წერია-მეთქი: „თვალი დაუღვეს იმ ქართველს, ვინაც ვერ წამიკითხოსო“ (სურ. 16).

სურ. 16. ორბელიანთ ტაძრის წარწერა ს. ტანძიაში (XVII)
იკითხება: +. წო ნკზ (წმიდაო ნიკოლოზ), მეოხ ექმენ
პტრნს (პატრონს) ორბელს.

დროა გამოვფხიზლდეთ და ვიზრუნოთ, ნამდვილად ვიზრუნოთ იმისათვის, რომ ჩვენი სიმდიდრე გამოვიყენოთ. მერმე იცით, მკითხველო, რამდენ რამეში გამოგვადგებოდა ჩვენი ლამაზი მრგლოვანი და რამდენად ვიქნებოდით წელ-გამართული? როგორ უნდა მოდუნდეს და დაძაბუნდეს ერი, რომ მისი შვილები ლათინურ ასოებს გულმოდგინედ სწავლობდნენ და თავის ასოებს კი ვერა სცნობდნენ! და მერმე როგორ საჭიროა ჩვენთვის მრგლოვანი ასოები, ეს ჩვენი ნამდვილი მთავრული ასოები! ავიღოთ ერთი მაგალითი: ლიტერატურის ინსტიტუტის რუსთველოლოგიურმა განყოფილებამ შეადგინა და გამოსცა ვეფხისტყაოსნის 48 ხელნაწერის ვარიანტების ნუსხა. ეს ხელნაწერები ლათინური ასოებით აღინიშნა: A, B, C, D, E, F და სხვ., მაგრამ რადგანაც ლათინური ასოები არ ეყო, იძულებული გახდნენ, დანარჩენი ხელნაწერები პრიმებით აღინიშნათ: A¹, B¹, C¹, D¹, E¹, F¹ და სხვ. ქართული მთავრული რომ გეკონოდა, ჯერ ამას ვიხმარდით და, როცა შემოგვაკლდებოდა, ლათინურს მოვიშველი-

ებდით. აღარ იქნებოდა საჭირო პრიმები, რაც დიდ უხერხულობას ქმნის. მაგრამ ეგ სხვათა შორის. მთავარი მაინც ის იქნებოდა, რომ ასოები, მათ შორის მთავრულები, სამკაულია წიგნისა. კარგი სამკაული სულ სხვა შნოს მისცემს ქართულ ხელნაწერსა და ბეჭდურ ნაწარმოებს. ლამაზი და მოხდენილი მთავრულები სიხალისეს შეიტანს კითხვაში, გაგვიადვილებს წანაკითხის გაგებას, საშუალებას მოგვცემს ადვილად ვიხმართ სხვადასხვა სახის შემოკლებანი და სხვა. მოდი, პრინციპულ დებულებაში მივკვეთ სამოციანი წლების „ახალგაზრდებს“, ხოლო გაფორმების მხრით იმავე ხანის „მოხუცებს“, რომლებიც, როგორც ჩანს, მტკიცედ იცავდნენ ტრადიციას, ვისარგებლოთ მე-18 საუკუნის და მე-19 ს-ის პირველი ნახევრის გამოცდილებით, შევქმნათ საუკეთესო წარწერებისა და ხელნაწერების მიხედვით ერთმანეთთან შეხამებული მხედრული და მისი მთავრულები და დავაყენოთ ქართული ორთოგრაფიის საქმე სწორ გზაზე.

ვინმემ შეიძლება იფიქროს, რომ მე ძველი ქართული ენის აღდგენას მოვითხოვ. არა! მხოლოდ ყვეები უნდა იყოს კაცი, რომ ნათქვამი სწორად ვერ გაიგოს, ან იყოს შურიანი, ღვარძლიანი და ქართული კულტურის მტერი, რომ გაგებით კი გაიგოს, მაგრამ სხვისი ნათქვამი გადაამრუდოს და ისეთი რამ მომაწეროს, რასაც არ ვფიქრობ და არც ვამბობ და რაც არავითარ შემთხვევაში არ გამომდინარეობს ჩემი წინადადებიდან. *ენა, რა თქმა უნდა, იგივე დარჩება, რაც ამჟამად გვაქვს*, ძირითად დღევანდელ შრიფტადაც მხედრული დარჩება, რაც ამჟამად გვაქვს, ოღონდ მთავრულების გარეშით ქართული ნაწერი თუ ნაბეჭდი წიგნი დიდად შეიმკობა და შნოიანი გახდება. მთავრული ასოები ნაწერ-ნაბეჭდის საუკეთესო სამკაულია. ამას გარდა, იგი გარკვეულ ორთოგრაფიულ სამსახურსაც ეწევა.

1550 წელზე მეტია, რაც ქართული წერა გვაქვს. დროა, ჩვენი მშვენიერი წერა შევუფარდოთ დღევანდელი დღის მოთხოვნილებას და ყოველმხრივ უზადო და უნაკლო გავხადოთ იგი.

ამა წლის მაისის ბოლო რიცხვებში სომხებმა 1600 წლის იუბილე გადაუხდეს მესროპ-მამუტოს, რომელიც სომხური ანბანის გამომგონებლად ითვლება. ჩვენ არა ნაკლები ხნის მწერლობა გვაქვს, ვიდრე სომხებს, ამ მწერლობამ შემოგვინახა უძვირფასესი ძეგლები. იგი გვშველოდა მტრებთან ბრძოლაში. ჩვენც ვსცეთ იმდენი პატივი ჩვენს ძეგლებს, რომ მათი შექმნილი ქართული ასოები გონივრულად გამოვიყენოთ და გაზრდილი კულტურული მოთხოვნილება დავიკმაყოფილოთ.

რა არის საჭირო პრაქტიკულად? — პირველ ყოვლისა, მტკიცე გადაწყვეტილება, შემოდებულ იქნეს ბუნებრივი მთავრული ასოები ქართულში. შრიფტის კომიტეტმა უნდა გამოაცხადოს კონკურსი სასტამბო ასოების მთელი კომპლექტის დასახატავად, მხატვრებმა ასოები (მხედრული და მისი მთავრული) დახატონ საუკეთესო ხელნაწერებისა და წარწერების მიხედვით და ისე, რომ მთავრული ასოები კარგად შეწყობილი იყოს სასტრიქონო ასოებთან. შემდეგ ამ ნახატების მიხედვით უნდა გაკეთდეს პუნსონები და მატრიცები, ჩამოისხას ასოები და მომარაგდეს სტამბები*. აუცილებელია, გონივრულად გამოვიყენოთ ჩვენი ზღაპრული სიმდიდრე ლამაზი შრიფტების შესაქმნელად. ეს ერთბაშად წაგვწევს წინ: აღდგება გაწყვეტილი ხაზი ჩვენი კულტურული განვითარების გზაზე და, რაც მთავარია, გაუუსწორდებით სომხებს და სხვებს, რომლებიც მთავრულს ხმარობენ. ამის შედეგად გაიზრდება ჩვენი თვითცნობიერება, ქართული წიგნი, ჟურნალი და გაზეთი გაუმჯობესდება და დამშვენდება.

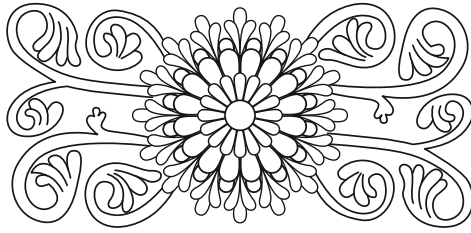
შშვენიერად თქვა გენიოსმა შოთამ:

*არას გარგებს სწავლულება,
თუ არა იქმ ბრძენთა თქმულსა:
არ იხმარებ, რა ხელსა ჰხდი
საუნჯესა დაფარულსა?*

მართლაც, რად გვარგებს დაფარული საუნჯე? — არაფერს. ჩვენ იგი უნდა გამოვაჩინოთ, მზის სინათლეზე გამოვიტანოთ, მოვიხმაროთ და სათანადოდ გამოვიყენოთ.

აი, ეს არის დღევანდელი დღის მკაცრი მოთხოვნილება, რომელსაც სათანადო ანგარიში უნდა გაეწიოს და, რაც შეიძლება, მალე.

* ამჟამად, რა თქმა უნდა, საქმე საგრძნობლად გამართიებულია, რადგან ლინოტიპის ასოთამწვობი მანქანისთვის საჭირო მთელი ეს ტექნიკური აღჭურვილობა კომპიუტერმა ჩაანაცვლა (ს.ს.რედ.)

ჩვენი ჟურნალის სარედაქციო საბჭოს ღირსეული წევრის, ბ-ნ ბორის დარჩიასთვის საიუბილეო თარიღის მილოცვის ნაცვლად (მას თებერვალში 80 წელი შეუსრულდებოდა), სამწუხაროდ, მასთან გამოსამძვიდობებელი წერილის გამოქვეყნება გვიწევს.

ბ-ნ მურმან თავდიშვილის სტატია ჯერ კიდევ ღვაწლმოსილი მეცნიერის სიცოცხლეში დაიწერა, მაგრამ, ვფიქრობთ, იგი კარგად წარმოაჩენს აწ გარდაცვლილი, მაგრამ მუდამ სიცოცხლით სავსე ბორის დარჩიას პიროვნებას, რომელმაც სამეცნიერო ასპარეზი უშიშრად და პატიოსნად განვლო.

ღმერთმა გაანათლოს მისი სული.

ბორის დარჩია

ბორის დარჩიასთან არაფერი მაკავშირებდა, გარდა შორიდან კეთილი ნაცნობობისა. აღმოჩნდა, მას, თურმე, საშუალო სკოლის დამამთავრებელი კლასები ჩემს სოფელში დაუსრულებია. მაშინ ან ძლიერ პატარა ვიყავი, ანდა უფროსკლასელი როგორღაც არ დამამახსოვრდა. ამ ფაქტმა ერთგვარი მიზიდულობის როლი შეასრულა. ქალაქს გადმოტყორცნილი ორი ეული, მშობლიურ სანაპიროებს მოწყვეტილი პიროვნება ერთსა და იმავე სკოლასთან ზიარებამ თითქოსდა შეგვკრა, სულიერ ძმებად გვაქცია. მერე და მერე კი ჩვენი ურთიერთობა განმტკიცდა. მგონია, ამას ხელი დიდად შეუწყო ერთსა და იმავე საკვლევ თემაზე მუშაობამ — ეს გახლავთ რუსთაველის პოემა.

ახლა აქედან შევეყურებ და მკაფიოდ ვხედავ: ზოგი მეცნიერი,

დიდების შარავანდდით მოსილი რომ გვეჩვენებოდა, თურმე, მცირე სამეცნიერო ნადავლის პატრონი ყოფილა. დიახ, ზოგიერთსა ჰგონია, თითქოსდა დიდი დროშა მიაქვს. სინამდვილეში კი აღმოჩნდება, რომ ეს პატარა ალაშია და მეტი — არაფერი! მავანთა დიდების თვალმატყუარა ნისლეული რომ განიმქრა, ბორის დარჩიას მეცნიერული პროფილი უკეთ გამოიკვეთა, უკეთ გამოჩნდა მისი ღვაწლი ჩვენს მეცნიერებაში. თუმცა კი ცალკეული უამური შემთხვევები მას თავს მუდამ ქორებივით დასტრიალებდნენ (მარტოობა, მშობლების დახოცვა, დაუოჯახებლობა, გროშის ფასად სამსახური და ბოლოს ერთგული სამსახურის სანაცვლოდ ინსტიტუტიდან დათხოვნა...), თავის საქმეს მაინც მუდამ ენერგიულად ემსახურებოდა და მე მწადაია, ეგ ღვაწლი ობიექტური თვალთ შევაფასო.

* * *

თუ მის შორეულ წინაპარ სისონა დარჩიას თვალი და ხელი ფიშტოსა და ფილთა თოფისაკენ გაურბოდა, ბორის დარჩია სიყმაწვილიდანვე კალამსა და წიგნს იყო ჩაბლაუჭებული და მათთვის ხელი ბოლომდე არ გაუშვია. ბრწყინვალედ დაამთავრა საშუალო სკოლა და გახდა წარმატებული სტუდენტი. უნივერსიტეტის დასრულების შემდეგ რუსთაველის სახელობის ინსტიტუტის რუსთველოლოგიურ განყოფილებაში მოღვაწეობდა. თითქოსდა ოცნება აღისრულა. ოცნება კი ყოველთვის უფრო დამაჯერებელია რეალობაზე, რადგან მისგან უფრო ნაკლებ პრაქტიკულობას მოვითხოვთ, ვიდრე — სინამდვილისაგან. ახალბედა მკვლევარსაც ბევრი არა უნდოდა რა: საარსებოდ აუცილებელი ხელფასი და საკუთარი საქმის კეთება.

იმთავითვე ირწმუნა, რომ მეცნიერული კეთილსინდისიერება მეცნიერულ ნიჭიერებაზე ნაკლებს არ უნდა ფასობდეს. ამას დღემუდამ ჩააგონებდა ისეთი სუფთა სინდისის მქონე დიდი მეცნიერის გვერდით მუშაობა, როგორიც იყო აკადემიკოსი ალექსანდრე ბარამიძე. იგი კი, თავის დროზე ყველაზე წარმატებული ინსტიტუტის დირექტორი, უზაკველი პიროვნება გახლდათ. მართალია, ეშმაკობა უნიჭოდ არ არსებობს, ოღონდ ხალასი ნიჭი მუდამ უემმაკოა. ამ დევზით საქმიანობდნენ ოსტატი და შეგირდი მარად და მარად.

ბორის დარჩიას მთელი სამეცნიერო მოღვაწეობა შეიძლება ორ ნაკადად წარმოვადგინოთ: ერთია პოზიტიური კვლევები, მეორეა ნეგატიური, კრიტიკული მასალები. ამ შემთხვევაში ორივე თანა-

ბარდირებულია, ვინაიდან განმაქიქებელი პათოსის მქონე სტატიები და გამოკვლევებიც შეიცავს სრულ სამეცნიერო სიახლეებს, აქაც ბევრი სადავო და საკამათო პრობლემა წყდება.

მკვლევარმა გამოწვლილვით და საფუძვლიანად შეისწავლა ბრწყინვალე პოეტის ვახტანგ მეექვსის შემოქმედება და მას ორი ვრცელი წიგნი უძღვნა. ამ საფუძველზე დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია. პარალელურად მუშაობდა რუსთველოლოგიაში. რუსთველს ჯერ კიდევ 1975 წელს უძღვნა საგანგებო მონოგრაფია.

სამივე წიგნი გამოირჩევა სანდობით, მეცნიერული უტყუარობით, უარუთქმელი სიახლით, პრობლემების გადაწყვეტითა და ფართო ჰორიზონტით.

ქართულ მეცნიერებაში მაინც ყველაზე მეტი ფოციაკალი გამოიწვია მონოგრაფიამ იაკობ დუმბაძე—შემოქმედელზე (2009).

ეს იყო მეცნიერული გამბედაობისა და უფანგავი პატიოსნების პრინციპული ზეიმი, თანაც მოულოდნელი სამეცნიერო გარღვევა, როგორც ერთხელ უკვე შევნიშნე, „დიდი მოულოდნელობა“.

სერიოზულ ქართველ მეცნიერებს მიაჩნდათ, რომ იაკობ დუმბაძე—შემოქმედელმა შავთელის „აბდულმესიანი“ გადაწერა, შესაბამის ადგილებში ჩაწერა არჩილ მეფის სახელი და გვირგვინოსანს საკუთარ ნაშრომად მიასადა.

მაშასადამე, ეკლესიის ცნობილ მოღვაწეს, წმინდა კაცს, პლაგიატობა დასწამეს. ბორის დარჩიამ გაარკვია, რომ „კეფხისტყაოსნის“ ბოლოში ნახსენები „აბდულმესიანი“ დაკარგულია, ხოლო ჩვენს ხელთ არსებული ტექსტი იაკობ დუმბაძისაა. ასე რომ, საეკლესიო მამისათვის ქურდობის დაბრალება არის დიდი მეცნიერული მკრეხელობა. ასე აღდგა სიმართლე, ასე ჭამა პური სამართლიანობამ. და აქ უნებლიეთ გვაგონდება არჩილის თქმა: „რად მიერჩი მას რიტორსა, არ ანებებ მისსა მასა?!“

ამრიგად, შავთელის „აბდულმესიანი“ დაკარგული აღმოჩნდა; მე-12 საუკუნისა რომ გვეგონა, ის ძეგლი მეჩვიდმეტე საუკუნისად გამოცხადდა, ასე გაკეთდა დიდი როქი ქართულ ლიტერატურაში.

ეს იმდენად გამაოგნებელი აღმოჩენა გამოდგა, რომ ბევრ მეცნიერს რეტი დასცა და დღემდეც ვერ გამორკვეულა, საქმე ის არის, რომ ამ მოულოდნელი აღმოჩენით მკვლევარი დაუპირისპირდა ცნობილ მეცნიერებს და ერთგვარად კიდევაც გააგულისა ზეპურნი მამანი სოფლისა ქართლისანი. დრომ ვერა, ოღონდ ამ გამოკვლევამ ერთბაშად და-ცა-აჭკნო, დააბერა პირვანდელი მოსაზრება. მართ-

ლაც, არაფერი ისე არ აძველებს ძველ თეორიას, როგორც ახალი, ამიტომ არსებულ თვალსაზრისს დროისა კი არ უნდა ემინოდეს, არამედ ახალი ჭეშმარიტი თვალსაზრისის გამოჩენისა!

ზემორე ვთქვი, ჯერ პოზოტიური ნარკვევები განვიხილოთ-მეთქი, ოღონდაც სინამდვილეში ყოველი ჭეშმარიტი გამოკვლევა კრიტიკულია, რამდენადაც ხმალში იწვევს ძველ თვალსაზრისთა ავტორებს.

როგორც ვხედავთ, ჩვენმა მკვლევარმა სიტყვაკაზმულ მწერლობაში კიდევ ერთი ლიტერატურული კერეონი აანთო. ამ ჩირაღდანს იაკობ დუმბაძე-შემოქმედელი ეწოდება.

აღნიშნული წიგნი ერთგვარი გზა და ხიდია, რომელმაც მეტად მძლავრი საყრდენი ბურჯების ჩადგმა მოითხოვა. ასეთ სვეტებად მეჩვენება ამავე მწერლის სათანადო სამეცნიერო აპარატურის მქონე სრული პოეტური მემკვიდრეობის პუბლიკაცია (2014). ამ წიგნმა კი თავისთავად მოითხოვა, შექმნილიყო მონოგრაფია ბაგრატ ბატონიშვილზე (2011). ესეც სენსაციური წიგნის მეორე ბურჯი!

სამივე ნოვატორული გამოკვლევის უდიდესი ნაწილი ჩვენს პერიოდულ გამოცემებშია დაბეჭდილი.

მკვლევარის ხელხვაიანობისა და შემოქმედებითი ნაყოფიერების მაცნეა რუსთველოლოგიური ნარკვევები (I და II ტომები — 2010, 2015), სადაც თანამედროვე სამეცნიერო ღონეზეა მომარჯვებული ფაქტები და მოვლენები, საილუსტრაციო მასალა, ჩანს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის მყარი და ზედმიწევნითი ცოდნა. აქვე შევნიშნავ: პოემის ტექსტის გამოწვლილვითი ცოდნის უქონლობა, რამდენადაც მოულოდნელად არ უნდა მოგეჩვენოთ, ბევრი რუსთველოლოგის აქილევსის ქუსლია! ჩვენი ავტორი პოემას იკვლევს თეოლოგიური, ესთეტიკური, ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით, უფროსე — ხელნაწერულ მემკვიდრეობას.

ძველი სიყვარული არ ბერდება. მეცნიერი კვლავაც მუშაობდა ვახტანგ მეექვსის შემოქმედებაზე; მოახერხა სრული კრებულის მომზადება, რომელიც მოცულობით 4-ჯერ აღემატება ალექსანდრე ბარამიძის ცნობილ გამოცემას; შესრულებულია დიდი სამუშაო — წარმოდგენილია ტექსტი, ვარიანტები, ლექსიკონი (2016).

ბევრი მკვლევარი მთლიანად იკეტება თავისი ძირითადი კვლევის სფეროში და მის საზღვრებს გარეთ ფეხის გადგმისა ეშინია. თუ ჭეშმარიტი ლიტერატორი ხარ, შეუძლებელია ღრმა ცოდნა და ხანგრძლივი გამოცდილება წინ არ წარგიძღვეს ლიტერატურის

ფართო ფრონტზე გამოსასვლელად. ახლაც ასე მოხდა: მკვლევარმა დაწერა საკმაოდ მსხვილტანიანი წიგნი, რომელშიც შედის ლიტერატურულ-ფილოლოგიური ნარკვევები ძველ, ახალ და უახლეს მწერლობაზე (2013). აქ მოთავსებული წერილები დაბეჭდილია პრესაშიც.

როგორც ყოველი გურული, რომელსაც იუმორზე ჭიპი აქვს მიჭრილი, ჩვენი სერიოზული ავტორი ხალისით წერს ცნობილ მეცნიერთა იუმორისტულ ეპიზოდებსა და გამონათქვამებს (სალადობო და ნაღვლიანი ამბები, 2012).

ყველა წიგნს თუ დავითვლიდით, საბოლოოდ გამოვიდოდა თორმეტზე მეტი და მათგან ზოგიერთი ხუთას გვერდსაც კი აჭარბებს! და არც ერთი მათგანი არ იმეორებს წინას, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე ჩვენს მეცნიერებაში.

არსებულ დაკანონებულ თვალსაზრისთა ბასტიონებზე იერიშის მიტანა კი საერთოდ ახასიათებს ჩვენს მკვლევარს. ასე, მაგალითად: განთქმული აფორიზმი „ცემა გმართებს გამზრდელისა, რა ყრმა ნახო ავად ზრდილი“ მთელი ასი წელი რუსთველისა ეგონათ. გაირკვა: ეკუთვნის ვახტანგ მეექვსეს; ასევე პოპულარული სიბრძნე „სადაც არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“ შოთასი ეგონათ, მათ შორის, ილიასაც. აღმოჩნდა, რომ იგი რუსთველის არ არის. ბორის ღარჩიას აზრით, ხალხურია. მე კი, ჩემი მხრივ, დავსძენ: მივაგენი აღნიშნული აფორიზმის თავწყაროს. ზაპირი სამარყანდელის „სინდბად-ნამეში“ ვკითხულობთ: „სადაც არა სჯობს, გაცლა სჯობს“ (ქართული თარგმანი ა. ლომთაძისა, გვ. 50). იქვე მითითებულია წყარო — „თვით წინასწარმეტყველს უბრძანებია: „თავი აარიდე იმასთან შებმას, ვისი გამკლავებაც არ ძალგიძს“ (გვ. 195); გაბატონებული იყო შეხედულება, თითქოსდა „ვეფხისტყაოსანში“ არსებული ერთადერთი ოცმარცვლიანი სტროფი რუსთველს თევქსმეტმარცვლიანი საზომით შეუსრულებია, ოღონდ მერე ინტერპოლატორებს მისი გადაკეთება უცდიათო. ჩვენმა მკვლევარმა დაასაბუთა, რომ მომხდარა პირიქით: გადამწერლებს თავდაპირველი ფისტიკაურის გარდაქმნა უცდიათ თევქსმეტმარცვლიან პოეტურ აბზაცად, ოღონდ — წარუმატებლად. აქვე შევნიშნავ: მუამაყება, რომ ამ გენიალურ ლექსს გაშიშვლებული ხმლითა და სპილენძის სიმძიმის მქონე არგუმენტებით მუდამ ვიცავდი მავანთა ხელყოფისაგან და, მგონია, გაქრობისაგან კიდევაც ვიხსენი („ვეფხისტყაოსნის დაფანტული სტროფები“, 60).

ახლა გადავიდეთ კრიტიკული პათოსით გამორჩეულ ორ წიგნზე. ერთი მათგანი ამას წინათ გამოვიდა და მისი რედაქტორი მე გახლავართ.

ცნობილი ამბავია: ბევრ თანამედროვე მკვლევარს უზარმაზარი წარმოდგენა აქვს საკუთარ თავზე და ამ წარმოდგენის სიმძიმით იტანჯება. ბორის დარჩია ცდილობს, ჩამოხსნას მათ ეგ მტანჯველი ტვირთი.

ამ აზრს ჩაგვაგონებს 2008 წელს გამოცემული წიგნი „უვიცობის, პლაგიატობისა და განუკითხაობის წინააღმდეგ რუსთველოლოგიაში“.

აქ ბოლომდე, ძირისძირობამდე, გამოძიებულია ზოგი რუსთველოლოგიისა და რუსთველოლოგიას მიტმასნებულ პირთა მთელი „სამეცნიერო“ ღვაწლი, ნაჩვენებია ის საკვალალო მდგომარეობა ამ დარგში, რაზედაც ჯერ კიდევ 1980-იანი წლებში საგანგებო ზარებს ვარისხებდით მწერალი რევაზ მიშველაძე და მე; მაგრამ განსხვავება ის არის, რომ, თუ მე და ბატონი რევაზი „გარედან“ ვებრძოდით უსაქმურ და უნიჭო რუსთველოლოგთა არმიას (სხვათა შორის, ამ დარგში მუშაობა პრესტიჟული იყო და ასეთად დღემდე რჩება), ბორის დარჩიამ ამ არმიის ციხე შიგნიდან გატეხა. უნდა ვიგულწრფელო: თუ მაშინ ჩემი მწვავე კრიტიკული გამოსვლებისა გამო ძვირფასი მეგობარი სახელოზე მექაჩებოდა და ჩემს დაშოშმინებასა ლამობდა, ახლა, როგორც იტყვიან, თავად აიწყვიტა და თავისუფლად შეუტია რუსთველოლოგიაში არსებულ მყაყე სინამდვილეს (ფაქტია: 80 წელზე მეტია, იკვლევენ და ადგენენ პოემის ტექსტს და იგი, ფაქტობრივად, დღემდე დაუდგენელია). ამ წიგნში გვაოცებს ცალკეულ მცდარ შეხედულებათა გამოწვლილვით გამოძიება და მათზე სწორი პასუხების გაცემის მკვლევარისეული უნარი. საერთოდ, ვაგინებთ თუ ვაქებთ ვისმე, სულ ერთია, ამით საკუთარ პოზიციას ვამაგრებთ. აღნიშნული განმაქიქებელი წიგნის მიხედვით, დოქტორი ბორის დარჩია მტკიცედ და საფუძვლიანად იცავს თავის სამეცნიერო პოზიციას. ამ ვითარებაში მის ფრაზას ენიჭება საგანგებო ძალმოსილება. სიტყვას კი მაშინ აქვს მჭრელი ძალა, თუ მის უკან ღრმა აზრი და სათანადო არგუმენტი დგას. ამ მონოგრაფიაში არა მარტო რუსთველოლოგიას მიტმასნილნი, არამედ ბევრი საკმაოდ ცნობილი მოღვაწეც იწვნევენ იდეურ, ზნეობრივ და მეცნიერულ დამარცხებას, ოღონდ ამან ისინი არ უნდა გააგულისოს. საქმე ისაა, რომ საბოლოოდ ისინი მოგებულნი დარჩ-

ნენ. მართლაცდა, აგებს ომში დამარცხებული, თორემ კამათში დამარცხებული იგებს, რამდენადაც საკუთარ ცოდნას ზრდის. საერთოდ კი ამ ლეტექტივივით დამაინტრიგებელ მონოგრაფიაში ჩვენს მკვლევარს საწყალი პროფესორები ცხვრებივით ბერაში ჩაუყენებია და ბეჯითად პარსავს. ეს თავისმოჭრისწინა მდგომარეობაა — მეტად მოხერხებული, რათა კარგად დაინახო სამარცხვინო ბოლო და ერთობ მოუხერხებელი და უგერგილო, რათა თავს რაიმე უშველო!

არ შემიძლია არ აღვნიშნო: სწორედ ამ დროს და აღნიშნულის პარალელურად გამოქვეყნდა ჩემი ვრცელი სტატია „ლახუდრები რუსთველოლოგიაში“. ვფიქრობ, ეს ფაქტი ბევრ საუგულისხმო რასმე გვეუბნება!

მეორე წიგნი, რომელსაც ეწოდება „ერთი პლაგიატობის კვალდაკვალ“, უფრო ადრე შეიქმნა (2000). ამ ნაშრომის მომწიფების, დაწერისა და გამოცემის მთელი ამბის უშუალო თვითმხილველი გავხდი და, არ შემიძლია, ამაზე საგანგებოდ არ ვისაუბრო.

საკმაოდ ღარიბი კაცი ვარ, ოღონდ ერთადერთი, რითაც შენაარმა უხვად დამაბერტყა კალთა, საუკეთესო მეგობრები არიან. თანაც ყოველი მათგანი თავის დარგში თავგამოჩენილი კალმოსანია. ჩემი უპირველესი მეგობრები იყვნენ და არიან: აკაკი გაწერელია, რევაზ მიშველაძე, გურამ გოგიაშვილი, როლანდ ბერიძე, სოსო სიგუა, ნუგზარ შატაძე, ზაურ ბოლქვაძე, ზაზა თვარაძე, ლერი ალიმონაკი, ზურაბ ცუცქერიძე, ბორის ღარჩია და ამ უკანასკნელის გამოსვლით — დოქტორი, გამოჩენილი ლექსმცოდნე და უებრო მოქართულე აკაკი ხინთიბიძე.

აკაკი ხინთიბიძეს მანამდე არ ვიცნობდი. მის გამოკვლევებს დიახაც ვკითხულობდი, ოღონდ მასთან პირადი ნაცნობობა არ მაკავშირებდა. ბორის ღარჩიამ დაიჟინა: საუკეთესო ადამიანია და, გინდა თუ არა, უნდა გაგაცნო! მართლაც გამაცნო. საოცრად თბილი და ხალისიანი კაცი გამოდგა. ჩემს ნაშრომებს კარგად იცნობდა, ვგრძნობდი, უფრო მეტად მაფასებდა, ვიდრე ვიმსახურებდი და, შემიძლია თამამად ვთქვა: ბოლოს ვუყვარდი კიდევ! ბორის ღარჩიასთან ხომ ვიყავით, მაგრამ მასთანაც ხშირად მივსულვართ ოჯახში. ურუმი პიროვნება როდი გამოდგა, დიდი პურმარილიანობით გამოირჩეოდა. ბრწყინვალედ მღეროდა (ჩემ გარდა, რომელი გურული არ მღერის კარგად! სასიმღეროდ პირი ერთადერთხელ გავხსენი რევაზ მიშველაძის ოჯახში. გაოცებულმა ქართული ნოველისტიკის ამირბარმა ერთხანს მისმინა, მითმინა და ბოლოს სასიმ-

ღეროდ პირის გაღება სამუდამოდ სამართლიანად ამიკრძალა).

ასე შევიყარენით „სამი ძმები გურულები“.

ამ სამეულში ის ყველაზე უფროსი იყო, მე — უმცროსი.

ასე ერთობლივად დავდიოდით სტუმრად თუ კუს ტბის მიდამოებში ხან სოკოზე, ხანაც კუნელ-ასკილის ნაყოფის მოსაკრევად, ტყის კაკლის დასაბერტყად; ბუნების წიაღში ამ გასვლებს თან ერთვოდა ჩვენი შუათანა ძმის ემფატიკური საუბრები მიტროპოლიტ იაკობ ღუმძაბის „აბღულმესიანზე“, რომელმაც ნამდვილად „აღადგინა“ აწ დაკარგული შავთელისეული შესხმა და მიუძღვნა არჩილ მეფეს (ბორისი იმჟამად სწორედ ამ აღმოჩენით იყო აღტკინებული და ამის თაობაზე გატაცებით ლაპარაკობდა). ჩვენ, უფროსსა და უმცროს ძმებს, დიანაც გვენაზებოდა ეგ მიგნება, სიამოვნებით ვუსმენდით და ერთმანეთს გაოცებული შევსცქეროდით. ვერაფერით წარმომედგინა, თუ ლექსის ცნობილი დასტაქარი ამ მიგნებაში წილს დაიდებდა, მაგრამ მოხდა მოულოდნელი რამ — ერთ მშვენიერ დღეს ბატონმა აკაკიმ მიგნების თანაავტორად თავისი თავი გამოაცხადა. ეს სწორედ ის პერიოდია, როდესაც ნაშრომის გამოქვეყნება ჭირდა და ამ სამეულში ბეჭდვაზე ყოველთა უფრორე მე მიმიწვდებოდა ხელი (ერთ გაზეთსა და ჟურნალში ერთდროულად ვმუშაობდი) და, დასწრებაზე რომ ყოფილიყო, იმ საინტერესო იდეას ჩემზე ადრე ვერც ერთი ძმა ვერ გამოაქვეყნებდა!

დიახ, იდეა ორივეს დია მოგვწონდა, ოღონდ, როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ბატონ აკაკის ჩემზე მეტად შევარდნოდა გული მასზე, იმდენად მოსწონებოდა, თანაავტორობაც დაიბრაღა.

ასე წარმოიშვა დაუძლეველი კონფლიქტი ორ „მოყვასს“ შორის. უკან არცერთი აღარ იხევდა.

სწორედ ამ ვითარების გამომახილია მწუხარებითა და სინანულით დაწერილი წიგნი „ერთი პლაგიატობის კვალდაკვალ“, სადაც პატიოსნურად არის ნაჩვენები მთელი ამ გაუგებრობის ჩასახვა-განვითარება.

აქაც, ამ წიგნშიც, მკვლევარები და საკითხით დაინტერესებული პირები ბევრ რასმე საგულისხმოს იპოვიან და გაიგებენ.

ახლა კი ვნახოთ, თუ რა ბედი ელის ამგვარ ნამდვილ მკვლევარსა და პატრიოტს სააკაშვილის სულისშემხუთველი ხელისუფლების პირობებში.

ერთ ზამთრის დღეს ადვალთი შეფუთულსა და ათასგვარად შეხვეულ-შეგონჯილს კარად მათხოვარი მიაღვა. მათ შორის დიალოგი

გაიმართა. ავტორი ამ საუბარს ამნაირად გადმოგვცემს:

„— რატომ ხართ ასე ჩაცმული?

პირდაპირ ვეუბნები:

— მცია და იმიტომ.

— გათბობა არა გაქვს?

— არა მაქვს.

— რატომ?

— სამსახურიდან გაგდებული პროფესორი ვარ. რა სტიპენდიასაც მთავრობა მაძლევს, ის პურისა და გადასახადების ფულად ძლივს მყოფნის.

ვხედავ, თავისი მზერა მან ჩემ უკან გადაიტანა და, შევატყვევე, ჩემი ღერეფნის კედელზე ჭერამდე გაჭედვილ წიგნის თაროებს თვალი მოავლო.

— შვილები არა გყავს? — ისევ მომიბრუნდა.

— არა, მარტოხელა ვარ.

— მეცნიერებას გადაჰყევი?

პასუხს აღარ დალოდებია. შავი თავსაფრიდან, რომელიც წელამდე სწვდებოდა, მარჯვენა ხელი გამოაძვრინა. ვხედავ, ხელში უჭირავს, არ ვიცი, შუაზე გაკეცილი ერთლარიანი თუ ორი თითოლარიანი (ფულს ორი ყური უჩანდა) და მაწვდის — ეს ჩემგან.

— რასა ბრძანებთ, ქალბატონო! — შევიცხადე მე.

რომ დაინახა, არ ვართმევდი, ფულის ოთახში შემოგდება თუ შემოყრა მოინდომა, მაგრამ კარი სასწრაფოდ მივხურე. რამდენიმეჯერ მოაწვა, მაგრამ ჩაკეტვა მოვასწარი“.

* * *

ესეს პიროვნულის გარევა ისევე შვენის, როგორც ნაწვიმარ მთებს — ცისარტყელა.

ერთგვარი ეკონომიკური გამოდარების შემდეგ იმ წელიწადს ისევ გამიჭირდა. თითქმის ცინცხალი ავტომობილი გარაჟში უძრავად შეყუჟულიყო — საწვავი გააძვირეს და ვეღარ ავუთავე. იმ წელიწადს რა დამავიწყებს! ტანჯვით, ჯანჯღარით, ფაციფუცით, როგორც იქნა, ლანჩხუთს მივალწიეთ. იქ მატარებლიდან ჩამოვბარგდით და ავტობუსში ავბარგდით. მართლაცდა, ის წელიწადი, აბა, რამ დამავიწყოს? მწვანედ ახასხასებულიყო გურიის „გარემამონი“. ალვის ხეები სპარსული ლაჟვარდივით ღურჯ ცარგვალს წვეროკინებით ელამუნებოდნენ. გზაშარებს მანქანები აღარ ამტკვერებდნენ

— უბუნზინობის გამოისობით იდგნენ და კიდევაც იდგა გულისმომ-
წყველელი სიჩუმე და მღუმარება...

სოფლად ათიოდე დღე დაკვაკი და უსახსრობაზე მეტად უმეგო-
ბრობამ შემაწუხა. გარდაუვალობასავით მძაფრად ვიგრძენი: უფუ-
ლოდ ხელწართმეული ვიყავი, უმეგობროდ — ფრთებწართმეული.
და ბორისთან ფეხით წავედი.

ძიძითიდან სილაურამდე მდინარე სუფსის დაყოლებით ნაპირ-
ნაპირ თუ ივლი, 12-14 კილომეტრია გადასალახავი. ეს გზა ერთ-
დროულად დამღლეელიც გამოდგა და სახალისოც. სოფლის ცენტრ-
ში, ძველად თემს რომ ეძახდნენ, კომუნისტების მიერ აშენებული,
აწ უკვე მიტოვებული და დაფხავებული საკოლმეურნეო კანტორა
აჩნჩხილიყო. იმის უკან, ალვის ხეთა ტევრში, ჩამალული ტიპური
გურული ოდა მორცხვად გამოიყურებოდა.

უზოში შევედი. ძახილზე ბორია სიმინდის ყანიდან გამოვიდა,
თავზე ხელმანდილი გურული წესისამებრ წაეკრა, შარვალი კი დაე-
კარწახებინა. ეტყობა, ალერდს აშორებდა ყანას. როცა დაკვირვე-
ბით შევათვალიერე, და იგი ამ ოციოდე წლის წინანდელი გამაზ-
სენდა, მივხვდი: დროს ჩასძინებოდა და მისი სახის დაჭკნობა ვეღარ
მოესწრო.

რა კარგია, როცა ხანდახან დროც ჩათვლემს და თავისი საქმე
გადაავიწყდება!

ამოდ გავიხარენით. ჭიდან წყალი ამოვიღეთ, ხელი დავიბანეთ
და მჭადის გამოცხობას დავეშურეთ. სადილობის დრო ახლოვდე-
ბოდა. ვსაუბრობდით აქეთურ-იქეთურზე, რა თქმა უნდა, როგორც
ყოველთვის, რუსთველოლოგიურ პრობლემებზეც. „მდივნი მსხ-
ლის“ ჩეროში განსაკუთრებით გემრიელი გვეჩვენა კეცის მჭადი და
შემწვარი თევზი, ზედ დაყოლებული ოდნავ მჭახე ადვისის ღვინო.
გზის სიძნელის წარმატებით დაძლევის გამო რომ წავიტრაბახე,
გაეცინა, მითხრა: სილაურს საშუალო სკოლა არა ჰქონდა. ძიძითის
სკოლაში დავდიოდი და ყოველ შაბათ-კვირას ყმაწვილკაცი იქით-
აქეთ სწორედ მაგ გზაწვრილებსა ვთელავდიო!

ერთი სიტყვით, იმ დღეს ჩვენებურად „ვიქეიფეთ“ და „არ ცუდად
ვიყვენით“.

მოსაღამურდა. წამოსასვლელად შევეშხადე. გამომყვა, კარ-
გა გვარიან მანძილზე, თითქმის ძიძითის საზღვრამდე, გამომაცი-
ლა: ასე პირდაპირ, აღმოსავლეთით, იარეო! და თვითონ ღობურს
მოადგა, პატარა გორაკზე რომ გადადიოდა. მე ქვევით ჩამოვ-

დიოდი, ფლატეზე, მდინარის სანაპიროსაკენ. ამან, ტარიელი რომ ავთანდილს აცილებს, ის ეპიზოდი მომაგონა. ძმობილი ძმობილს იქაც ასე არიგებს: აღმოსავლეთით იარეო!

უნებლიეთ გამეცინა: მე — ავთანდილი, ის — ტარიელი რუსთველოლოგიაში-მეთქი!

იმ წელიწადს მართლაც რა დამავიწყებს!

მან ხომ ამ სამეგობრო მოგზაურობის, გზადაგზა წაკრეფილი სურნელოვანი მაცვლის შავ თვალთა ბრიალის, ახალმოჭრილი ალერდის სურნელის, დედამდინარის ჩხრიალის, ცხენიანი კაცი რომ ჩაიმალება, იმგვარი სიძინდის ყანების შრიალის ნიშნით ჩაიარა.

მაშინ უფრო ახალგაზრდებიც ვიყავით, საბრძოლო შემართებაც მეტი გვქონდა, სასიცოცხლო სივრცეც უფრო ვრცელი გველო წინ...

ახლა აქედან რომ შევეყურებ ჩვენს ურთიერთობას, ვრწმუნდები: ჩვენი ძმობა სრულიად აკმაყოფილებდა რუსთველის ცნობილ სამ მოთხოვნას მეგობრობისადმი:

სამი არის მოყვრისაგან მოყვრობისა გამოჩენა:

პირველ, ნდომა სიახლისა, სიშორისა ვერ-მოთმენა;

მიცემა და არას შური, ჩუქებისა არ-მოწყენა;

გავლენა და მოხმარება, მისად რგებად ველთა რბენა.

და ჩვენს მთავარ საურთიერთო საფუძველს მუდამ და ყოველთვის განსაკუთრებულ ძალასა და ქვითკირის სიმყარეს ანიჭებდა რუსთველი — ჩვენი სულის მარადიული დონორი.

მაგრამ მეგობრობა — მეგობრობად!

ძმაკაცობა — ამხანაგობა კარგ მეცნიერად ვერ გაგზნის. ის კი იყო და დღესაც რჩება ნამდვილ მკვლევარად, დაუდგრომელ მაძიებლად, რომელსაც მუდამ სწამდა, რომ ახალ აზრს ადმინისტრაციული ქვემეხით ვერ დაანგრევ. აზრს მხოლოდ აზრი ამარცხებს! ჭეშმარიტ მეცნიერებას კი გარს აკრავს რაღაცნაირი შეუბღალავი სისპეტაკისა და კრიალა ჰაერის შარავანდელი და კურთხეულია იგი, ვინც ამ ჰაერით სუნთქავს.

მურმან თავდიშვილი.

ჩვენი ავტორები

ბრიგოლ ნიკოლოზის ამ რუსაკამ

ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პატროლოგი; ავტორია მონოგრაფიებისა: ღმრთის შეუქმნელ და შექმნილ ხატთა გაგებისათვის (2000), მსოფლიო საეკლესიო კრებები/დოგმატური ღმრთისმეტყველება (მესამე გამოცემა, 2008), საღმრთისმეტყველო ლექსიკონი-ცნობარი (2010) და სხვ.; სამეცნიერო და პუბლიცისტური წერილებისა.

გვანცა ვახტანგის ასული კოკლათაკამ

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ბიზანტინისტი; ავტორია მონოგრაფიებისა: ლიტერატურისმცოდნეობა არისტოტელეს მოძღვრებაში (1986), ქრისტიანული ეკლესიის ისტორია (მეხუთე გამოცემა, 2012), ცხოვრება და მოქალაქეობა წმ. ილია მართლისა (2006) და სხვ.; მრავალი სამეცნიერო და პუბლიცისტური წერილისა; ძვ. ბერძნულიდან თარგმნილი აქვს სამი ბიბლიური წიგნი და რამდენიმე პატრისტიკული თხზულება.

გულგასამ ვიქტორის ამ რაცხილაკამ

პოლიტოლოგი და გერმანისტი, პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი. თბილისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის უცხო ენების ინსტიტუტის დამთავრების (1995 წ.) შემდეგ ჯერ სტაჟორად, შემდგომ – საერთაშორისო საკითხების რეფერენტად მუშაობდა ქვეყნის პრეზიდენტის აპარატში, აგრეთვე, ახორციელებდა პრეზიდენტის თარჯიმნის ფუნქციებს (2003 წლამდე). 2009 წელს დააარსა ანალიტიკური ცენტრი „ვერანის ინსტიტუტი“. არის ავტორი მრავალი სამეცნიერო და პუბლიცისტური სტატიისა რუსულ-ქართული ურთიერთობების, პოლიტიკისა და რელიგიის ურთიერთდამოკიდებულების, საერთაშორისო პოლიტიკის თემებზე. გამოსცა 2 მონოგრაფია.

თინათინ ვლადიმერის ასული ივალაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი. 1979-2006 წლებში მუშაობდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში მეცნიერთანამშრომლად, 1992 წლიდან დღემდე ახალციხის სასწავლო უნივერსიტეტში მუშაობს. 2000 წელს დაჯილდოვდა ღირსების ორდენით. გამოქვეყნებული აქვს 12 მონოგრაფია და 100-ზე მეტი სამეცნიერო სტატია ქართულ, რუსულ, ინგლისურ და თურქულ

ენებზე. მისი კვლევის სფეროა: ეთნო-სოციალური და ეთნო-რელიგიური საკითხები.

ნათილა დავითის ასული არჰვლაკი

ხელოვნებათმცოდნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, თეატრმცოდნე. 1961 წლიდან აქვეყნებს ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებზე პუბლიცისტურ სტატიებს, რეცენზიებს საქართველოსა და უცხოეთის თეატრების სპექტაკლებზე, წერილებს სცენის ოსტატთა შემოქმედებაზე. 300-მდე პუბლიკაციისა და რამდენიმე წიგნის ავტორია, მათ შორის: მსახიობი, რეჟისორი, რეპეტიცია (1978), სანდრო ახმეტელი (1980), თეატრმცოდნეობითი კვლევის ფორმები (სპექტაკლ „სამშობლოს“ შესწავლა რეკონსტრუქციის მეთოდით) (1998), თეატრის ისტორიის სწავლების საკითხისათვის (2002), ახმეტელები ასწლიან ომში (2006), თეატრმცოდნეობის საფუძვლები (2013) და სხვ. წლების მანძილზე ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრისა და კინოს უნივერსიტეტში, სამხატვრო აკადემიასა, ტექნიკურ უნივერსიტეტსა და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის უნივერსიტეტში. 1973 წლიდან მიჰყავს გადაცემები ტელე-რადიო დეპარტამენტის შესაბამის რედაქციებში.

მარგალიტა ავთანდილის ქვ ცუხიშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი; ავტორია მონოგრაფიებისა: დღევანდელი და ქართული ფოლკლორი (2005), ქალის სახე ქართულ ფოლკლორში (2006), ივანე ჯავახიშვილი და საქართველოს საგანძური (2006), ლეო კვაჭაძე — ქართული ენის ამადარი (2008), ჩემი პატრიარქი (2009) და სხვ.; მრავალი სამეცნიერო და პუბლიცისტური წერილისა.

დემეტრე ვლადისლავ ციბინი

ეკლესიის ისტორიის დოქტორი, ღმრთისმეტყველების მაგისტრი, პროფესორი. მოსკოვის სასულიერო აკადემიის საეკლესიო-პრაქტიკულ დისციპლინათა კათედრის გამგე; რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიულ-სამართლებრივი კომისიის თავმჯდომარე. ავტორია მრავალი მონოგრაფიისა, მათ შორის: «საეკლესიო სამართალი. ლექციების კურსი» (1997), «რუსეთის ეკლესიის ისტორია. 1917-1997» (1998), «საეკლესიო სამართლის საკითხების შესახებ» და სხვ. მისი რამდენიმე ნაშრომი რუსულ საიტებზეც არის განთავსებული.

მურმან თავლიშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი. საქართველოს ჰუმანიტარულ-ეკონომიკური საბაკალავრო კოლეჯის ასოცირებული პროფესორი. საქართველოს ჰუმანიტარულ და სახელოვნებო აკადემიის აკადემიკოსი, ნიკო კალანდაძის პრემიისა და დავით აღმაშენებლის პრემიის ლაურეატი, თბილისის მერიის ოქროს მედალოსანი. არის ათამდე წიგნის რედაქტორი, მათ შორის, სამეცნიერო მონოგრაფიების. გამოქვეყნებული აქვს სამი რომანი, ექვსი მონოგრაფია, ჟურნალ-გაზეთებში დაბეჭდილი აქვს 500-მდე სამეცნიერო სტატია, რეცენზია. 2007 წლიდან დღემდე კითხულობს ლექციებს კავკასიურ-ჰუმანიტარულ უნივერსიტეტში.

Научно-общественный журнал
«САМИ САУНДЖЕ» (Три сокровища) №1 (17), 2016
(на грузинском языке)

РЕЗЮМЕ

ГРИГОЛ РУХАДЗЕ
ПОЛИТИЧЕСКОЕ КРЕДО СВ. ИЛЬЯ ПРАВЕДНОГО

С 70-ых годов прошлого века представители т.н. национально-го движения лозунгом грузинской политики выбрали слова горца (мохева) Лелт Гуния из рассказа св. Ильи Праведного «Записки путника», который он написал в двадцати четырех летнем возрасте: «сами себе должны принадлежать». В этих словах лидеры национального движения подразумевали не только стремление к государственной независимости, но и разрыв связи, существующей между Россией и Грузией.

Автор статьи, на основе анализа публицистических писем Илия Чавчавадзе, делает вывод, что св. Илья Праведный, в действительности, был сторонником сохранения взаимоотношений между Грузией и Россией и за оказанную Грузии поддержку и заботу, открыто, без утайки выражал любовь и уважение к России.

ГВАНЦА КОПЛАТАДЗЕ
СВ. ИЛЬЯ ПРАВЕДНЫЙ
О МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ

Св. Илья Праведный не стремился к политической деятельности, поскольку высшей целью своей жизни ставил служение Отчизне и родному народу и заботу о его духовном и физическом спасении. В выборе путей достижения своей цели он возлагал на себя огромную ответственность. Именно высокая степень ответственности обусловила его, как защитника национальных ценностей, интерес к международной, в частности, европейской политике, занимающей в то время, впрочем как и сегодня, ведущее место в мировой политике. Он хорошо понимал, что рассмотрение настоящего и будущего грузинского народа, как одной составной

части человечества, невозможно отдельно, без учета общечеловеческой судьбы.

В основу писем Илья Праведного, посвященных обзору международной политики, лежит его же мнение о существовании двух противоположных точек зрения: народ для политики, или, наоборот, политика для народа. Он считал, что вся политическая история Европы представляет борьбу этих двух позиции с друг другом. Рассматривая с точки зрения справедливости и нравственности политику ведущих европейских стран той поры, Англии, Германии и Франции, делает однозначный вывод: они являлись слугами первой точки зрения, т.е. народ для политики, что, в первую очередь, означала приносить в жертву эти народы.

ГУЛБААТ РЦХИЛАДЗЕ ВИЗАЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ ИЛИ ЕВРОПЕЙСКИЙ МЫЛЬНЫЙ ПУЗЫРЬ ДЛЯ ГРУЗИН

За последние годы стало очевидным разочарование значительной части грузинского народа в Западе. У такой перемены настроений есть свои причины, хотя беспричинным не является и то обстоятельство, что власть, политические партии, СМИ и неправительственный сектор в большинстве своём не восприняли эти самые перемены, и представители указанных социальных групп по-прежнему с религиозным рвением продолжают гласить о «незыблемом курсе в сторону Запада». Однако сегодняшнее положение, с точки зрения общественного мнения, значительно отличается от прежних лет и десятилетий – имидж Запада в Грузии серьёзно расшатан.

Эту тему анализирует в своей статье автор и приходит к выводу, что ослабленная возникновением больших социальных проблем в последние годы, включая проблему беженцев из Ближнего Востока, Европа не в силах и не намерена облегчить социальное положение населения Грузии посредством визовой либерализации. В статье также раскрыта провокационная суть политики «Восточного партнёрства» ЕС, а также подчёркивается стремление грузинской бюрократии, окончательно привязать Грузию к Брюсселю, при политическом надоре Вашингтона, из чего выгоду извлекает лишь эта самая бюрократия, а не широкие слои населе-

ния. Этим и отличается нынешнее положение отношений между центром (Брюссель) и периферией (Тбилиси), в отличие от Советского Союза, когда уровень жизни Грузии достиг невиданных до того высот.

P.S. Институт Евразии подготовил документальный фильм под названием «Вилайет Гюрджистан», в котором речь идёт о причинах происходящего в Сирии, о внешней политике Турции и вытекающей из этого опасности исламизма для Грузии. Не так давно появились сведения, что т. н. «Исламское государство» объявило Грузию своим «вилайетом», т. е. провинцией, с другой стороны Османская Империя исторически тоже рассматривала Грузию своим вилайетом – именно на данное обстоятельство сделан намёк, при выборе названия фильма.

В фильме рассмотрена ситуация в Сирии и отмечается, что в случае ухода Башара Асада с поста президента сирийских христиан, шиитов и курдов ждёт геноцид со стороны террористов ИГ. Но и суннитское большинство населения, которое не желает исламистского террора, останется без защиты.

Особой проблемой остаётся политика Саудовской Аравии и Турции, поддерживающих исламизм и терроризм. В отношении Грузии Турция проводит политику искусственной поддержки бесконтрольного строительства мечетей и медресе в Грузии, а радикализированную мусульманскую молодёжь Турция использует в своих целях – пока что в Сирии, но в будущем это будет опасность и для Грузии – отмечается в фильме.

Фильм можно найти в интернете на «Ютуб», вписав в поиск словосочетание: «Вилайет Гюрджистан (документальный фильм)».

ТИНА ИВЕЛАШВИЛИ
«УХА» – НАЗВАНИЕ ОДНОГО ИЗ ВИДОВ
ВЫПЕЧЕННОГО ХЛЕБА

Следует отметить, что способом приготовления и технологией выпечки, ритуальным значением и даже формой, грузинский лаваш диаметрально отличается от лаваша наших соседних народов. Во всех уголках Грузии, где распространен этот вид хлеба, его выпекают из поднявшегося (с дрожжами) теста, тогда, как т.н. лаваш

пекут из пресного (в данном случае, без дрожжей) теста. Исходя из вышесказанного, будет справедливо, если восстановят его настоящее (историческое), тюркоязычное название – «уха».

В прошлом в Грузии лаваш выпекали в определенные дни, как ритуальный хлеб (на новый год, на Пасху, в дни поминания усопших), а не как ежедневно потребляемый продукт. А распространенный у соседних народов этот вид хлеба входил в меню ежедневного питания. В системе питания эта традиция отчасти сохраняется и сегодня.

Автор считает, что т.н. «армянский лаваш», своей технологией приготовления (без дрожжей, твердое пресное тесто, техника выпечки, значение и т.д.) следует считать не лавашем, а разновидностью ухи, широко распространенной в прошлом в Южной Грузии. Из приведенных материалов очевидно, что наименование этого вида выпеченного хлеба, о чем давно спорят между собой исследователи соседних стран, не лаваш, а турецкая уха. Первоначальная технология выпечки и его настоящее турецкое наименование до сегодняшнего дня неизменно сохранилось только среди грузинского коренного населения Самцхе-Джавахеги.

По мнению автора, грузинское население Самцхе-Джавахеги этот простейший способ выпечки хлеба должно было усвоить от переселившихся в эти края в XVII-XVIII веках представителей других этнических групп. Они, при необходимости, могли использовать его в трудные для них времена или экстремальных ситуациях. Основанием для подобного предположения служат их наименования и технологии выпечки, сохраненные у коренного населения до сегодняшних дней. Вполне возможно, что грузинский хозяйственник, находясь на летние пастбища, эту разновидность хлеба, соответственно, наименованием и технологией приготовления, перенял от соседнего тюркоязычного населения и постепенно улучшил и технологию его выпечки.

Коренному грузинскому населению Самцхе-Джавахеги издавна было известно о разновидности хлеба с древним персидским названием «лаваш», приготовленного особой технологией из дрожжевого теста и испеченного в «пурне» (а в других районах Восточной Грузии, в «тоне»).

Очевидно, что технологию выпечки этой разновидности хлеба армяне переняли от тюркоязычного населения, а наименованием взяли, широко распространенный и прочно укоренившийся в Гру-

зии, иранский термин и представили в UNESCO, как достояние армянского нематериального культурного наследия. Каким бы термином не называли эту разновидность выпеченного хлеба, технология его приготовления и наименование, сохраненные до сегодняшних дней в Самцхе-Джавахеги, указывают, что он является наследием тюркоязычных народов. Следовательно, в список нематериального культурного наследия UNESCO он должен входить под названием «уха», как наследие азербайджанцев и турок, а не как достояние Армении.

НАТЕЛА АРВЕЛАДЗЕ К ВОПРОСУ О ВЗАИМООТНОШЕНИИ ТЕАТРА И ГОСУДАРСТВА

Профессиональный театр, как достояние государства, решая специфические вопросы, на протяжении веков, воплощением вербально-визуального акта, воздействовала на социум посредством разума и чувственного восприятия. Иногда, выражая государственной важности идеи, способствовала внедрению принципов официоза, а иногда откликалась на интересы общественности. Театр своими представлениями старался вразумить и убеждать зрителя и тем самым участвовал в процессе формирования общества. Проблема театр – государства и театр – социума становится реально осязаемой. По мнению автора, в этом отношении, весьма поучительна греческая политическая театральная жизнь античной эпохи; в особенности, трагедия Софокла «Царь Эдип». Софокл, на основе интерпретации мифа, параболическим вразумлением указывает, что балансируемые отношения государства – социума, в большей степени, обусловлены существующими между ними правовыми отношениями и гражданским долгом. Дидактика трагика указывает на необходимость защиты принципов демократии – в каждом отдельном случае; а также, насколько важно для нормализации театра-государства иметь правителем человека, выделяющегося особыми качествами – мудростью, авторитетом, чувством осознанной ответственности; со своей стороны, демократия в отношении избранного с учетом индивидуальных особенностей правителя приобрел право быть требовательным по отношению к

нему. Сценической адаптацией этой трагедии Софокл выступает в роли наставника и воздействует на разум как демоса, так и правителя. Тем самым он выделил вопрос взаимоотношения театра – государства в демократическом Афинах. Этим принципом может руководствоваться и современный театр. Дидактика Софокла не потеряла актуальности и в условиях сегодняшнего мирового порядка.

МАМУКА ЦУХИШВИЛИ ОДЗРХСКАЯ КРЕПОСТЬ И ЦЕРКОВЬ

Автор лично посетил древнейшую одзрхскую крепость и находящуюся в ней церковь, где молились и просили Господа защитить Грузию святые цари Вахтанг Горгасали и царица Тамара.

После осмотра местоположения и с учетом письменных источников, с уверенностью можно сказать, что в одзрхской «крепости Тамары» с древнейших времен существовала церковь, которая сегодня нуждается в должном внимании и тщательном изучении со стороны специалистов. Это, с одной стороны, окончательно внесет ясность и подтвердит соображения наших знаменитых ученых о вышеупомянутой крепости и храме, а с другой стороны, пробудит интерес у нашей молодежи к одному из уникальных курортов Южной Грузии, древнейшему Одзрхи.

ПРОТОИЕРЕИ ВЛАДИСЛАВ ЦИПИН ТАК КТО ЖЕ НАЧАЛ ПЕРВУЮ МИРОВУЮ ВОЙНУ?!

Автор является известным современным историком, который критически рассматривает распространенное одним из блогером в социальной сети мнение, согласно которому вся ответственность за развязывание Первой мировой войны ложится на Россию. В этот период Россией правил царь-страстотерпец Николай II и постольку это обвинение предъявляется именно ему. Автор, опираясь на документальные материалы, делает вывод – 19 июля (с.ст.) 1914 года Германия объявила войну Сербии, а император Николай II поступил по совести, не предав Сербию на растерзание.

АКАКИ ШАНИДЗЕ
СКРЫТОЕ СОКРОВИЩЕ

Представленная статья известного грузинского ученого, академика Акаки Шанидзе была опубликована в 1962 году, однако не потеряла своей актуальности и в настоящее время. Несмотря на то, что многие литераторы и издатели поддерживали обоснованное требование и искреннее желание ученого, в современной грузинской письменности использовать асомтаврули (заглавный) шрифт, вопрос окончательно не был решен. Из трех основных типов пятнадцативекового грузинского алфавита практически используется один – мхедрули (саэро или гражданский), а асомтаврули (заглавный, или же округлый) и нусхури («для списков», церковный) буквы используются Грузинской Православной Церковью только лишь для церковных книг.

Scientific and Social Journal
„SAMI SAUNJE“ (Three Treasures) №1 (17), 2016
(in Georgian)

SUMMARY

GRIGOL RUKHADZE
THE POLITICAL CREED
OF SAINT ILIA THE RIGHTEOUS

From the 1970's the representatives of so-called national movement policy have used the words of Saint Ilia the Righteous character, a mountaineer Lelt Gunia from "Letters of a Traveler" as a Georgian political slogan: "We should belong to ourselves". Saint Ilia the Righteous wrote the story when he was 24. With these words, the leaders of the national movement demonstrate not only the pursuit of independence but also the break of union between Russia and Georgia.

The author, based on the analysis of journalistic letters of Ilia Chavchavadze, concludes that Saint Ilia the Righteous, in fact, was a supporter of preserving the relationship between Georgia and Russia. He openly expressed his love and respect towards Russia for their support and care of Georgia.

GVANTSA KOPLATADZE
SAINT ILIA THE RIGHTEOUS
ON INTERNATIONAL POLITICS

Saint Ilia the Righteous did not aspire to become a politician. As the ultimate goal of his life, he considered serving his motherland and putting the physical and spiritual salvation of his native people above all. In choosing so, he bestowed great responsibilities upon himself as a defender of the national values. It was this high degree of responsibility that led his interest into international, particularly European politics, which just like today is the leading place in world politics. He was well aware that singling out Georgia and considering the present and future of the Georgian nation by itself, separate from the overall destiny of humanity was impossible.

The basis of the letters of Ilia the Righteous about international

politics is his opinion of the existence of two contrary ideas: “People for politics” and “Politics for people.” He believed that the entire political history of Europe represented the struggle of these two points. He considered the politics of the leading European countries, the UK, Germany and France from the perspective of fairness and morality. He concluded that its rulers were the followers of the first notion, people for politics, which meant sacrificing their own people.

GULBAAT RTSKHILADZE
THE VISA LIBERALIZATION OR THE EUROPEAN
SOAP BUBBLE FOR THE GEORGIANS

In recent years, the frustration of a large part of the Georgian people towards the West has become very noticeable. The change of sentiment has its reasons. However, the Government, political parties, media and non-governmental organizations do not share the same viewpoint and religiously continue their admiration of “a steadfast course towards the West”. Nevertheless, it is clear that the current public opinion, is significantly different from the previous years and decades - the image of the West in Georgia has severely shaken.

The author analyzes the issue in this article and comes to a conclusion, that due to weakened by the occurrence of greater social problems in recent years, including a refugee problem from the Near East, Europe is not willing to help improve the social status of the population of Georgia by visa liberalization. The article reveals provocative politics of the EU Eastern Partnership. It also highlights the desire of Georgian bureaucracy to bind Georgia to Brussels, under Washington’s political control which benefits only the bureaucracy rather than broad sectors of the population. This connection and the current status of relations between the center (Brussels) and the periphery (Tbilisi), differs from that of the Soviet Union when Georgia’s standard of living reached unprecedented heights.

P.S. Eurasia Institute produced a documentary movie “The Vilayet of Gurjistan”. It shows what is taking place in Syria, along with Turkey’s foreign policy and the possible impact of Islamism and the consequences on Georgia. Not so long ago some information emerged that “Islamic State,” declared Georgia its “vilayet,” i.e. province. Historically, the Ottoman Empire also considered Georgia its vilayet-just as it

is hinted by the title of the movie.

The film examines the situation in Syria and states that if President Bashar al-Assad resigns the Syrian Christians, Shiites and Kurds will face genocide. Most of the Sunni population who do not want Islamist terror will remain without protection.

A critical problem remains the policy of Saudi Arabia and Turkey, supporting Islamism and terrorism. Concerning Georgia, Turkey is pursuing a policy of artificial support of the uncontrolled construction of mosques and madrasas in Georgia. Turkey uses radicalized Muslim youth for its purposes - thus far in Syria, but according to the movie, in the future, it will be done in Georgia too.

The film can be found on the Internet on YouTube by typing “Gurjstal Vilayet” (a documentary) in the search window.

TINA IVELASHVILI
“UKHA” – THE NAME OF ONE
OF THE TYPES OF BAKED BREAD.

The Georgian bread referred to as Lavash drastically differs from the bread with the same name of neighboring nations. It differs by shape (of finished product), preparation, baking technology and ritual significance. In every corner of Georgia, where this kind of bread is popular, it is baked using leavened dough (with yeast). The other so-called Lavash bread (from Georgia’s neighbors) is baked from unleavened dough (without yeast). Based on this information, it would be fair if its authentic (historical), Turkish name of the bread baked without yeast “Ukha” is restored.

In the past, in Georgia, Lavash bread was only baked during specific dates (New Year’s Eve/Day, Easter, during days of remembrance of the dead) for ritualistic purposes and not as a daily food. For neighboring nations this type of bread used to be part of the daily menu and in certain instances it still is.

The author believes that so-called “Armenian Lavash,” due to its preparation and baking technique (without yeast, from unleavened dough) should not be considered Lavash but as a widely known type of bread in the Southern Georgia from earlier times called “Ukha.” From the information presented, it is clear that the name of this type of baked bread which has become the topic of an argument of neighboring re-

searchers should be referred to as Ukha and not Lavash. Its original preparation and baking technology and real Turkish name has invariably been preserved only among the indigenous Georgian population of Samtskhe-Javakheti.

According to the author, the Georgian population of Samtskhe-Javakheti adopted this simple way to baking bread from other ethnic groups in 17th and 18th centuries and used it during the extreme times of hardship. The reason for this assumption is the name, the preparation and baking technology that is still used by the local indigenous population of Samtskhe-Javakheti to the present day. It is possible that Georgian farmers could have adopted this type of bread making technique from their neighboring Turkish population while on summer pastures, and gradually improved it. The indigenous Georgian population of Samtskhe-Javakheti have long been aware of the kind of bread with the ancient Persian name of “Lavash” made with a special technique using yeast dough and baked in “Purna (and elsewhere in eastern Georgia, in” tone “).

It is evident that Armenians have adopted this type of bread baking technology from the Turkish-speaking population. For the name, Armenia used a Persian word which is widespread and firmly entrenched in Georgia: the name Lavash. Moreover, Armenia presented the Lavash bread to UNESCO, as the heritage of the Armenian intangible cultural heritage. Whatever name we use for this type of baked bread, its preparation and baking technology, as well as the name preserved to present day in Samtskhe-Javakheti, indicates that it is the heritage of the Turkish-speaking people. Consequently, in UNESCO intangible cultural heritage it should be listed under the name of ‘Ukha’, as a legacy of Azerbaijanis and Turks, and not listed as Armenian.

NATELA ARVELADZE
**REGARDING THE ISSUE OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN THE THEATER AND THE STATE.**

Over the centuries, professional theatre, as an asset of the State, influenced intellectual and sensory perceptions of society by verbal and visual acts while addressing specific issues. By expressing the ideas of national importance, sometimes it promoted the principle interests of the officials and sometimes the interests of the public. The theatre

inspired the audience by performances and thus participated in the formation of the society. The issue of the Theatre and State and State and the Theater in the society became real. According to the author, in this respect, Greek political theatres of ancient times; in particular Athenian tragedy by Sophocles Oedipus the King is very instructive. Based on the interpretation of the myth, Sophocles parabolically suggests that the balanced relationship between the state and society, to a greater extent, is due to the existing civic duty and legal relationship between them. The didactics of the tragedian highlights an indispensability of the protection of principles of democracy – in each instance; He also demonstrates how important it is for the normalization of a theater-state to have a ruler with unique qualities - wisdom, authority, and a sense of perceived responsibility;. Demos acquired the right to be demanding towards the ruler who was elected based on the individual characteristics. By the theatrical presentation of this tragedy, Sophocles acts as a mentor and preached and influenced the mind of demos and the ruler. Thus, he singled out the issue of the relationship of the theatre-State in democratic Athens. This principle can be used for guidance by the modern-day theatre as well. Didactics of Sophocles has not lost relevance even in today's world.

MAMUKA TSUKHISHVILI ODZRKHE FORTRESS AND CHURCH

The author has visited the ancient Odzrkhe (Abastumani) Fortress and the Church; where in early times sacred king Vakhtang Gorgasali and King Tamar prayed and asked the Lord for the protection of Georgia.

After surveying the site and studying the written sources, one can say with confidence that in King Tamar's Odzrkhe Fortress, the church has been present since ancient times. The church requires adequate attention and careful study from experts. These actions will help clarify and definitively confirm the considerations of our famous scientists regarding the fortress and the church, and also, awaken the interest of our youth towards one of the unique resorts in South Georgia, the ancient Odzrkhe.

ARCHPRIEST VLADISLAV TSIPIN
SO, WHO STARTED THE FIRST WORLD WAR?

The author is a well-known modern historian who criticizes one of the blogger's postings in social media. According to the posting the entire responsibility for the outbreak of the First World War rests on Russia. During that period, Russia was ruled by Holy Tsar-Martyr Nicholas II, and thus, these accusations are directed towards him. The author, based on historical documents, concludes that on July 19, 1914 (old calendar) Germany declared war on Serbia. Emperor Nicholas II could not let Orthodox Christian Serbia be torn into pieces.

AKAKI SHANIDZE
HIDDEN TREASURE

Presented here is an article of the known Georgian scientist, academician Akaki Shanidze. It was published in 1962; however, it retains its usefulness, relevance and importance. Despite the reasonable arguments and sincere desire of the academician and the support of many writers and publishers to introduce Asomtavruli ("capital letters", "round") script in the modern Georgian alphabet as capital letters to begin sentences, the issue is still not resolved. Out of the three main types of fifteen-century history Georgian alphabet only one is used - Mkhedruli ("civilian"). Asomtavruli ("capital letters", "round") and Nuskhuri ("inventory" or "schedule") are used only by the Georgian Orthodox Church.

სამეცნიერო-საზოგადოებრივი ჟურნალი
„სამი საუნჯე“ №1(17), 2016

გამომცემელი შპს „სამი საუნჯე“
სამტრედია, დავით აღმაშენებლის ქ. № 409.
ელ. ფოსტა: samisaunje@sinergia.ge
ტელ.: 298-26-34, 599-19-68-23

Научно-общественный журнал
«САМИ САУНДЖЕ» (Три сокровища) №1(17), 2016
(на грузинском языке)

Scientific and Social Journal
“SAMI SAUNJE” (Three Treasures) №1(17), 2016
(in Georgian)

პატენტებული მკითხველებო, გთხოვთ გაითვალისწინოთ,
ყოველი გამოწერილი ნომერი ჟურნალის
თანადგომასა და სამი საუნჯის დაცვას ნიშნავს.

ჟურნალზე ხელმოსაწერად დაუკავშირდით
გამაგრცელებელ სააგენტოებს —
თბილისში: „მაცნე“, 214-74-22; „ელვა.ჯი“, 238-26-73(74);
აგრეთვე შეგიძლიათ თანხა (7 ან 14 ლ.)
ჩარიცხოთ შპს „სამი საუნჯის“ ანგარიშზე:
TBCBGE 22, GE18 TB79 6263 6060 1000 01
და ჟურნალი თქვენს მისამართზე მოგეწოდებათ;
ხოლო რესპუბლიკის სხვა ქალაქებისა და
რაიონების ფილიალებს დაუკავშირდეთ ჩვენს ვებ-გვერდზე
მითითებული ნომრების საშუალებით.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28.03.2016. ტირაჟი 200.

დაიბეჭდა გამომცემლობა „მერიდიანის“ სტამბაში.
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., 47.

ფასი 3,50 ლარი

ISSN 2233-338X

www.sinergia.ge; samisaunje@sinergia.ge